ЙОАХИМ ВЕРНЕР

ПОГРЕБАЛНАТА НАХОДКА ОТ МАЛАЯ ПЕРЕШЧЕПИНА И КУБРАТ — ХАН НА БЪЛГАРИТЕ

Йоахим Вернер
Погребальная находка
из Малой Перещепины
и Кубрат, хан болгаров
Издательство
Болгарской академии наук.
София. 1987

Joachim Werner
Der Grabfund
von Malaja Pereščepina
und Kuvrat,
Kagan der Bulgaren
Verlag
der Bulgarischen Akademie der Wissenschaften.
Sofia. 1988

Bayerische Akademie der Wissenschaften München, 1984
Druck der C. H. Beck'schen Buchdrukerei Nördlingen

ЙОАХИМ ВЕРНЕР

ПОГРЕБАЛНАТА НАХОДКА ОТ МАЛАЯ ПЕРЕШЧЕПИНА И КУБРАТ — ХАН НА БЪЛГАРИТЕ

Превод от немски
МИХАИЛ МАТЛИЕВ

Отговорен редактор
ДИМИТЪР ОВЧАРОВ

ИЗДАТЕЛСТВО
НА БЪЛГАРСКАТА АКАДЕМИЯ
НА НАУКИТЕ
1988
София

ЗА АВТОРА И НЕГОВАТА КНИГА

Името на проф. д-р Йоахим Вернер е добре известно на българските археолози и историци, но е почти непознато на широкия читателски кръг. Това е така, защото той отрано се специализира тясно в областта на ранносредновековната история и материалната култура на Европа и Близкия изток. Неговите трудове се отличават със специфично научен характер и досега не са превеждани на български език.

Й. Вернер е роден в Берлин на 23. XII. 1909 г. Научните му интереси се проявяват и определят много рано — още от университета. Това не остава незабелязано и след завършване на висшето си образование в 1935 г. на него е предоставена добра възможност за специализация като археолог и историк. В качеството си на стипендиант на Германския археологически институт той посещава Сирия, Гърция, Турция, Румъния, Югославия и България, където се запознава с паметниците на културата от I хилядолетие на н.е. През 1936—1937 г. работи под ръководството на д-р Ив. Велков и д-р Г. Берзу на разкопките на Големаново кале при с. Садовец, Плевенски окръг, където осъществява първите контакти с българските археолози.

Вложените усилия не отиват напразно. В съвсем кратък срок Й. Вернер изпъква като ерудиран познавач на културата на номадските народи в епохата на тяхното придвижване и заселване в Европа.Това спомага да бъде назначен за асистент в университета във Франкфурт на Майн през 1937—1939 г., а през 1942 г. е поканен в Райхския университет в Щрасбург, където поема катедра по пра- и протоистория. През 1946 г. работи в Мюнхенския университет, а от 1975 г. става директор на Института по пра- и протоистория, от следващата година (1976) е секретар-вицепрезидент на Отделението за философия и история при Баварската академия на науките. За своите научни приноси през 1942 г. е избран за член на Германския археологически институт, а в 1953 г. става член на Баварската академия на науките.

Творчеството на И. Вернер е твърде обемисто. Досега той е написал и обнародвал повече от 270 статии, студии и монографии. Първоначалните му интереси са насочени към материалната култура и погребалните обичаи на алеманите. Последователно се появяват неговите трудове за погребенията на алеманските вождове от Ителнайм (1943), Витислинген (1950), задълбочените изследвания на алемански некрополи от Бюлах (1950) и Минделхайм (1953). Едновременно с това го занимават проблемите за лангобардите. След детайлни разработки на лангобардски фибули от Италия (1950) последва обобщителната работа за лангобардите в Панония (1962) и проучванията върху произхода на баварите (1968). Не остават настрана от упоритня изследовател и въпросите на славянските култури. Той се занимава специално с появата и разпространението на т. нар. лъчевидни (палчати) фибули от

VI—VII в., които отдава на славянското население („Славянски лъчевидни фибули от VII в. "— 1950 г., „Славянски бронзови фибули от Северна Гърция", „Ново към въпроса относно славянските лъчевидни фибули от Южноевропейските земи"— 1960 г. и др.).

През 70-те години в научните търсения на Й. Вернер настъпва нов етап. За това голяма роля изиграват многократните му посещения в СССР, където той проучва основно богатите фондове на съветските музеи и по-специално съкровищата на ленинградския Ермитаж. Тесните му контакти със съветските учени и богатата съветска археологическа литература придават на изследванията му още по-задълбочен характер и целенасоченост. След обнародването на редица конкретни находки през 1974 г. той издава проучванията си върху номадските колани при перси, византийци и лангобарди, което е синтез на цялостните му наблюдения дотогава и същевременно начало на нови издирвания в тази насока.

Характерна черта в научната работа на Й. Вернер е добросъвестното отношение към веществените останки от миналото. При всички случаи той си поставя за основна задача да извлече максимална научна информация от тях, която след това да му послужи за изграждане на научни тези. Този единствено верен път той следва неотклонно, независимо дали анализира отделни паметници, или обобщава данните от по-обширни комплекси.

В основата на представеното тук изследване стои случайно откритото през 1912 г. богато съкровище при с. Малая Перешчепина в Украйна. В продължение на повече от седем десетилетия тази находка е предизвиквала заслужения интерес на много учени. За съжаление досега задоволителен отговор за нейния характер, произход и принадлежност не е бил даван. Това се дължи на факта, че при намирането ѝ не са присъствували специалисти и не са проведени на място научни разкопки, в резултат на което много важни подробности са били загубени за науката.

Заслугата на автора се състои в постановката му, че е налице не обикновено съкровище, а останки от погребение на виден представител на аристократичната върхушка на номадски народ, обитавал южноруските степи през VII в. Много задълбоченият, понякога дори педантичен анализ на всеки отделен предмет определя мястото и ролята му както в действителния, така и в задгробния живот на погребания вожд.

Но Й. Вернер не се задоволява само с това и не спира дотук. Внимателното проучване стила на художествените предмети, както и технологическият анализ посочиха времето на изработката, произхода на всеки отделен предмет и, което е особено важно, точното време на тяхното заравяне в земята — средата на VII в. Сега на помощ идва историческата интерпретация, която довежда до най-верния извод — единственият владетел, починал по това време, на когото би могло да се устрои такова пищно погребение, е ханът на Велика България Кубрат. Наличието на два масивни златни пръстена-печата, върху които има монограми, потвърждават този извод. На единия е

предадено името на хана, а на другия — това име е придружено от титлата патриций , с която Кубрат е бил удостоен по най-тържествен начин от византийския император.

Заключенията на Й. Вернер са от голямо значение, тъй като разлистват една малко позната страница от ранната българска история. Това авторът е постигнал чрез изясняването на факти от различно естество и чрез съпоставянето им с конкретната историческа обстановка. В изследването са съчетани специфичните археологически методи с историческото осмисляне на получената информация.

Не е без значение да се посочи, че Й. Вернер продължава издирванията си в тази област. Неотдавна той завърши ново значително изследване на друго съкровище, намерено в околностите на с. Врап (Албания). Прилагайки същата методика на научна обработка, той доказа, че това е част от голямото съкровище на аварския хаган в Панония, което е било обсебено и пренесено на юг от прабългарите на хан Кубер, като по-късно е било заровено в земята при неизвестни обстоятелства. Резултатите от това проучване бяха докладвани от автора на симпозиум в Мюнхен и бяха отпечатани като отделна книга във Виена.

Й. Вернер поддържа тесни връзки с българската археологическа наука. Понастоящем той е ръководител на голям колектив, който подготвя издаването на материалите от проведените през 1936—1937 г. разкопки край с. Садовец. Вернер нееднократно гостува в България и се запознава с нейните исторически паметници, които заемат все по-широко място в научното му творчество. Всичко това бе оценено високо от научната общественост и през 1984 г. той заслужено бе избран за чуждестранен член на Българската академия на науките.

Димитър Овчаров

ПРЕДВАРИТЕЛНА БЕЛЕЖКА

In memoriam
Мария Александровна Тиханова
13. 2. 1900—10. 4. 1981

„На 11. VI. 1912 г. овчарчета от селото Малая Перешчепина, на 12 версти (около 13 км) от гр. Полтава, изровили от пясъчните дюни огромно съкровище от златни и сребърни предмети.“ С тази лаконична констатация граф А. Бобринской започва своето, и днес все още необходимо, сбито, образцово съобщение за едва ли не най-великолепната и най-богатата гробна находка от ранното средновековие в Европа, отпечатано 1914 г. в том 34 на „Материалы по археологии России“[1]. Отличните илюстрации в тази първа публикация са представени тук намалени на две трети, за да се онагледи материалът (приложения 1—16), въпреки че отделни находки са междувременно променени при консервацията и реставрацията. От 1912 г. находката принадлежи към съкровищата на Ермитажа в Ленинград, където благодарение на извънредно голямата отзивчивост на музейното ръководство от 19 до 21. VII. 1983 г. можах да изследвам в оригинал онези предмети, които ми се сториха особено красноречиви[2]. Подробен модерен анализ на целия комплекс е задача на съветските научни изследователи, особено на колегите по специалност, които работят в Ермитажа, и са започнали междувременно с обработката[3]. Тук може да се разгледат само някои аспекти относно определянето на хронологичното и културно-историческото място на Малая Перешчепина (в текста съкратено М. П.) от гледището на средноевропейски археолог, включващи резултати и предложения за отъждествяването на лицето, погребано при Полтава, с историческа личност от VII в.

Тази студия е тясно свързана с изследвания на хронологията на находките от епохата на аварите в областта на Средния Дунав, за които докладвах, въз основа на аварското съкровище, намерено във Врап (Албания), на 10. XII. 1982 г. пред философско-историческия Клас на Баварската академия на науките. Без щедрата подкрепа и активния интерес на ръководството и колегите — специалисти от Ермитажа в Ленинград, настоящото изследване нямаше да може да се напише. Трябва преди всичко да благодаря сърдечно на генералния директор на Ермитажа професор Б. Б. Пйотровский, член-кореспондент на Баварската академия на науките, за приятелския прием и за оказаната ми цялостна помощ през време на неколкократния ми престой в Ленинград. Поисканите от мен при посещението ми през юли 1983 г. фотографии бяха изпратени от генералната дирекция на Ермитажа с разрешение за обнародване на 6. X. 1983 г. в Мюнхен, придружени от списък, инвентарни номера и данни за теглото, изготвени от С. А. Лвова, с което тя добави съществена информация към студията. На нея изказвам особена благодарност.

На Германската общност за научни изследвания трябва да благодаря за поемането на значителна част от разноските по моето последно пътуване за Ленинград. За обнародването на образите в приложенията (1—16) по оригиналната публикация от 1914 г. се погрижи Римско-древногерманската комисия във Франкфурт на Майн, чийто майстор-фотограф Й. Бало изработи снимки и ръчни копия на гланцова хартия в естествена големина, послужили като образци за офсетовия печат. На Римско-древногерманската комисия и нейния майстор-фотограф изказвам голяма благодарност. При четенето на ръкописа и на коректурите д-р Л. Паули (Мюнхен) помогна с ценни указания.

Изследването е посветено на паметта на Мария Александровна Тиханова, член на Археологическия институт на Академията в Ленинград, с която ме свързваше дългогодишно приятелство. Често сме разисквали проблематиката, разгледана в този труд, от която и двамата се интересувахме.

1. ЗА НАХОДИЩЕТО

Находката, датирана от А. Бобринской в края на VII в.[4] въз основа на намерените съвместно с другите предмети златни монети на византийските императори Ираклий (610—641) и Констант II (641—668), е била открита в 1912 г. на левия (източния) бряг „в пясъчните дюни“ на р. Ворскла, на 13 км на юг от град Полтава. Р. Ворскла се влива като ляв приток между Кременчуг и Днепропетровск в Днепър сред район, в който границата между степта и льосовата степ извива силно на северозапад (обр. 1). Селото Малая Перешчепина е разположено на най-външния северен край на степната зона, до културна и поселищна граница, чието значение през ранното средновековие Г.Ф. Корзухина подчерта още преди тридесет години в своята меродавна статия[5]: славянско селище в северната част на льосова степ от VI и VII в. (документирано със съкровищни находки) и от VIII—IX в. (въз основа на разпространението на градищата на източнославянската Роменско-Боршевска култура), различаващи се от номадски гробни находки в южната степна зона. Тези констатации, изградени върху археологическите полеви изследвания на И. И. Ляпушкин в льосовата степ наляво от Днепър[6], са били убедително потвърдени в най-ново време преди всичко за VIII в.[7] Това означава, че Малая Перешчепина и богатата гробна находка от същото време в Новие Сенжари (Зачепиловка), също на левия бряг на р. Ворскла, на почти 20 км по течението на реката от страната на М. П.[8], са открити непосредствено до северната граница на степната зона и южно от славянската заселническа област. Въпросът, дали това ексцентрично разположение на две значителни номадски гробни находки от VII в. е свързано с лятната резиденция на номадската върхушка край границата на льосовата степ[9] или се дължи на избора на отдалечен район, за да се вземат предохранителни мерки срещу ограбването на гробовете, остава открит. Мястото на гробовете или е било неизвестно на славянското население в льосовата област, или по време на погребението то се е намирало под властта на степните номади. Така или иначе Малая Перешчепина и Новие Сенжари не са били ограбени в миналото, а открити в 1912, респ. 1928 г., като непокътнати отделни гробове.

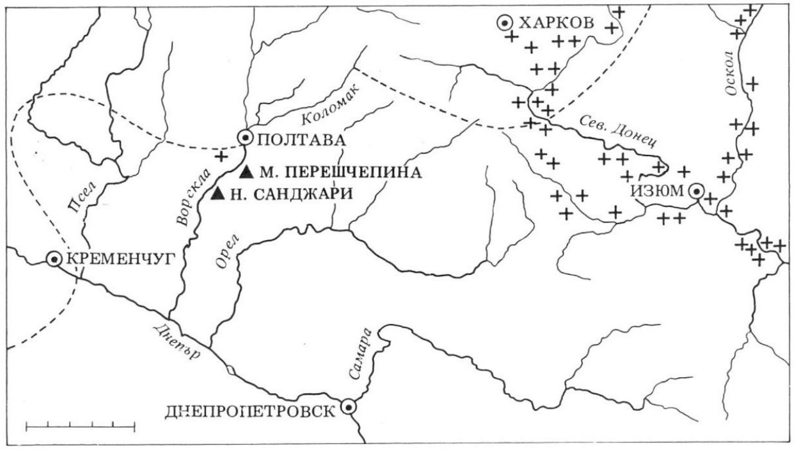
ХАРКОВ
Коломак
Сев. Донец
Оскол
ПОЛТАВА
М. ПЕРЕШЧЕПИНА
Н. САНДЖАРИ
Псел
Ворскла
ИЗЮМ
КРЕМЕНЧУГ
Орел
Днепър
Самара
ДНЕПРОПЕТРОВСК

Обр. 1. Разположение на малая Перешчепина.
Легенда:——— — северна граница на степната зона по И. И. Ляпушкин, 1961 (бел. 6); + — находки на номадската Салтово-Маяцка култура от VIII в. по В. В. Седов, 1982 (бел. 7);
▲— археологични комплекси.

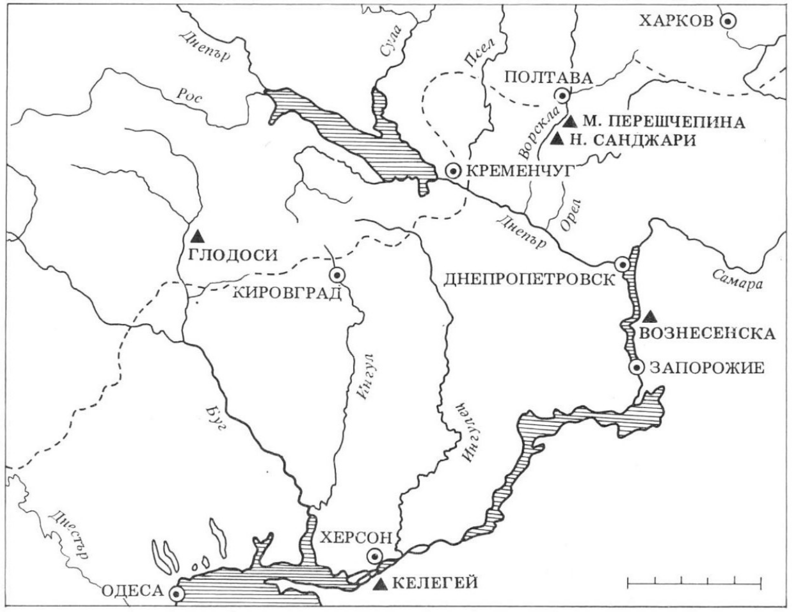
ХАРКОВ
Днепър
Сула
Псел
Рос
ПОЛТАВА
М. ПЕРЕШЧЕПИНА
Н. САНДЖАРИ
Ворскла
КРЕМЕНЧУГ
Днепър
Орел
ГЛОДОСИ
КИРОВГРАД
ДНЕПРОПЕТРОВСК
Самара
ВОЗНЕСЕНСКА
ЗАПОРОЖИЕ
Буг
Ингул
Ингулец
Днестър
ХЕРСОН
ОДЕСА
КЕЛЕГЕЙ

Обр. 2. Номадски гробни находки с богати дарове от VII в. в Украйнската степна зона.
Легенда: ———— — северна граница на степната зона по И. И. Ляпушкин, 1961 (бел. 6) и А. Т. Смиленко, 1965. Сравни бел. 8, 10—11.

2. „СЪКРОВИЩЕТО“ В НАХОДИЩНИЯ КОМПЛЕКС МАЛАЯ ПЕРЕЩЧЕПИНА (ЗЛАТНИ И СРЕБЪРНИ СЪДОВЕ)

За разлика от другите вече известни номадски гробни комплекси от VII в. в Понтийската степна зона като Новие Сенжари*, Келегей, в делата на Днепър[10], Вознесенка при Запорожие на Днепър и Глодоси в окръга Кировград[11] (обр. 2) и аварските гробове в Боча и Кунбабон в Унгария[12] находищният комплекс на М. П. се състои не само от предмети за лични нужди, а и от голямо *съкровище* от златни и сребърни съдове. Тази уникалност, която находката от М. П. споделя само с англосаксонския кралски гроб от Сътън Ху в Западна Европа[13], предизвика отначало погрешното тълкуване, че откритото е „съкровищна находка“ с оглед само на съкровището, без да се вземат предвид свързаните с личност многобройни гробни дарове, като сабя, боен колан, колчан, рог за пиене, седло, стремена и др., и дървен ковчег, обкован с квадратни златни пластинки[14] (прил. 15, *51*). И данните на Бобринской, че са били намерени златни предмети с общо тегло 50 фунта (около 20 кг)[15], са дали основание находката да се смята за съкровище.

Тук само се споменават, но не се разглеждат подробно *златните и сребърните съдове,* чието количество образува „съкровището“, поставено в гроба. Както в Сътън Ху**, така и тук се касае предимно за скъпоценни трапезни съдове.

а) По-стари предмети

Особена оценка се налага за два по-стари предмета с наистина неоспорим съкровищен характер, чиито предназначение и употреба от последния им собственик остават засега неясни. Първият предмет е фрагментирано позлатено сасанидско сребърно блюдо с изображение на Шапур II (309—379) по време на лов за диви кози (прил. 6) и с врязани согдийски цифрови знаци[16]. Вторият по-стар предмет, също от позлатено сребро, толкова стар и почти толкова голям, колкото Анастасиевият поднос от Сътън Ху***, е дискотът за нафора (диам. 61 см, тегло 6224 г) на епископ Патернус с контролен печат на Анастасий (491—518) (прил. 1)[17]. Хризмата с *A* и *w*, запълваща средното поле, е обкръжена от широка околовръстна ивица с надписа „ex antiquis renovatum est per Paternum reverentiss(imum) episc(opum) nostrum amen“ (от стар е подновен от нашия достопочтен епископ Патернус, амин). Патернус е бил около 520-та година митрополитски епископ на провинцията Малка Скития със седалище Томи (дн. Констанца — бел. прев.) на Черно море[18]. Кога и от кого е бил присвоен дискосът, предназначен за нафора при тържествено причастие[19] от епископската черква в Томи и кога е станал собственост на лицето, погребано в М. П., не ни е известно. Би трябвало да си зададем също въпроса, по чие поръчение дискосът е бил допълнително украсен с християнски символи, съставени от четири медальона, занитени във формата на кръст с клетки за емайл върху ръба на съда (прил. 20,*2*). Тези апликации с диаметър 4 см, от които е изпаднал цветният пълнеж, и грубо изрязаният лист на задната страна са червеникаво позлатени за разлика от първоначалната жълтеникава позлата на целия дискос. Те не са съобразени с фриза, изчукан върху ръба, на който между лозови листа с гроздове са изобразени кошчета за хляб и големи чаши, елени, агнета, птици и пауни. В. Елберн подчертава основателно, че тази образна украса, намекваща за рая и причастието, сочи без съмнение култовото предназначение на дискоса[20]. Докато този съд е бил притежание на вярващи християни, може да е служил само като литургична утвар и да не е употребяван за всекидневни нужди.

б) Византийски сребърни съдове

Останалите византийски сребърни съдове — голяма амфора, блюдо и сервиз за миене на ръце — трябва да се тълкуват не като църковни, а като светски съдове. Позлатената, извита, 48,5 см висока *амфора* с тегло 7780 г, с дръжки във формата на делфини и пояси с акантови листи, респ. лозови клонки, с брадати глави на силени е вероятно съд за вино или вода, изработен може би в Константинопол с контролни печати навярно от VI в. (прил. 8,*17*)[21].

Едно *блюдо* (диам. 30,9 см, тегло 1472 г) с пръстеновидно столче, радиален вътрешен канелюр и кръст от ниело в медальон с топчета на хастите (обр.3, *1*), обкръжен от лозово клонче от ниело, е датирано с контролните печати в по-късните години от владичеството на Ираклий (629/630—641) (прил. 3)[22]. Съответни блюда с кръстови медальони, също от сребро, са известни от византийски съкровищни находки в Измир (обр. 3, *2—3*), Кериния на Кипър и Метилен на Лесбос, също с контролни печати от владичеството на Ираклий[23]. Украсата с християнски кръст в медальон (или христограма) е съвсем обичайна за ренновизантийски светски съдове и прибори, като стъклени съдове, северoафрикански съдове от червена глина (тера сигилата), глинени лампи, сребърни лъжици и др., поради което блюдото е било собственост на християнин, но в никакъв случай не е било църковна утвар[24].

Като съдове със светско предназначение трябва да се определи и позлатеният *сервиз за миене на ръце* с контролен печат на Маврикий Тиберий (582—602), състоящ се от кана (ξεδτης) и патера (trulla χένιβου) (прил. 2 и 4,*б*)[25]. На долната страна на дръжката е изписано с пуансон съответното означение Χερνιβόξεδτου (хернибоксетон = aquamanilia) — сервиз за миене на ръце, а под този надпис е означено теглото на двата

---

* Вж. бел. 8
** Вж. бел. 13
*** Вж. бел. 13

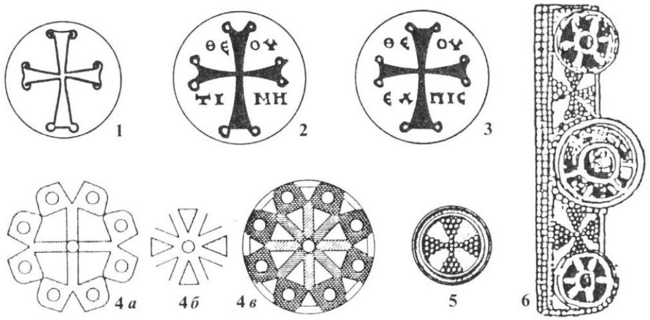

Обр. 3. Кръстове в медальон на сребърно блюдо (прил. 3, № 1)
и на сребърните блюда от Измир (бел. 23, № 2—3).
Криптограмен кръст на златната тока (прил. 26, № 4).
Гранулиран кръст в медальон на златния
коланен накрайник (прил. 29, *3*/№5).
Гранулирани кръстове на държателя на ножицата на сабя
(прил. 29, *6*/№ 6: по Cs. Bálint).
М 1:1.

съда (прил. 2, *2 г*)[26]. Светската употреба на такива сервизи е изследвана и обяснена от Х. У. Нубер в специална студия[27].

Докато *амфората* с височина от почти половин метър и съответната вместимост трябва да е била предназначена за банкети, сребърните блюда и сервизът за миене на ръце може да са били лични трапезни съдове на последния собственик, ако той е следвал византийските обичаи.

В М. П. липсват обичайните византийски сребърни лъжици с права дръжка. На тяхно място има една единствена дълга 19,8 см „варварска“ *златна лъжица*. Без дръжката тя е широка 5 см, а плоската и широка дръжка, украсена с кабошони (припоени гнезда за декоративни камъни — бел. прев.), е широка 2 см (прил. 10, *27;* 20, *1*)[28]. Подобна златна лъжица, също „специална изработка“ същевременно и символ на имущественото положение, е била намерена в аварския хански гроб в Кунбабон, но не е била запазена[29].

в) Сасанидски златни и сребърни съдове

Освен блюдото на Шапур, което е по-стар съд, четири златни съда, както и една позлатена сребърна купичка, от персийско-сасанидски произход са и една стройна, с издуто тяло, 36 см висока *кана*, изработена от златен лист (прил. 9, *21*), с високо столче, капак на устието и извита четирирьба дръжка, завършваща с глава на антилопа[30]; едно *блюдо* от златен лист с диам. 22 см и тегло 1 кг, украсено отвътре с гъсто разположени вълнообразни линии (прил. 8, *19*)[31]; една масивна продълговато овална *купа* във формата на мидена черупка (длъж. 33,1 см) с ниско пръстеновидно столче (прил. 8, *18*)[32]. Поради материала (злато), незастъпен дотогава в сасанидската торевтика, специализирала се в сребро, В. Г. Луконин и Б. И. Маршак предполагат, че тези съдове, към които трябва да се причисли и една малка овална *купичка* от масивно злато (диам. 10 см) с високо пръстеновидно столче (прил. 10, *22*), са били изработени първоначално за двора на някой сасанидски владетел и че произхождат от там[33]. Ако това предположение е вярно, тогава при тълкуването на съдовете от М. П. имаме да изберем между дипломатически дар и плячка. Също и малката сребърна позлатена „*фруктиера*“ (диам. 14,9 см) с високо канелирано пръстеновидно столче и изображение на растения и животни произхожда от сасанидска Персия[34] (прил. 5). Без изключителния златен сервиз тази „фруктиера“ би могла да се приеме като сасанидски „импорт“ и да се постави наред с едно също позлатено сребърно сасанидско шише от находищния комплекс Глодоси и с една фасетирана персийска стъклена купа в гробната находка от Новие Сенжари[35] като свидетелство за връзките на номадската върхушка от Понтийските степи с персийците. Четирите сасанидски златни съда от М. П., може би вид сервиз за пиене, доказват очевидно, че техният собственик е имал връзки с Персия на най-високо равнище.

г) «Номадски» златни и сребърни съдове

Маршак и Скалон определиха една последна група метални съдове от М. П. като „номадски съдове“ (ковчевнические сосуды) и посочиха тяхната прилика с тюркски и киргизки дървени и метални съдове от Южен Сибир и Тува[36]. Към тях се числят една златна и две сребърни овални *кани* със столчета, една яйцеобразна *дървена чаша*, обкована с позлатен сребърен лист, 10 сребърни и 11 златни *бокала*.

Двете гладки овални *кани, изчукани от сребърен лист* (прил. 4, *4—5*; 21, *2*), са с извито навън устие и столче, първата висока 24 см, а втората — 26,4 см, с прикрепена над най-издутата част четирилистна пластинка с отвесно припоени халковидни дръжки, украсени с перлен ред (прил. 21, *2*)[37]. Каната, изработена от златен лист, висока 19,7 см (прил. 9, *20;* 21, *1*), е по-издута; столчето се състои от ажурно изработена редица от ромбове, докато халковидната дръжка с перлен ред на детелинообразна апликация е покрита с пластинка във форма на палмета за упор на палеца[38]. Тази златна и двете сребърни кани си приличат толкова много, че трябва да произхождат от една и съща работилница. Малката *дървена чаша*, обкована с позлатен сребърен лист (висока около 9 см), е била убедително реставрирана от починалата междувременно госпожа К. М. Скалон от едно златно (?) устие (прил. 15, *49* по средата), едно украсено с поансон кръгло дъно (прил. 15, *49* по средата) и от четири издути листа, декорирани с ластари (прил. 15, *49* долу) (прил. 21, *4;* за декорацията: стр. 29 сл.; обр. 7, *2*)[39]. Връзката между трите кани и чашата проличава от еднаквите халкообразни дръжки с перлен ред над най-издутата част. Тези отвесно припоени халки са служили само вторично като дръжки, а първично — за окачване и притягане, или връзване на съдовете към колан или седло, което установи още Й. Хампел[40]. Добре сравними сребърни съдове от Средна Азия (Южен Сибир и Тува) съпостави преди няколко години В. Р. Даркевич[41]. Масивни халковидни дръжки с перлен ред, както в М. П., са известни и от Южен Сибир[42] — те са улеснявали очевидно притягането с ремък.

В земите, обитавани от аварите, както и в Средна Азия, се срещат отвесно разположени плоски ивични дръжки на най-издутата част на метални съдове, както показват сребърните кани от княжеските гробове в Кунагота и Кишкьорьош-Вагохид[43] и златната кана от ханския гроб в Кунбабон[44]. С оглед на средноазиатския и аварския сравнителен материал трите кани и чашата от комплекса М. П. принадлежат следователно към номадската компонента на находките. Поне трите кани са били употребявани като съдове за банкети. Те трябва да се комбинират така, както са установили още Маршак и Скалон, с десет сребърни и единадесет златни *бокаловидни съдове за пиене,* средно 10,5 см високи (прил. *7, 9—13;* 10, *23—26*)[45], за да образуват вероятно сребърен сервиз от две кани и десет бокала, както и златен сервиз от една кана и единадесет бокала. Въпросът, дали тези два „сервиза“ от гробната находка по време на употребата им са били по-големи и дали са били загубени някои съдове, преди всичко бокали, остава открит.

Бокали със столче са се наложили все повече от VI в. нататък, от Византийската империя до Согдиана, за което посочваме примерно само масово произвежданите византийски бокали със столче, християнските литургични потири от благороден метал или бокалите, изобразени във фреските на согдийските палати[46]. И в аварски гробни находки от VII в. са били намерени сребърни и златни бокали[47], както и две вероятно славянски съкровищни находки в областта на Карпатите от края на VII в.[48] Поради това не е чудно, че такива бокали не липсват в гробните находки на номадската върхушка от северната понтийска област. Така например от погребението с трупоизгаряне в Глодоси (район Кировград) произхожда стойка на обикновен сребърен бокал (както на прил. 7, *9*)[49].

Изключителният брой от 21 запазени бокала от М. П. създава проблеми предимно от технологично естество, които ще се разрешат с ново изследване от археолозите на Ермитажа. Такова количество от приблизително еднакви по форма торевтични произведения открива рядката възможност, с изгледи за успех, да се разкрият връзки между работилниците. Някои златни и сребърни екземпляри си приличат по еднаквата украса (двойна плетена ивица, орнамент във формата на език) и по топчестото надебеляване на столчето. Материалът — злато и сребро — би трябвало да се анализира, за да се установи доколко съвпада чистотата на металите, както и да се сравнят големината и вместимостта на бокалите. По нататък е нужно да се изясни значението на странните късове от кости, открити от Орбели и Тревер във вътрешността на кухите столчета[50]. За стабилизиране на столчетата на бокалите ли са служели, или са имали магическо значение? Би било

желателно да се сравнят и апликациите с клетъчен емайл на някои златни бокали (прил. 10, *26*) с други подобно украсени предмети от М. П. Накрая от голямо значение относно връзката между работилниците е, че украсата на два от златните бокала (прил. 22, *3—4*) имат подобно конципиран симетричен орнамент от ластари (обр. 7, *3*) както на сребърната обковка на дървената чаша, възстановена от К. М. Скалон (прил. 21, *4;* обр. 7,*2*).

Тази 21 златни и сребърни бокала съставят без съмнение дворцов сервиз за банкети. Те не са били дарове, свързани с личността, както например отделните сребърни бокали в аварските гробове или златният бокал в княжеския гроб в Боча*.

д) Златният рог за пиене

С личността на погребания в М. П., неговото политическо и социално положение е свързан обаче *златният рог за пиене* (прил. 10,*28*). С чупката и тръбовидното устие рогът е очевидно символ на власт и достойнство на водещите личности, владели през VII и VIII в. номадитеконници от Понтийските степи и в областта на Карпатите. Предложението на Г. Ласло, че тези скъпоценни рогове са били носени, както сабите, лъковете и колчаните, на колан, отговаря вероятно на истината[51]. Отделни златни рогове, както на прил. 10,*28*, са намерени в княжеския гроб в Боча и в ханския гроб в Кунбабон[52], а сребърни рогове със същата форма са открити в гроба на боец в Сегед-Атоказа и в княжеския гроб в Пуста Тоти (Озора)[53]. В Понтийската степна област освен в М. П. е намерен златен рог за пиене и в гробната находка в Келегей при устието на Днепър[54]. Дали роговете от злато и сребро (с пробит край) са служели за пиене, или като сигнална тръба, както рогът Олифант в „Песен за Роланд“, досега не е изследвано. Високото обществено положение на личностите, погребани със златни рогове в Малая Перешчепина, Келегей, Боча и Кунбобон, се подчертава от уникалното златно съкровище в Наги Сент Миклош от VIII в., към което принадлежи и златен рог, отговарящ по големина и форма на екземпляра от М. П., който — според Г. Ласло — е бил „сигнална тръба“[55].

е) Оценка на съдовете от благороден метал

Ако включим златния рог и двата по-стари предмета — литургичния дискос за нафора на епископ Патернус и сасанидското блюдо с ловни сцени — от находищния комплекс в М. П., са запазени изцяло 37 съда, от които 19 сребърни, 17 златни и 1 дървен с обковка от позлатен сребърен лист. Четири сребърни съда и дискосът на епископ Патернус са от византийски произход, а 4 златни съда, една позлатена сребърна купа и блюдото с ловни сцени — от сасанидска Персия. Останалите 26 съда — 12 сребърни, 13 златни и един дървен с метален обков — са „домашни“ — номадски. Относно функцията на златните и сребърните съдове по време на употребата от техния собственик, двата комплекта, единият от 10, а другият от 11 сребърни и златни бокала (прил. 7, *9—13;* 10,*23—26*) с принадлежащите към тях две, респ. една кана (прил. 4, *4—5;* 9, *20;* 21, *1—2*), може да се окачествят като банкетни сервизи, най-вероятно за вино, за обслужване на най-малко 21 лица. Дарът от 24 банкетни съда от благороден метал в гроб на *едно* лице е толкова необичаен, колкото и дарът от четири сребърни византийски и четири златни сасанидски съда, употребявани очевидно от това лице. Сравнението с досега известните погребения на личности от номадската върхушка в Понтийските степи и Унгария с най-много два до три съда от благороден метал — кана или шише, бокал и блюдо — показва, че 37-те съда от М. П. представляват без съмнение „съкровище“, което — независимо от редица други гробни дарове — определя техния собственик като върховен владетел, като хан. По-горе посочихме вече, че единственият аналогичен случай в ранносредновековна Европа е гробът на англосаксонския крал Редуалд (поч. около 625 г.) в Сътън Ху. Сравнението на двата находищни комплекса не е възможно, докато не се публикуват сребърните, бронзовите, дървените и изработени от рог съдове от Сътън Ху и не се определи тяхното предназначение[56].

---

* Вж. бел. 47

Относно „чуждестранните“ съдове в М. П. определянето на функцията и датировката на сасанидските златни съдове остава неизяснено. Благодарение на контролните печати на плочкообразните сребърни слитъци, от които са изработени византийските сребърни съдове, се установява недвусмислено, че в никой случай те не образуват единен сервиз. Голямата амфора (прил. 8, *17*) произхожда според печатите ѝ от VI в. Сребърното блюдо, с кръст от ниело (прил. 3), е изработено през последните години на царуването на Ираклий (629/630—641) и предлага сред тези съдове от благороден метал единствения terminus post quem за погребението в М. П. Първоначалната му функция е била същата, както на всички подобни сребърни блюда от византийските съкровищни находки в Измир, Кериния и Митилени (виж. т. „б“), Византийски сребърни съдове (с. 7 и бел. 23—24). Но поради липсващ функционален анализ на светските византийски сребърни съдове тя засега не може да се определи. А сервизът за миене на ръце, съставен от патера и кана (прил. 2; 4, *6*), с контролни печати на Маврикий Тиберий (582—602), както сочи надписът, трябва да е бил употребяван за посочената цел и съхраняван в „съкровището“ на М. П.

3. БЕЛЕЖКИ КЪМ НЯКОИ ГРОБНИ ДАРОВЕ, ОТНАСЯЩИ СЕ ДО ЛИЧНОСТТА

а) Монтираните във верижки византийски солиди

Запазените в гробната находка 69 византийски *солида* са имали досега значение само за нейната датировка. Заслуга на В. В. Кропоткин е образцовата им публикация през 1962 г. с изображения на 61 солида (прил. 17—18). Отнася се за следните монети: Маврикий Тиберий — 1, Фока — 1, Ираклий и Ираклий Константин (613—631) — 6, Ираклий и Ираклеон (632—641) — 41, Констант II (641—668)—18. Тези солиди не са били съхранявани в кесии като съкровище, както солидите в гроба на франкския крал Хилдерих (поч. 482 г.), или меровингските триенти на източноанглийския крал Редуалд (поч. около 625 г.)[57], а са пробити всички от две страни и свързани с халкички от златна тел в една или няколко верижки. Някои халкички и отделни звена на верижката са запазени. Предните страни на 22 от монетите с изобразен бюст на императора, респ. на трима стоящи императори, са грубо украсени с припоени върху тях кабошони, чийто пълнеж (паста?) не е запазен в нито един екземпляр. Четири монети (Маврикий Тиберий — 2, Ираклий и Ираклий Константин — 2) са украсени с четири кръстообразно подредени клетки (с по-голяма средна клетка), докато при останалите 18 (Ираклий I и синове — 9 и Константин II — 9) листови ивици с различна ширина закриват средната част на императорския бюст, респ. на стоящия Ираклий и отчасти на застаналите до него синове (прил. 17—18)[58]. Християнският кръст върху база с две стъпала на обратната страна на солидите в никоя монета не е обезобразен от припоените клетки. Халкичките на верижката и кабошоните са изработени толкова немарливо, като че ли верижката е била съставена едва за погребението.

При тази *златна верижка* се касае за имитация на онези запазени в няколко византийски съкровища от VII в. от Египет, Сирия, Мала Азия и Кипър церемониални и свадбени огърлици, понякога от солиди, свързани с халкички, съставени обикновено от медальони с растителни ажурни мотиви (прил. 19; обр. 8, *2*)[59]. Монетната верижка или верижки от М. П. са засега единствената известна находка на типичните за византийската върхушка от VII в. златни верижки извън Византийската империя. Тъй като тяхната функция (накит или символ на достойнство на църковни, респ. светски сановници) още не е изследвана, засега не може да се обясни смисълът на имитацията на византийския обичай от страна на хана в М. П., респ. от варварската група, извършила неговото погребение.

Подредените във верижка 18 солиди на Констант II (641—668) сочат като terminus post quem годината 641, която може да се уточни в 642/647 г.[60], тъй като при тези най-късни солиди на верижката (прил. 18, 14, 15, 17, 19—*23,* 25—*32*) се отнася изключително за иначе редките, леки, 20-каратови солиди на Констант II, сечени според В. Хаан през годините 642/647 в Константинопол[61]. Както солиди от обширните 23-каратови серии с по-ниско тегло от 648/649 г. и особено от 651/652 г.[62], така липсват и такива с нормално тегло, сечени от април 654 г. нататък от Констант II и сина му Константин IV[63] или по-късно. Това обстоятелство ще трябва да се тълкува в смисъл, че верижката едва ли е била съставена след 650 г. и че по този начин ясно сочи времето на погребението около или малко след средата на VII в. особено ако тя е била направена специално за погребението. Предположението на М. И. Артамонов, че изследването на монетите показва годината 668 като terminus post quem до края на VII в., е лишено от всякакво нумизматично основание[64].

б) Двойка златни гривни с кабошони

Въпреки различния вътрешен диаметър (при едната 7 см, а при другата 8 см — или 6,4 см, съответно 7,5 см) двете гривни, състоящи се от две грубо припоени една към друга ивици от златен лист (прил. 23,*1—2* = прил. 11,*32—33*)[65], отлепили се на различни места горе и долу, защото са били неточно съединени (прил. 23, *1a*), съставят обща двойка. Външната ивица е оформена на ръба горе и долу в профилирана лайстна. Следователно ивиците са били отрязани от един и същ изходен материал. В средата на ивиците са припоени на равномерни разстояния големи кръгли кабошони, чийто пълнеж е изпаднал. Гривните се закопчават със щифт. Между краищата на ивиците на всяка гривна е вложена правоъгълна пластинка (3,7 см на 3,0 см), обрамчена с перлен ред, запълнена изцяло от 8 малки кабошона и една голяма правоъгълна клетка с рамка от перлен ред и поставен изумруд. Тези пластинки са вложени вероятно вторично, и то до такава степен насилствено, че закопчалката не можеше да се отвори. На лявата страна има щифт, пъхнат отвесно през горно и долно кръгло отвърстие, образувано от извития край на пластинката и средното отвърстие от гривнената ивица като шарнир (прил. 23,*1a*). На дясната страна от гривната е изрязан език, обгърнал и затегнал здраво скобата, направена от материал с кръгло сечение, поставена на задната страна на плочката за изумруда, поради което тази примитивна закопчалка не можеше изобщо да се отвори (прил. 23,*1a*). Тези гривни тежат: първата 110,09, а втората 106,92 г. Изумрудът може да произхожда само от Урал.

Двете лентовидни гривни са изработени с изключение на украсените с изумруди пластинки толкова грубо и немарливо, че всъщност не са могли да бъдат носени от техния собственик. Както верижката от солиди, украсена с еднакви кабошони, така и двете гривни пораждат съмнението, че са били изработени набързо за погребението.

Вътрешният диаметър на двойката гривни показва, че те са били определени за мъж. Проста двойка гривни, изработени от ивици златен лист, закопчавани със щифт, е носил аварският хан от Кунбабон[66]. С това се установява със сигурност, че двете гривни с кабошони от М. П. принадлежат към погребение на мъж. Формата на ивицата и закопчалката наподобяват очевидно византийски образци, както се вижда от други подобни бронзови гривни от кастели на Балатонското езеро[67] и от бронзови шарнирни гривни, намерени в женски гробове от късната епоха на меровингите[68]. Същата конструкция на закопчалка със щифт, пъхан в шарнироподобно извити езичета, е налице и при гривните с пластинки, украсени с изумруди (щифт на лявата страна). Тези гривни имитират византийски златни гривни от късния VI и VII в. с характерна правоъгълна или кръгла декоративна пластинка, свързана от двете страни със самата гривна чрез златни щифтове, респ. винтове, пъхнати в извити езици, с което се образува двойна шарнирна закопчалка: тук даваме два примера от Египет и от Британския музей (прил. 24)[69]. Както по форма, така и по конструкция гривните от М. П. са изработени по византийски образци.

в) Двойка византийски златни гривни с винтова закопчалка

Двойката гривни с винтова закопчалка и шарнир (прил. 25 = прил. 11,*38—39*)[70] е висококачествено оригинално византийско златарско произведение. На двете гривни от светложълтеникаво злато с вътрешен диаметър на първата 6,1, а на втората 5,4 см, с тегло 232,82, съответно 228 г, личат дълбоки следи от износване[71]. Половините на гривните са подвижни една срещу друга посредством шарнир с щифтова ос, а надебелените им краища се затварят със златен винт с плоска конична глава, влизащ в едно, респ. в две пъхнати едно в друго уши (прил. 25, *1 в-г*). Слабо кантираната външна повърхнина на гривните е украсена до две трети с продълговати правоъгълни полета, обрамчени изцяло в емайлна техника (клоазонѐ) с вдълбани правоъгълни клетки, а средното поле съдържа решетъчен мотив във формата на ред от ромбове. В отделни правоъгълни и ромбовидни клетки са запазени червени стъклени пълнежи, а в триъгълните клетки на средното поле е останал зелен пълнеж (стъклен флюс?). Клетките са извънредно грижливо щанцовани. С изключение на вдлъбнатините на надебелените краища за куките на закопчалката с винт тялото на гривните е масивно[72], вследствие на което те отговарят по тегло на най-тежките златни накити от този вид, носени на дясната китка, произхождащи от княжески гробове на германи от V в.[73] Вътрешният диаметър на тези гривни за китка отговаря на този на двойката гривни от М. П., която, въпреки че е дребна и изящна, е могло да бъде носена от мъж на китката.

Изхождайки от вида на закопчалката, Л. А. Мацулевич застъпва в 1927 г. становището, че двойката гривни от М. П. може да произхожда от Унгария, тъй като знаела за двойка златни гривни със същата закопчалка, намерена в женски гроб с богати дарове в Бакодпуста (от средата на V в.)[74]. Винтовата закопчалка за накити е обаче разпространена техническа новост в късната античност[75], доста обичайна преди всичко за византийските гривни от VII в., което Мацулевич не е могла тогава да знае[76].

Геометричната орнаментация на емайлните клетки (клоазонѐ) е стилово свойство на византийските златни токи от VII в., което е налице в ажурната техника с поредица от ромбове и на голямата златна тока от М. П. (прил. 26), при чието изследване се привеждат аналогии. Според следите от износване двойката гривни очевидно дълго е била носена от собственика им или от предишните им собственици. Двойките златни гривни от византийски съкровищни находки в Египет, Кипър и другаде са били носени от членове на висшия социален слой във Византийската империя, при което не може да се каже дали са били само чисти накити или символи на ранг.

В находищния комплекс на М. П. има още *две други златни гривни* (двойка?) от масивен метал с обло сечение, с надебелени и леко извити краища (прил. 11,*37*)[77]. Вътрешният диаметър на тези гривни от златна сплав е на едната 6, а на другата 5,5 см, поради което може да са били носени само от жена. Тези гривни са може би указание за съвместно погребение и на други лица в М. П., което би трябвало да се провери с анализ на други гробни дарове.

г) Голямата златна византийска тока за колан

Масивната *коланна тока,* излята от червеникаво злато (прил. 26 = прил. 16,*56*)[78], е дълга 17,8 см и тежи 454,32 г[79] — значително по-голяма и по-тежка от всички досега известни византийски златни токи. Халката, езичето и обковката са прикрепени срещуположно и подвижно с осев щифт чрез 8 сферични шарнирни уши, при което четирите външни халкички са припоени доста слабо за обковката: двете средни — към основата на езичето, а двете между тях — към халката на токата, образуващи немного издръжлива конструкция. Обковката, дълга 10,6 см и широка 5,7 см, във формата на диск, свързана с профилирана пластинка, е била монтирана на 2 до 3 см дебел и от 5 до 7 см широк кожен колан, пробит на 5 места за щифтовете, издаващи се на 1,9 см от ушите на обковката. През тези уши (прил. 26,*б;* 28,*2*) са били пъхнати успоредно, а през останалите четири уши напреко към каиша шпленти от метал или от твърдо дърво, за да прикрепят токата от вътрешната страна на каиша. Този начин на прикрепване на метални коланни части за каиша, появил се през VI в. в Средиземноморието и в сасанидска Персия, станал задължителен за византийските коланни гарнитури (ср. обр. 4, *1, 3*)[80]. В сравнение с обичайното преди това занитване този начин имал предимството, че металната част (тока и обковка) може да се освободи от кожената подложка след издърпване на шплентовете, за да се изчисти и сложи отново. От друга страна обаче, ушите и шплентовете били много повече издадени на задната страна на каиша, отколкото сплесканите нитове.

Освен петте отвора за нитовете на долната страна, в обковката на коланната тока от М. П., на ръба на диска, са припоени още три халкички (диам. 7 мм) за тънки нитни щифтове, които — поради закрепването с уши и шплентове — не са придържали обковката към каиша. Те са фиксирали вероятно някакъв метален лист или тъкан, затваряща 5 мм високата кухина на обковката на задната страна като кутия, независимо дали токата е била носена, или свалена от колана. Налага се предположението, че това кухо пространство е съдържало първоначално филактерий[81].

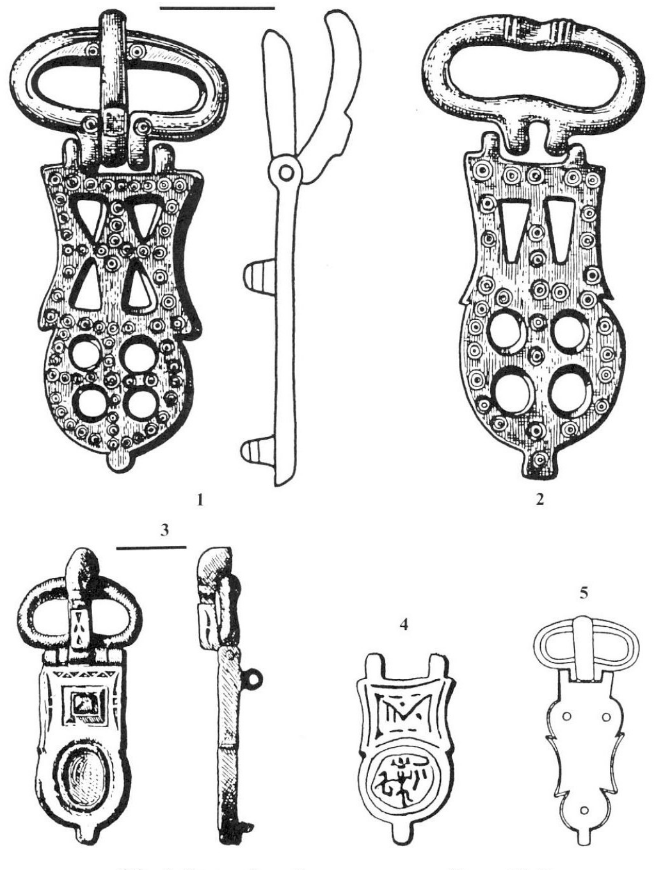

Обр. 4. Византийски бронзови токи от Бакла (№ 1), Скеля (№ 2), Египет (№ 3), Вега дел Мар (№ 4) и Арадац (№ 5). Сравни с бел. 90. М 1:1.

Масивното езиче с правоъгълна пластинка на токата е украсено с грижливо щанцовани правоъгълни клетки, а странично — с капкообразни триъгълни и една кръгла клетка, чийто пълнеж е изпаднал (прил. 28, *2*). На халката на токата се виждат горе — ред малки, а на външната страна два реда големи правоъгълни клетки с остатъци от зелен и белезникав пълнеж. Отливката на обковката, както показват преди всичко ромбовете, респ. решетъчните орнаменти, и двата средни медальона, е нечиста и не е била обработена допълнително с пила.

Решетъчният орнамент в ажурна техника, който украсява външните полета на обковката и отговаря на ромбовия орнамент на двойката гривни от прил. 25, наподобява кръглата декоративна пластинка на златна гривна в Британския музей (прил. 24,*2*), на две произхождащи вероятно от Сицилия лети златни токи в Дъмбъртън Оукс, също с остатъци от стъклена паста[82], на тока и накрайник на каиш от Киузи (?)[83], съвсем еднакъв с токата от М. П., на византийска златна тока от ,фондацията Абег в Ригисберг (прил. 27)[84]. Съответна геометрична украса, опростена до ивици от поансонирани триъгълници, е нанесена и на бронзова коланна тока от Египет (обр. 4,*3*), имитация на византийски златни токи[85].

Сферични *рамки от перлен ред* на вътрешните полета на обковката (прил. *26 а*) са също стилова особеност на византийските златни токи от VII в., както личи от екземпляри в Дъмбъртън Оукс и от гроба на хана в Кунбабон[86]. *Централните медальони* са изпълнени в профилираното ажурно поле от звезда (осмолистна розета)[87], а кръглата, също ажурно изработена пластинка, под която се е намирала кухина очевидно за съхраняване на филактерий (вж. по-горе), е украсена с ажурен орнамент, разчитан като криптограма на християнския кръст. В най-вътрешния ажурен орнамент се вижда кръст с клиновидни хасти (обр. 3, *4 б*), докато целият позитивен орнамент в кръга би трябвало да се тълкува — в кръгово четене — като кръст с топчета на хастите (обр. 3, *4 а*). В свят, в който монограмите са били повечето криптограми, отколкото четими печати, криптограмната форма на християнския знак не е учудваща. В този случай той представлява скрито и стилизирано превръщане на равнобедрения кръст с топчета на хастите, какъвто е кръстът от ниело в медальоните на сребърните блюда с печата на Ираклий от М. П. (обр. 3, *1;* прил. 3) и в съкровищната находка от Измир (обр. 3, *2—3*)[88]. Срещу откритата изява на сребърните блюда би застанала прикритата изява на златната тока, ако следваме това предложение за тълкуване.

Голямата златна тока от М. П. се оказа не само в подробностите отлично произведение на византийското златарско изкуство от първата половина на VII в. И съвсем специфичната *форма на обковката* (кръгла пластинка, свързана с профилирана плоскост) е типично византийска[89], разпространена на бронзови токи от Крим до Испания (обр. 4)[90], предпоставка за което са златни образци от вида, макар и не от големината на токата от М. П. С дължина от 17,8 см и тегло 454,32 г. тази тока, носена на здрав, около 5,7 см широк ремъчен колан, е значително по-голяма и по-тежка от златната тока-мощехранителница, произхождаща от източноанглийския кралски гроб в Сътън Ху (дълж. 13,2 см.; тегло 412,7 г)[91]. Поради това е съвсем изключено голямата тока да се причисли към боен колан, украсен с „псевдотоки“, както предложиха Ласло и следващите го Маршак и Скалон[92]. Токата не е била издържлива, както се вижда от слабата спойка на осевите халки на обковката, халката и езичето (вж. с. 20). Следователно тя е могла да служи с колана само за представителни цели при известни случаи и поводи. За разлика от двойката златни византийски гривни, с които — въпреки цялото сходство — не е могла да образува „комплект“ поради различното злато, голямата златна тока не показва съществени следи от износване.

д) Принадлежащият към златната тока ремъчен накрайник

Мацулевич е установила, че златният *ремъчен накрайник* (прил. 28, *1*), дълъг 13,5 см и широк 5,4 см, образува заедно с голямата златна тока обковката на един и същ колан[93]. Както токата, така и накрайникът е изработен от червеникаво злато. Той тежи 150,19 г и отговаря точно на халката на колана, през която може да се пъхне и издърпа. Процепът на ремъка има размер 5,1 см × 0,4 см, поради което ширината на 3 мм дебелия колан трябва да е била не по-голяма от 5 см. Тъй като не се установяват следи от занитване на накрайника с ремъка за разлика от всички други златни накрайници от М. П. (прил. 11, *31 вдясно;* 12, *40 в средата долу;* 13, *41 д;* 14, *46* — 2 нита на задната страна; 14, *48*), а не са пробити и отвори за нитове в рамката над процепа за каиша[94], закрепването на металния накрайник за каиша е разрешено по друг начин, без да се наруши украсата на лицевата и на опаката страна. Профилът за накрайника е оформен горе с навън, а долу с навътре извити кантове. Поради това еднакво профилираният край на каиша, пасван точно в металния накрайник, не може да се изплъзне при нормална употреба. Това означава, че състоящият се от две части метален накрайник е бил монтиран върху съответно изрязания ремък, а двете предварително изработени златни пластинки — лицевата със скосен отгоре профилиран кант, а гладката задна страна с палметен орнамент — са били споени и монтирани на повече от 3 мм дебелия каиш. Този начин е възможен само при кожен, но не и при платнен колан. Само така се обяснява, че накрайникът на колана представлява сега, след като е изпаднал впъхнатият каиш, празна обвивка и че през решетката на лицевата страна, при която в зоната на ръба са запазени още един зелен и три матовочервеникави стъклени пълнежа, се вижда празно пространство (прил. 28, *1 а*). Заострено-овалните клетки за емайл на рамката, ромбово-решетъчният орнамент на вътрешните полета и перленият ред на ръба, който дели двете полета, са типична украса за византийското златарско изкуство от VII в., както се установи вече за голямата тока[95]. Сравнително дебелата задна пластинка е украсена релефно на гладък фон с две елегантни симетрични двойки полупалмети. Като от чашка на цвете изникват от всяка двойка триделни листи с по една заострена овална цветна пъпка с дръжка (прил. 28, *1 б;* обр. 7, *1*). Същият мотив, но със съвсем различно стилизирани ластари краси два златни бокала от съкровището на хана от М. П. (прил. 22, *3—4;* обр. 7, *3*). Комбинацията на листовидни полупалмети с цветни пъпки или плодове е орнаментален топос както на византийското[96], така и на сасанидското[97] изкуство от VI и VII в.

Може да приемем, че широкият 5,7 см кожен колан с голямата златна тока и двустранно украсеният метален накрайник не е бил предназначен за всекидневна употреба, а за представителни цели. Златната обковка на колана тежи повече от 600 г. Ханът от М. П. е носел вероятно този тежък и скъпоценен символ на своето достойнство само при определени случаи. Не подлежи на съмнение, че този символ е бил изработен от византийски златар по византийския вкус през VII в. От Константинопол ли произхожда този колан? Бил ли е подарък от императора? Тези обстоятелства ще могат да се изяснят едва след цялостната преценка на даровете в гроба на хана.

е) За сабите и бойните колани

Широкият представителен колан с голямата златна тока не може да е служил, както се изтъкна по-горе, като боен колан не само поради теглото си и големината на токата, а и защото е недостатъчно устойчив на износване. Ласло предположи, че в гроба на хана са били сложени като дарове три украсени със злато *бойни колана* със съответни прави *саби*[98]. Това предположение не може да се поддържа вече, тъй като трябва да се изключи представителният колан. Всъщност са съществували само два бойни колана със златен обков — един с „псевдотоки“ като обков (прил. 10, *29*) и много износен коланен накрайник от светложълтеникаво злато със зеленикав стъклен пълнеж (прил. 14, *46*; 29, *5*)[99]. Към първия боен колан принадлежала права сабя, която не е запазена. На нейната ножница са били закрепени два *р*-образни държателя, обрамчени с гранули и триъгълници (приложение 16, *54 вляво;* 12, *40 вдясно горе и вляво горе;* 29, *1—2*)[100].

С *втория боен колан* трябва да се свърже добре запазената сабя (прил. 13, *41;* 29, *17*)[101], изследвана наскоро подробно в лабораторията на Ермитажа. Предстои скорошната ѝ публикация от С. А. Лвова и А. М. Семьонов[102]. От изследването може да се цитира следното относно тук разглежданите връзки: възстановената сега халковидна дръжка (прил. 29, *7*) — още стар монтаж без халка) на дългата 94 см сабя с право желязно лезвие е облицована над кръстачката с четири, а под нея с един цилиндричен обков от златен лист, украсен на лицевата страна с ромбовидни кабошони (с пълнеж от жълтеникава стъклена паста), гранулирани триъгълници и ромбове, докато на гладките задни страни на цилиндричния обков, обрамчен с перлен ред, са нанесени отгоре надолу маркировки във формата на гравирани гръцки букви **А, В Г,** Δ, **С.**). Тези букви на дясната страна на дръжката според античен обичай са указание за правилния последователен ред на монтажа на цилиндричния обков. Освен това авторите успяха да докажат, че два

държателя с издадена извивка в средата и три кръга с радиално разположени емайлни клетки (прил. 13, *40 вдясно долу*; 29, *6;* обр. 3, *6*) принадлежат към ножницата на тази сабя[103]. Между кръговете са разположени два разместени кръста, съставени от гранулирани триъгълници, които отговарят на кръста от ромбовидни кабошони на най-широката част на цилиндричната дръжка (прил. 29, *7;* обр. 9) и на гранулираните ромбове в медальона на накрайника на каиша на бойния колан, принадлежащ към тази сабя (прил. 13, *41д;* 29, *3;* обр. 3, *5*)[104]. Накрайникът, изработен от червеникав златен лист, дълъг 9,6 см и широк 2,5 см (тегло 58,95г), украсен от двете страни с еднакви орнаменти от гранулирани ромбове и с кръст в медальона, е бил занитен за 2,1 см широк каиш. Прави впечатление, че гранулацията по дръжката на сабята, държателите и накрайника е много по-изящна и равномерна, отколкото на *р*-образните държатели (прил. 29, *1—2*) на сабята към първия боен колан. Една *проста златна тока* (прил. 13, *42;* 29, *4*)[105] с надебелено накрая езиче и щитообразен, обрамчен с перлена тел и разчленен обков (тегло 28,62 г) отговаря по ширина на каиша (2,1 см на бойния колан, който е бил пъхнат в металния накрайник (прил. 29, *3*). Въпреки съвсем различната направа токата може да бъде комбинирана със сабята и накрайника, ако към нея не принадлежеше гладък малък накрайник (прил. 12, *40 долу в средата*). На лицевата страна токата е била закрепена за каиша с три несиметрично разположени нита. Грубото занитване на токата, държателите (прил. 29, *1, 2, 6*) и накрайниците (и при прил. 29, *3*) е било очевидно задължение неу на златаря, а на сарача.

Сабята с гранулации и кабошони на лицевата страна на дръжката е била само *представително оръжие*. Поради украсата ѝ, изложена на лесна повреда, само в случай на крайна нужда е била предназначена за практическа употреба. По форма типично номадско оръжие, тази сабя е сходна със саби от синхронни богати аварски гробове в Боча, Кунагота, Кецел, Сегед-Ченгеле, Кечкемет и др.[106], при което халковидната дръжка от азиатски произход, обща за тези саби, може да се проследи до Южна Корея и Япония[107]. Правата сабя от М. П. следователно не е от византийски произход[108]. Толкова по-чудно е, че златарят, украсил златния обков на дръжката, ножницата и държателите с гранулация, кабошони, респ. клетки, си е послужил за указание на монтажа с гръцки букви. При този начин той следва обичай, известен още от VI в. пр. н. е., когато гръцки занаятчии са прикрепяли с помощта на съответна буквена маркировка фигуралната украса на големия бронзов кратер, намерен в княжеския гроб във Викс[109]. Златарят, натоварен с украсата на сабята от М. П. — познавал вероятно не само гръцкото писмо, но и гръцкия език — е бил византийски грък. Освен това му е било възложено да изработи на дръжката кръст от кабошони, а на държателите на ножницата гранулирани кръстове, които трябва да се тълкуват като знак на християнското спасение, с оглед на съответните гранулирани кръстове в медальона-рамка от двете страни на златния накрайник за каиша на бойния колан. Християнският кръст (в медальон) е изобразен

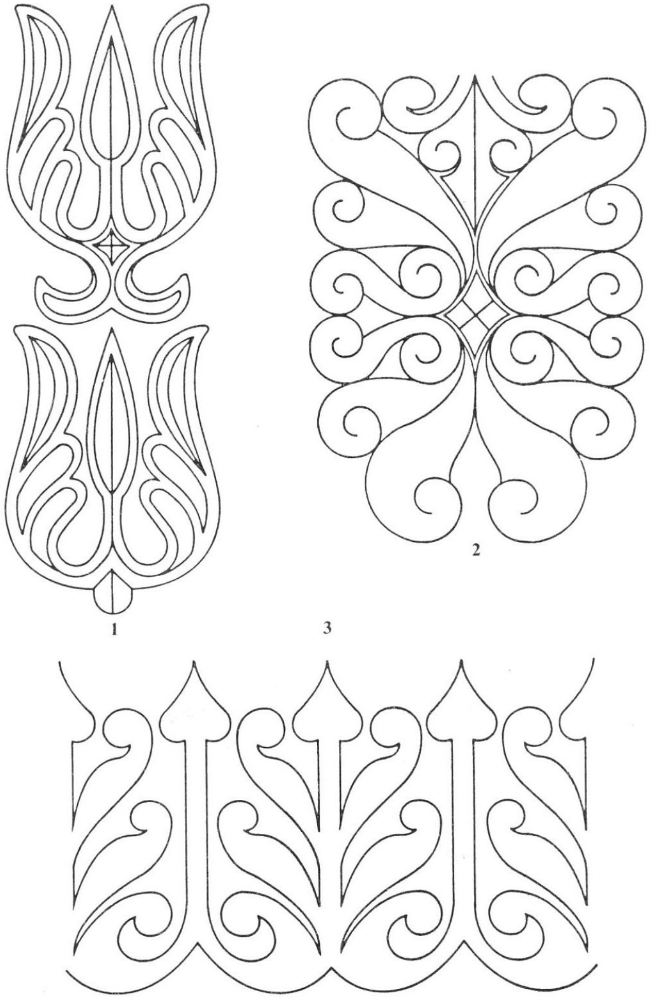

Обр. 7. Полупалмети с цветни пъпки на накрайник на кайш (прил. 28, *б;* № 1).
Навити навътре ластари на чашата (прил. 21, *4;* № 2).
Навити навътре ластари с цветни пъпки на златните потири (прил. 22, *3—4;*№ 3).
М 1:1.

ска дървена чаша (сравни стр. 9; прил. 21, *4*) и апликацията на една златна тока (прил. 29, *8*). Сравнението между навътре извитите като заврънкулки ластари на обкова на дървената чаша (обр. 7, *2*), на златната тока (прил. 29, *8*), на златните бокали (обр. 7, *3*), на обкова на колчана (обр. 5) и на средната извивка на седлото (обр. 6) показва наистина концепцията на една ръка, както и че предполагаемият „майстор от Малая Перешчепина“ не е произволно хрумване на Ласло. Без да се персонифицира, би могло да се говори и за специфичен стил на златарската работилница към двора на хана. Композициите на извитите навътре със замах ластари се отличават в много голяма степен от своите формални образци от византийско-сасанидските полупалмети, изобразени на големия накрайник на византийския представителен колан (прил. 28, 1 *б;* обр. 7, *1*). Между сухо натуралистичните полупалмети на накрайника (обр. 7, *1*) и формите на ластарите на „майстора от Малая Перешчепина“ стоят трилистните полупалмети в медальоните на една византийска златна верижка от съкровищната находка в Кирения на остров Кипър (прил. 19; обр. 8, *2б*)[116], на които отговарят до голяма степен срещуположно изобразените ластари на златен лист от ножница на кама от ханския гроб в Кунбабон (обр. 8, *1*)[117]. Специалният стил на „майстора от Малая Перешчепина“ проличава особено ясно при сравнение с тези конвенционални полупалмети (обр. 8). А лъвовете на средната извивка на седлото (прил. 31, *1—2*) и ластарите на златните бокали (прил. 22, *3—4;* обр. 7, *3*), изпълнени със замах в същия своеобразен стил, намекват, че „майсторът от Малая Перешчепина“ се е придържал към традициите на византийския художествен занаят[118]. Негов белег са със замах изобразени, особено елегантни, навътре извити ластари в симетрични композиции.

з) Кратки указания за другите дарове

Тъй като настоящата студия не цели да заеме становище относно всички аспекти на находищния комплекс в М. П. и да изброи всички намерени в 1912 г. предмети, прибавяме само още няколко указания, които биха могли да бъдат от значение за цялостната преценка на гробната находка.

С Византия са свързани два масивни златни пръстена (вътрешен диаметър 2 см) с монограм от гръцки букви (прил. 16, *60—61;* прил. 32). Касае се за истински пръстени-печати, тъй като монограмите са гравирани огледално на различно големи кръгли пръстенови пластинки (прил. 32). В. Н. Бенешевич разгада преди 70 години монограмите, както следва: ΡΑΒΑΧΑΤȣ̆ и ΩΕΛΕΠΧΑΡȣ̆[119]. Дали това незадоволително предложение за разчитане на двете мъжки лични имена може да се поддържа и днес, беше проверено едва във връзка с представения тук археологичен анализ на целия гроб[120]. Защото, ако двата монограма можеха да се разчетат със сигурност, това би било извънредно важно за тълкуването на гробната находка от М. П.[121]

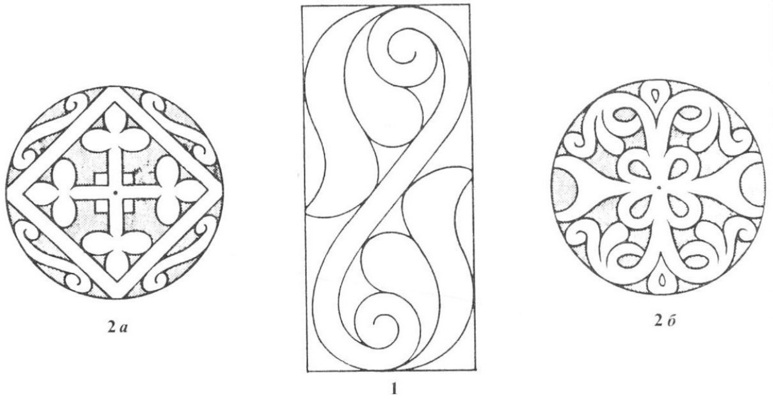

Обр. 8. Срещуположни полупалмети на ножици на ками от Кунбабон (№ 1) и украса от ластари на звената на верижката от Кирения (прил. 19, № 2)
1 — М 1:1; 2 — М 2:1.

Само наполовина запазената осукана златна *торква* (прил. 11, *36*) има аналогии както с гробната находка от Келегей[122] на устието на Днепър, така и с аварския гроб в Мадараш[123], Унгария, и двата случайно открити находищни комплекса от първата половина на VII в. Дали такива осукани торкви, закопчавани с кука, са били носени само от мъже на номадската върхушка или и от жени, евентуално погребвани със съпрузите си, не може да се установи[124]. Гробът на номадски княз от VII в. в голямата могила Учтепе в Азърбайджанска ССР, в който е намерена такава осукана златна торква[125], е важно доказателство, че тези огърлици са принадлежали към атрибутите на високопоставени мъже в областта между Каспийско море и Долни Днепър (Келегей). Поради това няма причина да не причислим торквата към личните гробни дарове на хана.

От снаряжението на хана за езда са запазени освен по-горе разгледания обков на дървено седло (прил. 14, *43, 45;* обр. 6) и двойка сребърни *стремена* (прил. 7, *15—16*) с принадлежащи към тях сребърни токи (прил. 7, *14*), както и обков от златен лист и накрайници за каиш на *конска сбруя,* украсени с клетъчен емайл (прил. 16, *52—54;* прил. 14, *48*)[126]. Своеобразната двойка сребърни стремена (теглото и металната сплав не са още публикувани?) прилича формално на най-старите аварски и старотюркски железни стремена с процеп за каиш[127]. Сребърни стремена, макар и в друга форма, и при това не същински стремена, а подпори за краката на ездача[128], са известни засега само от сасанидски Северен Иран[129]. Поради скъпоценния материал масивните лети стремена от М. П. са очевидно извънредни изделия, т. е. изработени по специална поръчка, възложена на работилницата, за представителното снаряжение за езда на хана.

Запазените останки от златна *конска сбруя,* чийто монтаж Ласло се опита да възпроизведе[130], досега още не са изследвани нито функционално, нито технологично, нито във връзка с наличните аналогии в Унгария и в Съветския съюз към розетоподобните декоративни пластинки[131]. Поради начина, по който е била прибрана находката в 1912 г., остава също неизвестно и неизяснено, дали сбруята е открита при конски скелет, т. е. дали ездовите коне — според номадския обичай — са били погребани до хана.

4. РЕЗУЛТАТИ ОТ АРХЕОЛОГИЧЕСКИЯ АНАЛИЗ

Преди да се направят изводи от анализа на тук разгледаните гробни дарове, трябва да сме наясно, че от М. П. са налице за преценка само запазените находки от благороден метал (злато и сребро) и че размерът на загубите на предмети от желязо, бронз, кост, дърво и на първоначално поставените тъкани като коприна и др. ще останат завинаги неизвестни. След като е запазен например позлатеният сребърен обков на колчан (прил. 14,*44;* 30), трирърбите железни върхове на намиращите се в колчана стрели и костните плочки за укрепване на рефлексния лък трябва да не са привлекли вниманието на откривателите през 1912 г. и вероятно са били унищожени. И скелетът на личността, погребана в дървен ковчег, обкован със злато, не е бил спасен. Остава открит и проблемът на съвместно погребаните други лица, зависими от хана, и — както се каза вече по-горе — на ездовия кон. Колкото и да трябва да се съжалява, че тези неизвестни не могат да се преодолеят, обилието от скъпоценни, в голямата си част уникални предмети, достигнали в 1912 г. от този величав находищен комплекс в Ермитажа, позволява при днешното равнище на изследвания да се приеме заключително становище чрез класификация на отделното и преценка на цялото.

Без аналогия е *дървеният ковчег* на погребания, от чийто *златен обков* са запазени 250 квадратни пластинки (6,6 × 6,5 см). Златният *рог за пиене* (сигнален рог?) като номадски знак на власт и златната *лъжица* като символ на благосъстояние намират съответствие с гроба на аварския хан в Кунбабон в Унгария. Запазените в голямо количество дарени *съдове от благороден метал* — 19 сребърни, 17 златни и един първоначало дървен с обков от позлатено сребро — образуват *съкровище* и характеризират собственика му особено ярко като ръководна личност — като *хан.* Единствената аналогия в ранносредновековна Европа с подобно гробно съкровище е засега корабният гроб на англосаксонския крал Редуалд (починал около 625 г.) в Сътън Ху при Ипсуйч.

При по-подробно разглеждане на съдовете от благороден метал се оказа, че на четири сребърни византийски и четири златни сасанидски съда, ползвани очевидно лично от хана, противостоят *24 банкетни съда от местен номадски произход* (11 златни, 10 сребърни бокала, към тях една златна и две сребърни кани), с които е могло да бъдат гощавани най-малко 21 души. С тези местни съдове възниква и проблемът за златарска работилница, действувала към двора на хана.

Измежду „чуждестранните“ съдове единствените по материала си четири *сасанидски златни съда* (общо тегло?) свидетелствуват за връзки с чужбина на най-високо равнище, тъй като — по мнението на експерти — те са били първоначално притежание на сасанидския двор и са могли да стигнат в съкровището на хана вероятно само като официален подарък или като плячка. *Сребърното блюдо* на Шапур II (309—379), изобразен на лов за диви кози, с оглед на гравираните согдийски числени знаци и като 300-годишна скъпоценност е станало притежание на хана от М. П. по незнайни пътища.

Четирите *византийски сребърни съда* са изработени, както личи от контролните печати върху употребените за тяхната направа сребърни слитъци, гаранция за високата чистота на среброто в различни времена. Докато почти половин метър високата *амфора* (прил. 8, *17*) произхожда вероятно още от VI в., *сервизът за миене на ръце,* състоящ се от патера и кана (прил. 2; 4, *6*), е от времето на владичеството на Маврикий Тиберий (582—602), а *сребърното блюдо* с християнски кръст от ниело в медальон (прил. 3) е изработено по време на късното владичество на Ираклий (629/630 — 641). Тези сребърни изделия биха свидетелствували сами за себе си единствено че сервизът за миене на ръце като „комплект“ трябва също да е бил употребяван от хана и че блюдото, ако беше намерено изолирано подобно на златното съкровище на Наги Сент Миклош[132], а не заедно с други дарове, би било terminus post quem от 629/630 г.

Византийските сребърни съдове от съкровището трябва да се разглеждат във връзка с даровете, отнасящи се до личности, които са също от византийски произход или показват византийско влияние. Византийски златарски произведения са безспорно дълго време носената *двойка гривни с винтова закопчалка* (прил. 25) от жълтеникаво злато и *представителният колан* с най-голямата и най-тежката известна досега византийска златна тока (прил. 26) и голям златен накрайник (прил. 28, *1*) — и двата предмета от червеникаво злато. Беше вече посочено, че тази повече от 450 г тежка тока, а с това и целият 5,7 см широк колан не е бил устойчив на употреба и може да е служел само за представителни цели. По очертания и украса токата принадлежи към формата на токи, разпространена през първата половина на VII в. Има данни, че в кухото пространство под кръглата пластинка на обкова първоначално е бил скрит християнски филактерий и че на самата пластинка е бил изобразен като криптограма християнски кръст във формата на ажурен орнамент (прил. 26; обр. 3,*4*). Уникалният християнско-византийски представителен колан, чийто златен обков тежи повече от 600 г, може да е станал собственост на хана подобно на сасанидските съдове само като официален подарък — в този случай от византийския двор — или като плячка. Втората възможност трябва обаче да се изключи не само предвид на византийските сребърни съдове и двойката златни гривни, а преди всичко поради даровете, сочещи християнско-византийско влияние.

Верижката (верижки?) *от византийски солиди* (прил. 17—18), от които са запазени 69 броя, е имитация на онези церемониални огърлици, характерни за византийската върхушка, известни от няколко византийски съкровищни находки от VII в. от Източното Средиземноморие. Кръстообразно разположените кабошони на лицевата страна на четири монети и винаги видимият кръст върху база с две стъпала на опаката страна на солидите (с изключение на монетата на закопчалката (прил. 17, 19) изключват всякакво съмнение относно подчертаването на християнския символ. Тъй като най-късните монети на верижката са 18 солиди от времето на Констант II от годините 642—647 и липсват всички по-късни константинополски емисии на този император, верижката едва ли е могла да бъде съставена след 650 г. Както изработената по византийски образци *двойка златни гривни* с кабошони и монтирани изумруди от уралски произход (прил. 23), така и верижката е произведена толкова грубо и небрежно, че не е била подходяща да бъде носена от хана, а — както 250-те квадратни пластинки от златен лист на дървения ковчег — трябва да е била направена за гробен дар. Няма наистина други примери за чисто погребални накити от онова време[133], но такива не са налице и за ковчега, обкован със златни пластинки. Ако се окаже, че златната верижка и двойката златни гривни са били изработени за гробни накити, златарите трябва да са работили даровете за погребението на хана „във византийски стил". *Времето на монтажа на верижката* (едва ли след 650 г.) *сочи при тази предпоставка и времето на погребението.*

Още едно указание за връзки с Византия и християнството дава *вторият боен колан* на хана с принадлежащата към него *права сабя* (прил. 13, *41;* 29, *7*). Типично номадското разкошно изработено оръжие е било украсено — както показва откритата при реставрацията в Ермитажа маркировка с гръцки букви на обкованата дръжка — от гръцки златар, декорирал дръжката с кръст от кабошони (обр. 9; прил. 29, *7*), държателя на ножницата с два кръста в гранулационна техника (обр. 3, *6;* прил. 29, *6*), както двете страни на златния накрайник на бойния колан с християнски кръстове в медальон (обр. 3, *5;* прил.29, *3*).

Свидетелствата за наличието на *златарска работилница в двора на хана* водят от златните и сребърните съдове за банкети, церемониалната верижка от византийски солиди, съставена очевидно за погребението, и изработените по същия повод златни гривни с кабошони до онзи гръцки майстор, украсил сабята с втория боен колан. Трябва да се прибави още въведеният от Ласло „майстор от Малая Перешчепина" със специфичните му композиции от извити навътре ластари, пресованите и след

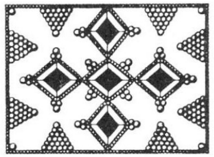

Обр. 9. Кръст от ромбовидни кабошони с гранулация.
Разгъната лицева страна
на най-широката обвивка
на дръжката на сабята (прил. 29, *7*).
М 1:1.

това гравирани обкови на колчана от позлатен сребърен лист (прил. 30; обр. 5), на седлото (прил. 14, *43, 45;* обр. 6), на номадската дървена чаша (прил. 21, *4*), апликациите на една златна тока (прил. 29, *8*) и два златни бокала (прил. 22, *3—4,* обр. 7). И двойката масивни сребърни стремена (прил. 7, *15—16*), изработени нарочно за хана, произхожда вероятно от занаятчия към двора, опитен в леенето на метал. Показателна светлина хвърля върху народността на тези златари и занаятчии обстоятелството, че именно гръцки майстор-златар е украсил оръжие, толкова типично за номади, като разкошната сабя на хана с гранулации и цветен пълнеж. Ковачът на оръжие, отговорен за желязното лезвие на сабята, е работил вероятно в духа на съвсем други традиции. Безполезно е да се разсъждава върху общественото положение и по-точния произход на чуждите специалисти в служба на хана. Археологическите доказателства могат засега само да посочат, че такива специалисти са били налице. Но това създава вече изходна база за преценка на златарски изделия в други богати номадски гробни находки от ранното средновековие.

Ханът, починал — според монетната находка — около средата на VII в., е бил много тясно *свързан с християнството,* от което възниква въпросът, дали самият той не е бил християнин. С оглед на археологическата находка този въпрос изглежда напълно основателен, тъй като представителната сабя и принадлежащият към нея комплект от оръжие — белези на владичество от степента на номадския златен рог за пиене — са украсени с християнски кръстове, което е доста необичайно за номадски хан. А апотропейни и предохранителни знаци — в случая християнски — се слагат нарочно и осмислящо именно на оръжие във връзка с личността на собственика. Освен това са налице и християнски знаци на церемониалната верижка, сложена в гроба на хана очевидно като на християнин, въпреки цялото друго варварско великолепие на погребението.

Във връзка с това и *дискосът* (прил. 1) на архиепископ Патернус може да се тълкува убедително като собственост на хана. Кога и как е стигнал този скъпоценен по-стар предмет в ръцете на владетеля, не се знае. Все пак събужда размисъл, че този голям сребърен дискос, заграбен по някое време от архиепископската църква в Томи (Констанца — бел. прев.) на Черно море, не е бил профаниран, а допълнително „християнизиран" чрез апликация на четири емайлни кръстообразни медальона на крайния ръб (прил. 20, *2*). Но все пак не може да се докаже, че тези груби апликации са били прикрепени в работилницата на хана. От други улики изведеното особено отношение на хана към кръстната символика, т. е. неговото „християнство", дава основание да се предположи, че дискосът не е бил само съставна част на неговото съкровище, както сребърното блюдо с ловни сцени на сасанидския владетел Шапур, а че е запазил литургичната си функция или че това негово предназначение е било поне известно и почитано.

От особено естество трябва да са били очевидно *връзките* на хана, съвременник на императорите Ираклий и Констант II, с *византийския* *двор*. Сребърният сервиз за миене на ръце (прил. 2; 4, *б*) и двойката дълго време носени златни гривни с винтова закопчалка (прил. 25), дори и сребърното блюдо с християнски кръст в медальон (прил. 3) са могли с течение на годините да станат собственост на хана по най-различни пътища, както и византийските златни монети. Що се отнася до *представителния колан* с тежката, неестествено голяма златна тока (прил. 26), обстоятелствата са по-други. Такъв предмет не е могло да се придобие. Тук се касае за официален дар, изработен от златар в столицата на Византийската империя, с какъвто е разполагал само дворът в Константинопол и с който е бил отличен чужд владетел, очевидно съюзник на императора.

5. КУБРАТ, ХАН НА БЪЛГАРИТЕ-ОНОГУРИ, И ГРОБЪТ В МАЛАЯ ПЕРЕШЧЕПИНА

Ако резюмираме въз основа на изключителната гробна находка в М. П. — както при англосаксонския корабен гроб в Сътън Ху — красноречивите археологически резултати, би трябвало да ни се удаде да отъждествим лицето, погребано около 650 г. със съкровището си в „златен ковчег“ при Полтава. Измежду водещите личности, посочени в историческите извори, играли политическа роля в качеството си на хан в Понтийските степни области в съответното време, подхожда за отъждествяването на погребания в Малая Перешчепина единствено с *Кубрат, ханът на българите*[134].

а) Исторически сведения за Кубрат

Кубрат, основоположникът на династията Дуло на българите-оногури, изградил империята Велика България в Понтийските степни области, е бил разглеждан често противоречиво в модерната европейска литература[135]. Кубрат (Κούβρατος)[136] се споменава в два извора: в летописа (бревиарий) на патриарх Никифор (починал 829 г.)[136] и в запазеуния с етиопски текст летопис на архиепископ Йоан от Никиу[138]. Никифор съобщава*: „По същото време въстана Кубрат, племенникът на Органа, владетелят на оногурите, срещу хана на аварите и каквото е имал от неговия народ в своята страна, изгонил от нея, след като се отнесъл оскърбително с него. Той изпратил посланничество при Ираклий и сключил мир с него, който и двамата спазили до края на живота си. Той (Ираклий) му изпратил подаръци и го почел с достойнството на патриций.“ И по-нататък: „Сега трябва да се говори за произхода и естеството на хуните и българите. В околността на Меотида, близо до р. Кофис (дн. Кубан), е разположена наричаната по-рано Велика България и страната на тъй наречените котраги (кутригури), които са също от тяхното племе. По времето на Константин (Констант II) някой си Кубрат е бил господар на тези племена. Когато умрял, оставир петима сина...“

За въстанието срещу хагана на аварите се приема годината 635[139] и за същото време посланничеството до Ираклий. Смъртта на Кубрат, настъпила по време на владичеството на Констант II (641—668), се определя от литературата „около 642 г.“, „малко след смъртта на Ираклий“, „около 650 г.“, респ. „около 668/669 г.“[140]

Съответният текст в летописа на Йоан от Никиу гласи в английски превод на последната публикация**, както следва:

---

* Вж. бел. 137

** Вж. бел. 138.

"47. And when the inhabitants of Byzantium heard this news, they said: 'This project is concerned with Kubratos, chief of the Huns, the nephew of Organa, who was baptized in the city of Constantinople, and received into the Christian community in his childhood and had grown up in the imperial palace.' 48. And between him and the elder Heraclius great affection and peace had prevailed, and after Heraclius's death he had shown his affection to his sons and his wife Martina, because of the kindness (Heraclius) had shown him. 49. And after he had been baptized with lifegiving baptism he overcame all the barbarians and heathens through virtue of holy baptism. Now touching him it is said that he supported the interests of the children of Heraclius and opposed those of Constantine. 50. And in consequence of this evil report all the soldiers in Constantinople and the people rose up, Jùtâlìùs, the son of Constantine, named Theodore, became the Chief of their forces."*

Писмото, написано от войските в провинцията Кападокия, препратено от византийската императрица Мартина и патриарха на Константинопол Пир до пълководеца Давид, за да сключи той брак с Мартина в интерес на нейните синове и да отстрани синовете на Константин III, е било повод за избухналото въстание в Константинопол. Поради писмото от Кападокия В. Бешевлиев се усъмни в идентичността на Кубрат в летописа на Йоан, с Кубрата на Никифор и предложи мъжът, споменат в летописа като Кубратос, да се смята за пълководец на византийски войски в Кападокия[141]. Тъй като едва ли може да се предположи, че това странно предложение ще бъде споделено, ще трябва да приемем данните на Йоан, според които Кубрат, племенникът на Органа, в детството си е бил покръстен в Константинопол и отраснал в императорския дворец, както приема вече И. Моравчик[142], още повече, че и в този извор се изтъкват голямата симпатия и мирът между Кубрат и Ираклий, прехвърлени след неговата смърт върху вдовицата му Мартина и синовете му.

Ако се придържаме към съществените обстоятелства на тези две изворови данни, разполагаме със следните съобщения за Кубрат: Той е бил племенник на оногурско-българския хан Органа и е пребивавал в детството си в императорския двор в Константинопол, където е приел християнството. Това е било възможно едва след 610 г. (началото на владичеството на Ираклий). Преди 635 г. Кубрат трябва да е станал приемник на своя чичо Органа, тъй като по това време е отхвърлил върховната власт на хагана на аварите. И така като хан на Велика България могъл да контролира откъм Кубанската област Понтийската степна зона до устието на Дунав. Той прекъснал връзките си с аварите, обитаващи областта на Дунав, които бил принуден да поддържа като зависим от тях, и сключил съюз с Ираклий. С това е възобновил вероятно старо приятелство, свързвало двамата владетели до смъртта им. Оногуро-българско посланничество донесло на връщане в 635 г. в двора на Кубрат подаръци от императора и предало на хана удостояването му с титлата византийски патриций. Ираклий починал в 641 г., а Кубрат „малко по-късно", през времето на владичеството на Констант II (641—668), и оставил петима пълнолетни сина. Между тях са били: Аспарух, нахлул в 681 г.* в Тракия, и Кубер, избягал след 670 г. с привържениците си при аварите и станал васал на техния хаган. На съдбата на Кубратовите синове се отразява нахлуването на хазарите, прогонили откъм изток българите по времето на царуването на император Константин IV (668—685), т.е. едва ли преди 670 г., и унищожили създадената от Кубрат Велика България.

Съпоставим ли биографията и политическата роля на Кубрат, както са предадени в писмените извори, с констатациите, направени поотделно относно гробната находка в Малая Перешчепина, ще видим, че според многобройни улики при тази необичайна гробна находка се касае за разкошното погребение на хана на Велика България. Ханът е бил съвременник на Ираклий и е починал по времето на царуването на Констант II. Времето на *погребението* беше определено според монетната находка *около* 650 г., което отговаря приблизително на определението на Д. Ангелов[143] за смъртта на Кубрат. Ханът е бил *християнин.* Според преданието Кубрат е бил кръстен като юноша в двора в Константинопол. Заедно с цялото му *съкровище* са му били дадени не само скъпоценни *сребърни съдове* (сервиз за миене на ръце, голяма амфора и блюдо с християнски кръст) и дълго носена златна византийска двойка *гривни,* но и единствен по рода си *византийски колан* с голяма представителна златна тока, златна *церемониална огърлица* по византийски образец и два златни *пръстена-печати* с гръцки монограми. За златния *рог за пиене* и за *бойните колани* се установиха тесни връзки с аварските князе, респ. ханските гробове в Боча и Кунбабон, датирани в първата половина на VII в. Ханът от М. П. е бил следователно съвременник както на императорите Ираклий и Констант II, така и на двама аварски владетели, погребани край р. Тиса.

---

* „47. И когато жителите на Византион чули тази новина, те казали: „Това намерение е свързано с Кубрат, началник на хуните, племенник на Органа, който е бил покръстен в града Константинопол и приет в християнската общност в детството и отраснал в императорския дворец. 48. И между него и по-възрастния Ираклий преобладавали голяма симпатия и мир и след смъртта на Ираклий той проявил своята симпатия към синовете и съпругата му Мартина поради любезността, оказана му от него (Ираклий). 49. И след като е бил покръстен със животворното кръщение, той надвил над всички варвари и езичници с благодетелта на своето кръщение. И относно него казвали, че той поддържал интересите на децата на Ираклий и ги противопоставил на тези на Константин. 50. И като последица от това лошо съобщение всички войници в Константинопол и народът въстанали. Юталиус, синът на Константин, на име Теодор, станал началник на техните войски."

За да се доизясни английският текст, се добавя българският превод, извършен от В. Н. Златарски от френския превод на същия етиопски текст на Йоан от Никиу, който гласи:

„Когато жителите на Византия получиха тази новина, те казаха, че авторът на този проект е Кубрат, началник на хуните, братанец на Органа. Този човек беше кръстен още в детството си и приет в недрата на християнството в Цариград и бе израсъл при императорския двор. Той завърза нечувана дружба с Хераклия I, който беше го обсипал с благодеяния, и след смъртта му той остана от признателност привързан към децата му и жена му Мартина. Със силата на светото и животворно кръщение, което той получи, той победи всичките варвари и езичници и тъй казваха, че той покровителствува интересите на Хераклиевите синове и е враг на Константиновите. Поради тази злоречива мълва войските на Византия и народът се възбунтуваха начело с Ioûtâlios, по име Теодор, син на Константина, който беше храбър войник, като баща си." (Превод от: Chronique de Jean, évêque de Nikiou. Texte éthiopien publié et traduit par H. Zotenberg. Notices et extraits de manuscrits de la Bibliothèque Nationale, Paris, 1883, t. 24, I-ère partie, 125—605, публикуван — В: В. Н. Златарски. Нови известия за най-древния период на българската история. Сб. НУ, кн. XI, 1894, С., с. 147. (бел. прев.)

* В тази година Аспарух сключва мирен договор с Византия (бел. прев.)

След изгонването на аварите от Понтийските степи около 635 г., видна владетелска личност в този район е бил само Кубрат, хан на Велика България, приятел и съюзник на императора Ираклий, удостоил около 635 г. своя приятел хана с *високата титла византийски патриций.* Трябва да повдигнем въпроса, дали представителният колан със златната тока, тежка повече от 450 г, чийто произход от Константинопол не подлежи на съмнение, би могъл да е свързан с титлата патриций на притежателя му. Ако този въпрос намери положителен отговор или ако връзката се окаже поне много вероятна, това обстоятелство би било решително звено във веригата от доказателства, говорещи за тъждеството на Кубрат с хана от М. П. Поради това този проблем заслужава да се разгледа по-отблизо.

б) Кубрат като византийски почетен патриций

При удостояването на Кубрат с титлата патриций се касае за почетен ранг, с какъвто византийският император е отличавал чужди князе. Кубрат е станал „почетен патриций“. С това отличие и неговата история с оглед на титлата Патрициус-Романорум на Карл Велики се е занимавал преди всичко Й. Деер[144]. През 1965 г. Деер писа[145]: „Когато чужди почетни патриции пристигали в Константинопол, за да бъдат удостоени с тази титла, те били снабдявани вероятно с *одеждите и другите отличителни знаци на илустрес* (знатни — бел. прев.) още преди промоцията в патриций. Но когато промоцията се провеждала не в императорския двор, а във владенията на чуждестранния почетен патриций, тогава императорските пратеници донасяли не само кодицил (грамота — бел. прев.), но и *униформата с принадлежащите знаци,* за да добие почетният патриций и „римска“ външност, да изрази по този начин и с външния си вид присъщото към ранга на патриций отношение на зависимост от императора. На всички *реквизити,* с които опитвали да превърнат чуждия владетел в „римлянин“, в чуждата страна се гледало като на *униформа и знаци на патриций,* въпреки че всъщност нямали това значение във византийския императорски двор, а изразявали само принадлежност към класата на онзи ранг, отговаряща на предпоставките за допълнителното удостояване с отличието патриций.“ Относно „униформата и принадлежащите към нея знаци“ Деер не дава подробности. Като приписва на византийския патриций, носител на почетен ранг, но не на длъжност, цингулум (колан — бел. прев.)[146] към „служебната му униформа“, той причислява колана вероятно към „другите знаци на илустрес“, носени от тях в качеството им на длъжностни лица още *преди* тяхната промоция в патриций. При тържествената инвеститура (въвеждане в ранг — бел. прев.), описана подробно в церемониалната книга на Константин VII Багрянородни, византийският патриций получавал наистина от ръката на императора само кодицил в потвърждение на новото му достойнство[147]. А същинските длъжностни лица (магистри, куропалати и нобилисими) получавали при въвеждането им от ръцете на императора червени кожени колани, украсени със скъпоценни камъни[148]. Ето защо трябва да не е вярно мнението на Р. Гилан, че церемонията за удостояването с титлата патриций е била същата, както за новозваните магистри: получаване на туника и колан от ръцете на императора[149]. Една „формула патрициатус“ за Източноготската империя на Теодорих е оставил Касиодор, тъй като владетелят е имал правото да удостоява с титлата римски патриций в границите на своите владения. Тази формула, валидна за Италия, споменава като единствен знак на патриция — цингулум[150]. Позовавайки се на В. Енслин[151], В. Хайл пренесе формулата без колебание върху Византия и направи следния извод: „Същественият белег на одеждата (на византийския патриций) бил цингулум, т. е. колан, — и чиновниците в двора са носили, с малки изключения, военна униформа! — носен в годините на службата, полагал се на патриция за цял живот.“[152] Патрициите във Византия без съмнение са носили цингулум, но тези колани първоначално са нямали нищо общо с почетния ранг на патриций и не са им били давани по повод на инвеститурата от императора[153], а им се полагали отпреди като на илустрес и длъжностни лица, както предполага основателно Й. Деер. След като в летописа на патриарх Никифор четем, че император Ираклий е изпратил на Кубрат подаръци и го е почел с достойнството на патриций (вж. с. 39 и сл. и бел. 137), тогава — според формулировката на Деер (вж. с. 43) — българското посланичество трябва да е донесло не само грамотата за чуждестранен почетен патриций, а и *униформата с принадлежащите ѝ знаци.* Към „униформата“, в която през VII в. византийският патриций се явявал като пълководец или като посланик пред чужди владетели, принадлежала най-малко златотъкана туника (брокат), опасана със скъпоценен цингулум. За други „знаци и реквизити“ освен оръжието, които такъв патриций може да е носил като принадлежащ към класата с ранг илустрес (пурпурна мантия с фибула, златни гривни и златна огърлица?), може да се правят само предположения[154]. По линията на Деер ще се движим обаче на сигурна почва, ако причислим към „служебната униформа“ на византийския патриций цингулум, какъвто Теодорих изрично е връчвал през VI в. на своите римски патриции. Почетният патриций е трябвало да бъде снабден следователно със скъпоценен колан, при което няма съмнение, че император Ираклий е изпратил на хан Кубрат такъв колан като знак на почетната титла патриций[155]. Ако този колан е тъждествен с представителния колан от М. П., не би могло да се съмняваме вече в тъждествеността на хана от М. П. с хан Кубрат. Голямата златна тока от М. П. (прил. 26) не би могла да издържи редовна употреба. Това подчертава, че тя е била предназначена изключително за представителни цели. Поради християнския кръст във формата на криптограма и като вероятно място за носене на християнски филактерий този колан изглежда особено подходящ за поднасяне на християнин. И в този смисъл коланът е бил

„възможности“ разчитанията на Хобрату, респ. Хобрату патрикиу, придобиват едва с оглед на тук обнародваното археологическо изследване по-голяма вероятност.

Но тогава би трябвало да се зададе въпросът, защо Кубрат е притежавал два пръстена-печата, с които е могъл да си служи при правни действия и в дипломатическата практика с Византия и други чуждестранни сили: дали след удостояването му с титлата почетен патриций в 635 г. е поръчал на гръцки златар в двора си да изработи допълнително към „византийския“ пръстен-печат с монограм втория пръстен-печат, за да свърже в монограма си получената от император Ираклий нова титла с името си? И с оглед на този аспект — на два различни пръстена-печата, свързани с личността, намерени в необичайната гробна находка — нека поставим на разискване предложенията на В. Зайбт относно разчитането на монограмите заедно с археологическите доказателства по улики, за да представим всички аргументи, които разрешават да се свърже гробът на хана в Малая Перешчепина с хан Кубрат, владетеля на българите-оногури.

БЕЛЕЖКИ

[1] Бобринской, А. Перщепинский клад. Матер. по археолог. Росии, 34, 1914, 110—120, 16 приложения.

[2] При работата върху оригиналите ми помогнаха колегите С. А. Лвова и А. И. Семьонов. Освен това благодаря на госпожа А. Банк и на приятелите В. Г. Луконин и М. Б. Щукин за грижата, помощта и някои обективни указания.

[3] Досега са налице следните публикации: Мацулевич, Л. А. Большая пряжка Перещепинского клада и псевдопряжки. Seminarium Kondakovianum, Прага 1, 1927, 127—140, прил, 8—9 (голяма златна тока прил. 26 с коланен накрайник прил. 28) = Мацулевич (1927); Кропоткин, В. В. Малое Перещепино, район Ново-Сенжары, обл. Полтава. — В: Клады византийских монет на територии СССР, Археол. СССР, Свод археол. источн. Е 4-4, М., 1962, с. 36, № 250, прил. 15—16 (монети) = Кропоткин (1962); Bank, A. Byzantine Art in the Collections of the USSR, 1966, taf. 67—75 (с текст; византийски сребърни съдове) = Bank (1966); Маршак, В. И., К. М. Скалон. Перещепинский клад. Ермитажа. Л., 1972, 19 с., обр. 12Маршак-Скалон (1972). По време на престоя си в Ленинград, благодарение на отзивчивостта на авторите и на редактора М. В. Щукин, можах да се запозная с ръкописа на статията на С. А. Лвова и А. И. Семьонов „К проверке основании реконструкции Перещепинского меча“. — В: Археологический сборник Ермитажа. Т. 26.

[4] Бобринской (1914), с. 119.

[5] Корзухина, Г. Ф. К истории среднего Поднепровья в середине I тысячилетия н. э. — Сов. арх., 22, 1955, 61—82.

[6] Ляпушкин, И. И. Днепровское лесостепное левобережье в эпоху железа. Мат. и иссл. по арх. СССР, 104, 1961, с карти, обр. 86 и 87.

[7] Седов, В. В. Восточные славяне в VI—XII вв. Археол. СССР, М. 1982, с. 135, карта 20; Разпространение на Роменско-Боршевската култура в льосовата степ спрямо номадската Салтово-Маяцка култура от VIII в. в степната зона (Донецки басейн), при което трябва да се допълнят в западна посока до р. Ворскла находишните точки 210 и 213 на картата, обр. 88 в Ляпушкин (бел. 6) за Салтово-Маяцк (тук обр. 1).

[8] Смиленко, А. Т. Находка 1928 г. Новые Сенжары — В: Славяне и Русь. Сборник в чест на Б. Рибаков, 1968, 158—166. Erdélyi (1982), taf. 15 *a*; Кропоткин (1962), 36, № 249: 9 солиди, от тях една на Фока (602—610), три на Ираклий и три на Констант II (641—668).

[9] Сравни: Györffy, G. Système des résidences d'hiver et d'été chez les nomades et les chefs hongrois au Xe siècle (The Pater de Ridder Press Publ. in Early Hungarian History 2, Lissa, 1976) p. 5 sq. и карта, с. 93: летни и зимни резиденции на монголските владетели през XIII в. в областта на Днепър, Дон, Волга и Урал според: A. van den Wyngaert, Sinica Franciscana I (1929), p. 107 sq., 196—198.

[10] **Kelegej** (Kekegejkie Chutora). Bes Cherson:Fettich, N. Die Metallkunst der landnehmenden Ungarn (Arch. Hung. 21, 1937), taf. 129; Merosi, A., N. Fettich, Trouvailles avares de Dunapentele (Arch. Nung., 18, 1936), p. 59, fig. 22, *1-3;* Кропоткин (1962), С. 37, № 268: солиди на Ираклий и един солид на Констант II; Erdelyi (1928), taf. 18.

[11] **Вознесенска**: Археология, Киев, 3, 1950, с. 37 сл. (Б. А. Гринченко); Erdelyi (1928), taf. 20—22; **Глодоси:** Смиленко (1965); Erdelyi (1982), taf. 13—14.

[12] **Bócsa:** Láslo (1955), p. 219 sq.; **Kunbábony:** Tóth (1972).

[13] Bruce-Mitford, R. The Sutton Hoo Ship Burial, a Handbook (3 ed. 1979), гробът на крал Редуалд (починал около 625 г.). Към съкровището на краля принадлежат: византийски сребърен поднос с диам. 73 см с контролни печати на император Анастасий (491—518), сребърна византийска (?) купа с подвижни дръжки (диам. 40 см), 10 сребърни византийски чаши (диам. 20,5—23,3 см), малка сребърна купа с кръгло краче (диам. 8,9 см), сребърен черпак (диам. 5,1 см) с масивна дръжка. Към тези „банкетни съдове“ се прибавя съкровището от 37 меровингски триенти, 3 къса метал за сечене на монети и 2 слитъка в кесията за пари на краля (общо тегло на златото — 54, 1121 г.). Сравни: Germania, 60, 1982, p. 193 sq. (J. Werner).

[14] 250 бр. квадратни златни листа (6,5 × 6,5 см) с отвори за нитовете на ъглите. Сравни: Маршак-Скалон (1972), с. 8. Общото тегло на листовете не е известно. Изхождайки от това, че първоначално са били на лице само 250 листа — достатъчни да се покрие дъска с размери 162,5 × 0,65 см. За позлатата на ковчежния капак са били необходими повече листа, поради което трябва да се смята, че известно количество от тях е било загубено при прибиране на находката.

[15] Бобринской (1914), с. 115. Нови указания за теглото от Ермитажа няма.

[16] Маршак-Скалон (1972), с. 19; Orbeli-Trever (1935), taf. 5; Луконин (1977), с. 165 с обр.

[17] Bank (1966), p. 289 sq., fig. 71—73 и цит. там лит.; Witzmann (1979), p. 610 sq., No 546; Effenberger (1978), p. 138, sq., fig. 40—50, док. № 6 с подробно описание и лит.

[18] Сравни: Zeiler, J. Les Origines dans les provinces danubiennes de l'empire romain. Paris, p. 137, p. 383 sq.; Belaev, N. L'argenterie byzantine du Perescepina. Arte si Archeologia, Bucureşti, 1, 2, 1928,p. 1 sq.; Barnea, I. Les Monuments paléchrétiens de Roumanie, Cittá del Vaticano, 1977, p. 71 sq, No 40, 220.

[19] При разглеждане на ранновизантийските дискове за нафора винаги е бил вземан предвид дискосът от М. П.; Сравни: Elbern, V. Der eucharistische Kelch im frühen Mitteelalter, 1964, p. 132 sq.; Lipinsky, A. „Vasa sacra", Calici e patene del l'ambiente occidenale del V secolo cirka, Corsi di cultura sull'arte revennate e byzantina, 1972, p. 219 sq.; p. 230, fig. 1; Cruikshank Dodd, E. Byzantine Silver Treasures, Bern, 1973, p. 24 sq.

[20]. Elbern, бел. 19, с. 134.

[21] Bank (1966), p. 287, fig. 75. За следите на печатите вж.: Cruikshank Dodd, (1961), No 79; Effenberger (1978), p. 164 sq., fig. 85, taf. 15, док. № 17 с описание и лит.

[22].Bank (1966), p. 287, fig. 74. За контролните печати вж.: Cruikshank Dodd (1961), p. 208 sq., No 73; Effenberger (1978), p. 125 sq., fig. 34—35, taf. 16, No 15 с описание и лит.

[23] **Измир** (?) — две паници с диам. 13,7 см и тегло 320.2/320,9 г — сравни: Ross 1 (1962), p. 21 sq., No 16 A, taf. 19 с лит.; Митилен. Съкровище Кратигос от 1951 г. — четири паници (една с печат на Фока, три с печати на Ираклий); Kat. Expos. L'art byzantin, Art européen (Athénes 1964), p. 424 sq., No 500—503 (диам. съответно 15,4 см; 15,4 см; 38,2 см; 25,6 см); Cruikshank Dodd (1961), No 32, 40—42, сравни с това съкровище: Praktika 1954 (1957), p. 317 sq.

[24] Ross 1 (1962), p. 22 — смята, че сребърните паници са имали светско приложение. По този въпрос вж.: Engemann, J. Anmerkungen zu spätantiken Geräten des Alltagslebens mit christlichen Bildern, Symbolen und Inschriften. Jahrb f. Antike u. Christentum 15, 1972, 154—173. Относно сребърните съдове (с. 157 сл.) обяснено въз основа съкровищната находка от трапезни съдове от VI в. от Canoscio в Умбрия.

[25] Bank (1966), p. 286, fig. 67—70; Маршак-Скалон (1972), с. 4 сл. с обр.; Cruikshank Dodd (1961), p. 119 sq., No 30—31; Effenberger (1978) p. 107 sq., fig. 22—29; цветно приложение — кана: вис. 28 см, тегло 1364 г; съд с дръжка: диам. 25,5 см, тегло 1264 г (общо тегло на сервиза 2628 г).

[26] Bank (1966), fig. 70; Сравни: Matzulevitsch, L. A. Byz. Antike (1929), p. 82 sq., fig. 14; Effenberger (1978), p. 109.

[27] Nuber, H. U. Kanne und Griffschale. Ber. RGK 53, 1972, 1—232, p. 139 sq., p. 142. Предположението на автора (с. 136, бел. 761), че сервизът от М. П. „е принадлежал на епископ" е съвсем неоснователно.

[28] Маршак-Скалон, обр. на с. 8, лъжицата (инв. № 1930/7) е изхабена от употреба, изработена е от червеникаво злато. Плочката за хващане е дебела 1,1 мм, с тегло 123,99 г.

[29] Диаметърът на самата лъжица е 4 см, а цялата ѝ дължина 20—22 см, но тя не е стигнала до музея в Кечкемет. Сравни: Tóth (1972), p. 153; За стандартната форма на византийските сребърни лъжици вж.: Ross 1 (1962), p. 17 sq., No 13 с лит. и прил. 17; Bank (1966), fig. 100.

[30] Orbeli-Trever (1935), No 61; Маршак-Скалон, обр. 13 вдясно; Луконин (1977), с. 171 с обр.

[31] Маршак-Скалон (1972), с. 13, обр. ляво горе.

[32] Orbeli-Trever (1935), No 63; Маршак-Скалон (1972), с. 13, обр. ляво долу; Луконин (1977), с. 171 с обр.

[33] Маршак-Скалон (1972), с. 12; Луконин (1977), с. 173.

[34] Orbeli-Trever (1935), No 36—38; Луконин (1977), с. 196.

[35] **Глодоси:** Смиленко (1965), с. 35 сл., обр. 35, 37; Erdélyi (1928), прил. 13 долу; **Новые Сенжари:** Смиленко (1968), с. 159, бел. 8, обр. 1, *5*; Erdelyi (1982), taf. 15 *a*.

[36]. Маршак-Скалон (1972), 13—15 с обр.

[37] Orbeli-Trever (1935), No 50 (качествени изображения). Кана; Маршак-Скалон (1972), с. 14, обр. в средата (тук прил. 21 *2*).

[38] Orbeli-Trever (1935), No 62 (качествени изображения); Маршак-Скалон (1972), с. 14, обр. вляво (тук прил. 21 *1*).

[39] Маршак-Скалон (1972) с. 12 и титулна стр. Рисунка при: Плетнева, С. А. Степи Евразии в эпоху средневековья, Археол. СССР, М., 1981, с. 107, обр. 4 *a*, К 13. Листовете не са от злато, а от позлатено сребро. Сравни двете дървени чаши, украсени със златен лист (?) от ханския гроб в Кунбабон: Tóth (1972), p. 148, p. 152.

[40] Hampel 1 (1905), p. 152 sq.

[41]. Даркевич, В. П. Художественный металл Востока VIII—XIII (1976), с. 35 с бел. 506—510 към прил. 19 (Афанасьево на Кама): Катанда и Туяхта (Алтай), Уйбат (Минусинск), Калбак-Щат и Монгун-Тайга (Тува).

[42] **Курай и Туяхта:** Киселев, С. В. Древняя история южной Сибири (1951), прил. 52, *4—5*.

[43] **Кунагота:** Hampel 1 (1905), с. 152, fig. 344; Кишкьорьош-Вагохид, гроб 18: László (1955), taf. 11; Кенелираният сребърен съд от Боча: László, 1955, taf. 49, *1*) е бил вероятно кана със съответно ухо за носене.

[44] **Кунбабон:** Tóth (1972), p. 146 (тегло 565 г).

[45] Маршак-Скалон (1972), p. 14 с обр.

[46] Общ преглед върху „стъклените бокали" в Северното Черноморие. Вж.: Сорокина, Н. Р. Керамика и стекло древней Тмутаракани. М., 1963, с. 147 сл; Върху Сирия и Източното Средиземноморие: Mackensen, M. Eine befestigte spätantike Anlage vor den Stadtmauern von Resafa (Resafa I, 1984), p. 57 sq; Върху литургичните византийски потири сравни напоследък: Cruikhank Dodd, E. Byzantine Silver Treasures. Bern, 1973, p. 13 sq, fig. 5—*10;* Върху изображенията на потири на согдийски фрески: Альбаум, Л. И. Балалык-Тепе (Ташкент), 1960, обр. 96, 99—109, 112—121; върху формите на потирите — с. 179 сл., обр. 132 сл.

[47] László (1955), taf. 42, *2:* златен потир от княжеския гроб в Боча. — сребърни потири от Кишкьорьош-Вагохид: László (1955) taf. 1, *13;* **Тепе:** László (1955), p. 253, fig. 77, *2* (с орнамент на език); **Кунагота:** Hampel 3 (1905), taf. 262, *10;* **Пуста-Тоти (Озора):** Hampel 3 (1905), taf. 266, *12;* **Игар:** Arch. Ertesitö, 43, 1929, p. 331, taf. 10, *2* (N. Fettich); **Сегед-Атокхаза:** Arch. Ertesitö Ser. 3, 7/9, 1946/1948, taf. 76, *1* (D. Csallany); **Будапеща, Тихани-тер** (2 екземпляра): László. D. Laureae Aquincenses, Memoriae Valentini Kuszinsky dicatae 2 (Diss. Pannonicae II 11, Budapest, 1941), p. 113 sq. taf 12, *1-1a*.

[48] **Землянски Врбовок** (Южна Словакия): Památky Arch. 44, 1953, p. 103, p. 44, fig. 7 — със сребърни монети на Констант II (641—668) и Константин IV (668/669); Svoboda, B., P. Radomérsky. **Zalesie** (бивша околия Czortkov, Галиция); Fettich. N. Arhäologische Studien zur Geschichte der späthunnischen Metallkunst (Arch. Hung. N. F. 31, 1951), p. 110, taf. 2, *1;* Noll (1974), p. 81, No 2, fig. 58 (8,5 см високият потир е украсен с орнамент на език, сравни прил. 7, *10—12* и прил. 22, *2*). Вътрешният обем на потира (до ръба) възлиза на 0,12 литра (съобщение на A. Bernhard-Walcher, Виена).

[49] Смиленко (1965), с. 38, обр. 39; Erdélyi (1982), taf. 13.

[50] Orbeli-Trever (1935), p. 45 — отбелязват за четири от изобразените под № 60—9 потира: „dans les pieds creux des gobelets des grelot en os". Касае се за два златни потира, украсени с вейки прил. 10, *23.25* (22, *3—4*), за сребърния потир с плетена лента и орнамент на език — прил. 7, *11* и за срибърния потир с надебелен пръстен и орнамент на език — прил. 7, *10*. *(=22, 1—2)*.

[51] Laszló (1955), p. 223, fig. 60 — (Боча), p. 279, fig. 83 (М. П.); Tóth (1972), p. 146, 148.

[52] **Боча:** László (1955), taf. 42, *1* (заедно със златен потир, прил. 42, *2*). **Кунбабон:** Tóth (1972), p. 146, 151, fig. 5 [тегло 270 г, заедно със златна кана (бел. 44) и две дървени чаши, украсени със златен лист (?) (бел. 39)].

[53] **Сегед-Атокхаза:** Arch. Ertesitö, Ser. 3, 7/9, 1946/1948, taf. 78, *2* (D. Csallány); **Пуста Тоти** (Озора): сребърен рог за пиене, загубен при разкриването на гроба, сравни: Csallány. Цит. съч., с. 360; László (1955), p. 257.

[54] За находката сравни бел. 10. Наличността на рог за пиене е установил пръв N. Fettich: Marosi, Fettich. Цит. съч., бел. 10, с. 61, с. 59, обр. 22, *1;* Erdélyi (1982), taf. 18.

[55] Hampel 3 (1905), taf. 310 (обща дължина 27,8 см, тегло 117 г). Два златни потира със столче и топчесто надебеляване: прил.317. Намереното в 1799 г. в Наги Сент Миклош (днес Съниколау Маре в Румъния) златно съкровище, състоящо се от 23 златни съда с общо тегло от почти 10 кг (9926 г), се намира в Античното отделение на Музея на история на изкуствата във Виена Описателен каталог на находката с данни за размерите и теглото и литературата между 1943 и 1973 г., Noll (1974), 85—89; Нови данни с отлични снимки: László, G., I. Rácz. Der Goldschatz von Nagyszentmiklós (Corvina Kiado, Budapest, 1983); Относно рога за пиене László пише на с. 172: „Във вътрешността на топчестия мундщук се намира трептящо метално езиче с пробит отвор. Поради това се касае без съмнение за сигнален рог, употребяван при случаи и за пиене"; G. Stradner, ръководител на сбирката Стари музикални инструменти в Музея на история на изкуствата във Виена, застъпва в писмо от 19. XII. 1983 г. мнението, че при този рог не се касае за „музикален инструмент" и че не се вижда метално езиче.

[56] Вж.: с. 9 с бел. 13; Пълният списък на съдовете: Bruce-Mitford, R. The Sutton Hoo Ship-Burial 1, London, 1975, 440—442. Кои съдове са били предназначени за вино и кои за медовина и бира или за ястия и дали някои блюда са служили за миене на ръце, не е изследвано досега. Сравни разсъжденията на D. Ellmers към сервиза за бира и сервиза за вино от времето на викингите: Ellmers, D. Zum Trinkgeschirr der Wikingerzeit. Offa 21/22, 1964/1965, p. 21 sq. Десетте сребърни блюда (диам. 22,6—23,1 см) трябва да са били в Sutton Hoo по-скоро съдове за пиене, отколкото блюда за миене и като че ли отговарят функционално на потирите от М. П.

[57] Сравни: Germania, 60, 1982, p. 202 sq. (J. Werner).

[58] 4 монети с четири кабошона: прил. 17, *1, 2, 6, 7. — 18 монети с един кабошон: прил. 18, 4, 5, 7—10, 14—25.*

[59] Pierides, A. Jewellery in the Cyprus Museum. Picture Book 5. Nicosia, 1971, taf. 35. Сравни

верижката от съкровището на Мерзин (Киликия) в Ермитажа: Bank (1966), p. 347, No 102; Ross 2 (1965), taf. 13, A, 31, 38; Dennison (1918), taf. 25 (верижки от монети от Кипър, прил. 32.39 сл.); Stylianou, A и J. The Treasures of Lambousa (Leukosia/Nikosia 1969), No 16—18, fig. 37—41; Сравни и Kantorowicz, E. H. On the Golden Marriage Belt and the Marriage Rings of the Dumbarton Oaks Collection. Dumbarton Oaks Papers 14, 1962, 3—16; Weitzmann (1979), No 61, 62, 262; Böhner K. Führer-Germ. Zentralmus; Mainz 1 (Das frühe Mittelalter), 1972, p. 19 с изобр. („епископска огърлица“).

[60] За определенията след бел. 61—63 трябва да благодаря на M. Mackensen (Мюнхен).

[61] Hahn, W. Moneta Imperii Byzantini Bd. 3. Von Heraclius bis Leo III. Alleinregierung (610—720). Österr. Akad. d. Wissenschaften Phil.-hist. Kl., Denkschr. 148 (1981), p. 122 sq. особенно 126 (към прил. 21, *48*).

[62] Цит. съч., прил. 21, *43*, респ. 21, *44—77*.

[63] Цит. съч., прил. *20—28*; Сравни с. 124 сл. — липсват също солиди с нормално тегло, сечени след 647/648 г. от Констант II, на същото място — прил. 20, *11—25*.

[64] Артамонов, М. И. История хазар (1962), с. 174 сл. Тази датировка се покрива с тази на Бобринской, с. 119.

[65] Ермитаж, инв. № 1930/8.9. — Гривната — прил. 23, *1a* и Маршак-Скалон, с. 7 сл. с изобр. и със силно увеличена цветна снимка у Плетнева, цит. съч. (бел. 39), прил. след с. 48, долу.

[66] Tóth (1972), p. 154, fig. 7.

[67] Hampel 1 (1905), p. 412, fig 1154—1157; Fettich. Цит. съч., бел. 48, прил. 68—74.

[68] Stein. F. Adelsgräber des 8. Jahrhunderts in Deutschland (Germ. Denkmäler d. Völkerwanderungszeit A,1967, p. 69, abb. 69.

[69] Двойката гривни от М. П. се приближава особено много до една златна гривна (диам. 6,2 см) от Египет с четвъртита декоративна пластинка, украсена с четири кръгли кабошона в ъглите (с перли), осем овални кабошона (със зелени, респ. червени пълнежи) и в средата с един голям кръгъл кабошон (с аквамарин или сапфир) (прил. 24,*1*): Schlunk (1939), No 91 = Dennison (1918), p. 163, No 34, taf 52. За тях сравни: Schlunk (1939), No 92—93 = Dennison (1918), taf. 51, 50, освен това: Dennison, прил. 49 и с. 157, обр. 52 (Кирения, Кипър) = Weitzmann (1979), p. 316 sq, No 292; Weitzmann (1979), No 298—300. Касае се в повечето случаи за двойки гривни и при Weitzmann, No 299, произхождаща от Варна (България); като пример за кръгли декоративни пластинки тук, на прил. 24, *2*, е изобразена златна гривна от сирийски или египетски произход от British Museum: Grabar, A. Die Kunst im Zeitalter Justinians, 1967, p. 318, fig. 372 = Dennison (1918), p. 156, fig. 51. На декоративната пластинка изображение до талията на Мария с ореол.

[70] Ермитаж, инв.№ 1930/8.9; Маршак-Скалон, с. 9 с обр.

[71] Въпреки че чистотата на златото на златните предмети от М. П. не е още изследвана, с просто око се различава жълтеникавото от тъмното червеникаво злато, подобно на (жълтеникавия) пръстен, надписан с име и (червеникавите) накитни и монограмни пръстени от княжеския гроб от късния V в. в Апахида I; Сравни: Werner, J. Namensring und Siegelring aus dem gepidischen Fürstengrab von Apahida (Siebenbürgen). Kölner Jahrb. f. Vor- u. Frühgesch. 9, 1967/1968, p. 121 („светложълтеникаво злато — тъмно злато от вида на визант. солиди“).

[72] Ако не съдържат външно невидимо глинено ядро или нещо подобно, както двойката гривни от Бакодпуста (срв. бел. 74), което може да се изясни само от лабораторно изследване.

[73] Werner, J. Der goldene Armring des Frankenkönigs Childerich und die germanischen Handgelenkringe der jüngeren Kaiserzeit. — Frühmittelalt. Studien, 14, 1980, p. 1 sq. с табл. 1 на стр. 6. Най-близки са гривните за китките от Апахида I от 230,20 г и Блучина от 226,70 г.

[74] Мацулевич (1927), с. 133 с бел. 7—8; **Бакодпуста:** Hampel 3 (1905), taf. 2, *2*. Находката е показана в доброкачествени фотографски снимки от Fettich (цит. съч., 120—123, бел. 48, прил. 15, *1—2;* 16, *1—2)*.

[75] Сравни винтовите нарези на луковичните фибули от V в.; Keller, E. Die spätrömischen Grabfunde in Südbayern (MBV 14, 1971, p. 52). За историята на винта изобщо: Treue. W., Kulturgeschichte der Schraube von der Antike bis zum 18. Jahrhundert (2. Aufl. 1962) и специално за IV до V в.; Mötefindt, H. Bonn. Jahrb. 123, 1916, p. 159 sq.; Behrens, G. Mainzer Zeitschr. 14, 1919, p. 15 sq.; Сравни и: Gaitzsch, W. Die „römische“ Schraube aus dem Kastell von Niederbieber. Bonn. Jahrb. 183, 1983, p. 595 sq., p. 600 sq.

[76] Сравни: Dennison (1918), p. 121, fig. 19—20 (златни винтове); p. 155, No 26—27 (V век?); p.159 sq., No 30—31 (VI век?); p. 163 sq., No 34 (VII век); Сравни и: Schlunk (1939), p. 33 sq., No 91, 93; Двойката кръгли кухи гривни: Dennison, No 30—31 = Schlunk, No 93 с диаметър от 10,5 см е много широка за женска ръка, както отбелязва: R. Zahn (Amtl. Ber Press. Kunstslgen 35, 1913, p. 91 sq.). Трябва да е била предназначена за мъж, както двойката от М. П.

[77] Ермитаж: инв.№ 1930/10 и 1930/13; Вж.: Бобринской, с. 115, No 29, посочва само една гривна.

[78] Маршак-Скалон, с. 10 с изобр.; Мацулевич (1927), прил. 8, *1—2.;* Ермитаж, инв. № 1930/92; Мацулевич, посветила на тази надвишаваща обикновенния размер тока нарочна статия,

се е ограничила в извънредно точно и подробно описание, без да може да уточни тогава положението на това изделие в съкровището от форми на ранното средновековие в Европа.

[79] Теглото отговаря приблизително на 100 солиди (при тегло на солидус от 4,5 г).

[80] Относно шплентови ушички на византийски токи от VI и VII в. сравни: Werner, J. Byzantinische Gürtelschnallen des 6. und 7. Jahrhunderts aus der Sammlung Diergardt. Kölner Jahrb. f. Vor.- u. Frühgesch. 1, 1955, p. 36 sq. Сравни и една византийска бронзова тока от Египет (обр. 4, *3*); Този начин за закрепване се е разпространил от ранния VI в. от Италия и Византия и в областта северно от Алпите. Запазени шплентове, промушени през ушите: гроб Алатиан 71; Kovrig, L. Das awarenzeitliche Gräberfeld von Alattyàn (Arch. Hung. N. S. 40), 1963, p. 15, taf. 6, No 71, 4-*4a* (малка бронзова тока от византийски тип, бронзови щифтове); Dannheimer, H., W. Torbrügge. Vor-und Frühgeschichte im Landkreis Ebersberg (Kat. Prähist. Staatssamlung München) 4, 1961, p. 106, taf. 20, 6, 9 (желязна коланна гарнитура от четири части, желязни щифтове).

[81] Сравни с византийската бронзова тока от гробната находка в Прици, провинция Палермо (Сицилия), чиято обковка образува кухина за поставяне на филактерии или мощи, затворени откъм лицевата страна с плъзгащо се капаче: Werner, J. Die Ausgrabungen in St. Ulrich und Afra in Augsburg 1961—1968 (MBV 23, 1977), p. 346 sq., fig 36, *1*.

[82] Ross 2 (1965), 8—10, No 5, taf. 11, *A, B*.

[83] Weitzmann (1979), p. 325 sq., fig. 303.

[84] Разрешението за обнародването на токата даде фондацията Абег в Ригисберг (Швейцария), която даде на разположение и снимките за прил. 27 (Инв. № 8.149.68).

[85] Токата е била купена от А. Ригл — търговец в Кайро, и е публикувана от: Riegl, A. Spätrömische Kunstindustrie, 1927, p. 384, fig. 111 (по този обр. — тук обр. 4, *3*). Указание за тази находка дължим на О. фон Хесен (Флоренция); Към кръга на образците принадлежат две златни токи, украсени с два реда противоположно подредени вдлъбнати триъгълни клетки от византийската съкровищна находка от Митилен (съкровище Кратигос от 1951 г.); Вж. бел. 23: Kat. Expos. Athen (1964), № 392—393.

[86] Ross (1965), p. 7 sq., No 4 F, taf. 10, *4 F;* Tòth, E. A Kunbábonyi Avar fejedelem (Budapest-Kecskemèt, 1971) — титулна страница.

[87] Сравни шестлистната розета на токата: Ross 2 (1965), taf. 10, *4 F*.

[88] Ross 1 (1962), p. 21, No 16, 1—2, taf. 19, *1—2*. Сравни и кръстовете на сребърните блюда от съкровищната находка от Митилен (бел. 23). Кръстове с пъпчици на хастите се срещат много често във византийски метални произведения, сравни сребърните блюда в Ермитажа; Effenberger (1978), fig. 65, 68, 71, 75, 78, 100, 111.

[89] Далечен образец за контура на обковката би могъл да бъде ажурно изработеният златен коланен накрайник от съкровищната находка от **Ténès** в Алжир (началото на V в.): Heurgon, J. Le trésor de Ténès, 1958, taf, 4, *3;* 21.

[90] **Крим:** Ковалевская, В. Б. Поясные наборы Евразии IV—IX вв. Пряжки (Археол. СССР, Свод Археол. источн. Е 1—2, 1979), прил. 13, *10—11:* тук обр. 4, *1—2* (Бакла и Скела). Сов. Арх. 1971 (2), с. 119, обр. 7, *18;* **Югослав. Банат:** Димитриевич, Д., Й. Ковачевич, З. Вински. Сеоба народа (Земун, 1962), прил. 16, *2* (Арадац: тук обр. 4, *5*); **Египет:** тук обр. 4,*3* и бел. 85; **Вестготска Испания: Вега дел Мар** (пров. Малага): Pérez de Barradas, J. Excavaciones en la necrópolis visigoda de Vega del Mar (San Pedro Alcántara, Málaga), Madrid, 1934, прил. 3, *1:* тук обр. 4, *4;* Вж.: Zeiss, H. Die Grabfunde aus dem Spanischen Westgotenreich (German. Denkmäler der Völkerwanderungszeit 2, 1934, taf. 17, *3.6;* 19,*12.15;* желязо с инкрустирана тел: прил. 16, *7;* два други екземпляра от желязо с инкрустирана тел: Ipek 9, 1934, прил. 21 долу (M. Santa Olalla).

[91] Bruce-Mitford, R. The Sutton Hoo Ship Burial 2 (1978), p. 536 sq., fig. 396.

[92] László (1955), p. 279, fig. 83; Маршак-Скалон, с. 6 с обр; Erdèlyi (1982), taf. 10 вляво горе.

[93] Мацулевич (1927), с. 129 със бел. 5; прил. 8, *3.* — Ермитаж: инв. № 1930/91.

[94] Това решение е било избрано за златния коланен накрайник, произхождащ вероятно от Сирия: Ross 2 (1965), p. 42 sq., No 43, taf. 35.

[95] С ръба от заострени овални клетки и триъгълници би могло да се сравнят коланните накрайници от златен лист от коланните гарнитури от Мерзин (Киликия) или от Кастел Трозино (Пиценум). Сравни: Werner, J. Nomadische Gürtel bei Persern, Byzantinern und Langobarden (Convegno internaz. La civiltà dei Longobardi in Europa: Acc. Nazionale dei Lincei Quaderno 189, 1974), taf. 6, 8; Mersin Bank (1966), p.347 sq., taf. 102—107.

[96] Напр. на диптиха от Юстин (540 г.): Volbach, W. F. Elfenbeinarbeiten der Spätantike und des frühen Mittelalters (Katalog 7 RGZM Mainz, 3. Aufl. 1976), p. 41, No 33, taf. 17; Сходни на цветната пъпка на коланния накрайник от М. П. са цветните пъпки (между листи) на пресована златна византийска гарнитура (коланен накрайник с гръцка монограма) от аварския гроб на конник от Нови Княжевац (Török-Kanisza, Югосл., Банат, на брега на Тиса): Димитриевич-Ковачевич-Вински. Цит. съч., бел. 90, с. 23 сл., прил. 14, *1—2*.

[97] **Щукатурни** релефи от Ктезифон и Киш.*:* Kröger, J. Sasanidischer Stuckdekor (Baghdader Forsch. 5, 1982), taf. 39, *3;* 46, *1.*

[98] Сравни реконструкцията на колан I—III при Ласло (1955), с. 279, обр. 83.

[99] Мацулевич (1927), прил. 9, *10—11* („псевдо токи"), прил. 16, *57;* 29,*8:* Тока, жълтеникаво злато, от две пластинки с апликирани вейки, за 4 см широк каиш, тегло 160,57 г, Ермитаж: инв. № 1930/93; прил. 14, *46;* 29, *5*—11,8 см. дълъг и 3,8 см широк коланен накрайник, жълтеникаво злато, процеп за каиша (отдолу на задната страна 2 нита) за 3 см широк каиш, тегло 168,63 г.— Ермитаж: инв. №1930/87; Ясни снимки на големия коланен накрайник и малък допълнителен коланен накрайник в Arch. Ertesitö 43, 1929, p. 81, fig. 29, *1—2* (N. Fettich).

[100] Сравни: Плетнева, С. А. Степи Евразии в эпоху средневековья, 1981, с. 109, обр. 5, *15, 18.*—Ермитаж инв. № 1930/117, 118.

[101] Ермитаж: инв. № 1930**/1.**

[102] Лвова, С. А., А. И. Семьонов. К проверке оснований реконструкций Перещепинского меча (излиза от печат в Арх. сборник Ермитажа 26, сравни бел. 3). Авторите приемат за М. П. дар от три прави саби, две със златни и една със сребърна обковка.

[103] Рисунка е била обнародвана от Cs. Balint (според нея тук обр. 3, *6*): Vestiges archéologiques de L'époque tardive des Sassanides et leurs relations avec les peuples des steppes. Acta Arch. Acad. Scient. Hung., 30, 1978, p. 173 sq., Държателят: с. 183, обр. 7, **В 4**. Според Балинг принадлежи към типа В, към който авторът изобразява аварските находки от Боча, Кунбабон, Ченгеле и Кецел (обр. 7, В 1—3 и 5). При *р*-образните държатели (тип А: обр. 7, А *1—5*) не се дава двойката на първата сабя от М. П. (тук: прил. 29, *1—2*).

[104] Рисунка: Балинт, Ч. Цит. съч., с. 195, обр. 12, *7.*— Ермитаж: инв. № 1930/83.

[105] Страничен изглед у: Ковалевская. Цит. съч., (бел. 90), прил. 5, *12.*—Ермитаж: инв. № 1930/79.

[106] László (1955), taf. 46. Сравни новата находка от Кечкемет и състава на аварските находки у: Tóth, E. Frühawarenzeitlicher Grabfund in Kecskemét, Sallaystrasse. Acta Arch. Acad. Scient. Hung., 32, 1980, p. 117 sq., особено с. 121, обр. 5 и 141—143 (аварски находки).

[107] На това обстоятелство обръща основателно внимание: Bóna, I. Acta Arch. Acad. Scient. Hung., 32, 1980, p. 51 (с лит.).

[108] Византийски меч би бил вероятно с две остриета и масивна къса кръстачка, както оръжието от войнишкия гроб от Коринт (с паралели от Пергамон): Weinberg, G. D. A Wandering Soldier's Grave in Corinth. Hesperia. 43, 1974, p. 512, 519 sq., fig. 4, taf. 112. Имитации на типа кръстачка, напр. от бронз в **Арадац-Мечка** (Банат), гроб 85 (аварски): Nagy, S. La nécropole de Mecka (Inv. Arch. Jugoslavija Fasc. 17, 1973), taf. 164, *1*, No 1, и от злато в **Глодоси.** Смиленко (1965), прил. 6, *2* и с. 25, обр. 20, *2*.

[109] Joffroy, R. La tombe de Vix (Monuments et Mémories Piot 48/1, Paris 1954), p. 15 sq.

[110] Làszlò (1955), 278—284.

[111] По констатация от оригиналите Ласло (1955) говори погрешно за златни листове.

[112] Извивка на седлото: Ласло (1955), с. 280, обр. 84; Обковка на колчана: 282, обр. 86; Реконструкция на колчана: с. 279, обр. 83, *1;* Рисунка на обковката на колчана от Ласло по Бобринской, прил. 14, *44*. Не е съвсем точна. Нова рисунка: обр. 5.

[113] Aberg N. Die Goten und Langobarden in Italien, 1923, p. 126, fig. 261; Mon. Antichi della R. Acc. dei Lincei 12, 1902, taf. 13, *1.*

[114] И масивните сребърни апликации във форма на хищници на обковките на седлата от **Мартиновка** (Украйна) са правени по образец на византийските лъвове: Ласло (1955), с. 277 сл., обр. 81—82; Приходнюк, О. М. Археол. памятки Середньего Придниправья 6—9 ст. н. э. (Киев, 1980), с. 96, обр. 59, *5—6*. Същото важи за двойка модели за пресоване от Fönlak; Сравни и Werner, J. Slawische Bronzefiguren aus Nordgriechenland (Abh. d. deutschen Akad.d. Wiss., Kl. f. Gesellschaftsliss. 1952, 2, Berlin, 19533. Други модели за пресоване във форма на лъвове от VII в. за обковка на седла: **Камунта** (Кавказ); Вж.: Werner, Y. Цит. съч., прил. 1, *7* и (силно стилизирани) от стров Мытковска в Южния Буг: Мат. и исслед. по Арх. СССР, 108, 1963, с. 321, обр. 2; Сребърна апликация във вид на лъв от седло от станйца Преградная (Кубанска област): Краткие сообщения Института мат. культ., 68, 1957, с. 134, обр. 52, *2*. Не е съвсем сигурно, дали принадлежи към седлото една масивна бронзова апликация от Коринт във формата на крачещ лъв: Davidson, G. R. The Minor Objects (Corinth 12, Princeton 1952), taf. 68, 934.

[115] Làszlò (1955), p. 282.

[116] Pierides, A. Jewellery in the Cyprus Museum (Nicosia, 1971), taf. 35, *1—2.*

[117] Tòth (1972), p. 152, fig. 6 (по него рисунката на обр. 8, *1*).

[118] За рисунките на обр. 5, *7—9* благодаря на моя сътрудник Г. Щурм (Баварската академия на науките).

[119] Бенешевич, В. Н. — В: Изв. Арх. Комм. Петербург, 49, 1913, с. 115 сл.; Bank (1966), p. 294 е възприела към No 106, а—б това четене и определя теглото на пръстените с 26,37, респ. 21,77 г.

[120] Fink, W. (**Tamsweg**) разгледал ранновизантийския монограм — В: Jahrb. d. Österr. Byzantinistik 30, 1981, p. 75 sq., въз основа на голяма сбирка от материали, предложи с писмо от 23. IX. 1983 за простия монограм — прил. 32, *1,* като възможно четене с оглед на личното име Ватрах, документирано за двама епископи в IV и V в. (Mansi III 568, Константинополски събор и Mansi VIII 301, Синод в Рим). Към четенията на Бенешевич (бел. 119) не иска да се присъедини в никакъв случай.

[121] За разчитането, предложено от В. Зайбт (Виена), което получих в писмо от 17. XI. 1983 едва след завършването на ръкописа, сравни допълнението в края на цялото изложение.

[122] Fettich, N. Die Metallkunst der landnehmenden Ungarn (Arch. Hung. 21, 1937), taf. 129, 44; Erdèlyi (1982), taf. 18.

[123] Làszlò (1955), taf. 65, *7.* Забележително е, че както в Мадараш, така и в Келегей са налице накрайници, украсени с плетени ленти, с типичното за дунавските страни „назъбване" от първата половина на VII в.

[124] Сравни произхождащите от аварските женски гробове златни торкви с капсули от метален лист от Пуста Тоти и Игар: Hampel 3 (1905), taf. 267, *5, 1* (1905), p. 389**.**fig 1057; Bòna, I. Fejèr Megye Törtènete 1, 5 (1971), p. 61, 87, fig. 23, 88, fig. 24.

[125] Йессен, А. А. Раскопки большого кургана в урочище Уч-Тепе. Азербайджанской экспедиции (Мат. и исслед. по Арх. СССР, 125, 1965), 153—194. Торква: с. 178**,** обр. 30 (към това четири осукани златни гривни).

[126] Два различни екземпляра: Маршак-Скалон, обр. на с. 11. Ясни снимки на коланен накрайник в Arch. Ertesitö, 43, 1929, p. 81, fig. 29, *3 a-c* (N. Fettich).

[127] Сравни: Czikò **(Kom. Tolna),** гроб 109; Hampel 3 (1905), taf. 205, *2* (находка при ездовия кон: Hampel 2, p. 268) и изобразените от Kovrig, I. — В: Acta Arch. Acad. Scient. Hung. 6, 1955, p. 163 sq., taf. 3—*5.7* стремена. Същата форма в **Кудьрге** (Алтай); Гаврилова, А. Х. **Могильник Кудьрге** (М.—Л., 1965), прил. 22, *9;* Сравни и: Айбабин, А. Стремена Перещепинского типа. Сообщения Гос. Ермитажа, 39, 1974, 32—34 с обр.

[128] Сравни: Werner, J. Ein byzantinischer „Steigbügel" aus Caričin Grad. Caricingrad 1 (1984), 147—155.

[129] Werner, J. Nomadische Gürtel, anm. 95, p. 115, fig. 5, 6—7

[130] Làszlò (1955), p. 281, fig, 85.

[131] Сравни за Унгария: Bòna, I. Studien zum frühawarischen Reitergrab von Szegvàr. — In: Acta Arch. Acad. Scient. Hung. 32, 1980, p. 55 sq. (Конската сбруя). За Съветския Съюз напр. **Глодоси:** Смиленко (1965), с. 33, обр. 29, *3—6;* Орнаментите на златните украсяващи листове от М. П. бяха сравнени от N. Fettich, (бел. 126) съвсем основателно с тези от бронзов пресов модел от аварския гроб 11 от: Gàtèr. Цит. съч., прил. 12, 1—4 — (М. П.), и прил. 12, 7 (Gàtèr).

[132] Вж. бел. 55.

[133] Нека бъде споменат като по-стар пример един келтски княжески гроб от VI в. пр. н. е. при Щутгарт, където златните гробни накити трябва да са били изработени в непосредствена близост до гробната могила; Сравни: Biel, J. Ein Fürstengrabhügel der späten Hallstattzeit bei Eberdingen-Hochdorf, Lkr. Ludwigsburg (Baden-Württemberg), Germania, 60, 1982, p. 61, 64, 78, 83.

[134] Bòna, I. Grave of an Avar Horseman at Ivàncsa. Arch. Ertesitö, 97, 1970, p. 269; Бона смятал, че гробните находки от М. П., Новые Сенжари и Келегей са български поради съдържащите се в тях солиди на Констант II (641—668). ("The three graves are outstanding finds from the time of Kuvrat's Pontic Bulgarian Khafnate-the burials of princes and their families") (Трите гроба са изключителни находки от времето на Кубратовото Понтийско българско ханство — потребенията на князе и техните семейства), но е изключил самия Кубрат, чиято смърт датирал в 668 г. Отнасянето на находките към българите буди съмнения — В: Garam, E. Folia Arch., 27, 1976, p. 147; Balint, Cs., който датира М. П. във втората трета на VII в. — Acta Arch. Acad. Acad. Scient. Hung., 30, 1978, p. 198; М. И. Артамонов допуска (С късна датировка в края на VII в.) за М. П. българи или захари. История хазар (1962), с. 174 сл.

[135] От основно значение е все още: Moravcsik, J. Zur Geschichte der Onoguren. Ungarische Jahrbücher 10, 1930, p. 53 sq., относно Кубрат—p. 71 sq.; Най-нов преглед (с лит.) от: Ditten, H., F. Winkelman, H. Kopstein, H. Ditten, I. Rochow. Byzanz im 7. Jahrhundert (Berliner byzantinist. Arbeiten, 48, 1978, 128—131. Сравни: Артамонов, М. И. История хазар (1962), 157—169 (глава № 9: Великая Болгария); Kollautz, A., H. Miyakawa. Geschichte und Kultur eines völkerwanderungszeitlichen Nomadenvolkes I (Klagenfurt, 1970), 157—160; Avenarius, H. Die Awaren in Europa (Bratislava, 1974), 155—158.

[136] Moravcsik. **Цит. съч.**, p. 71 сл., бел. 5 предпочита за Κοβρᾶτος (=Курт от Именника на българските ханове) формата Коврат. Дитен. Цит. съч., с. 360 дава в именния указател за Кубрат следните имена: Κοὔβρατος, , Kovrat, Chubrathaj, Chudbadraj, Crobatus, Kurt, Koubratos.

[137] Nicephori ,Archiepiscopi Opuscula historica ed. de Boor (Leipzig 1880), p. 24, 9—15:
Ῥπὸ δὲ τὸν καιρὰν ε'παυὲστη Κοὺβρατος ο' 'α'νεψιὸς 'Οργαυᾶ ὁ τῶυ Ου'νογουνδούρων κύριος τῷ 'Αβάρων χαγάνῳ, καὶ ον εἶχε παρ 'α'υτοῦ λαο'ν περιυβρίσας ε'ξυδίωξε τυᾳ οι'κείας γε̃ς, διαπρεδβεύεται δέ πρὸς Ἡράκλειον καὶ δπένδεται ει'ρηνην μετ'α'υτοῦ, ἣνπερ ε'φύλαξεν μέχρι τέλους τῆς ε'αυτιὸν ςωνῆ δωρά τε γάρ αυ'τῷ ἒπεμψε καὶ τῆ τοῦ πατρικίου α'ξία ε'τίμησεν"

[138] The Chronicle of John of Nikiu. Translated by R. H. Charles (London), 1916, p. 196 sq.

[139] Ditten, (бел. 135), с. 128 с бел. 3. Същата датировка у Артамонов (бел. 135), с. 160.

[140] Ditten, (бел. 135), с. 128, бел. 7 привежда за „около 642“ Златарски и Острогорски, за „около 650 г.“ Д. Ангелов (който в писмо от 16. XII. 1982 г. подтвърждава тази датировка) и за 668/69 Kolautz-Miyakawa. „Скоро след смъртта на Ираклий“: Avenarius, (Anm. 135), p. 157;Bòna, I. (Arch. Ertesitö 97, 1970, p. 261 sq.) следва с датировката „668“ S. Szadeczky-Kardoss (An Tan 15, 1968, p. 84 sq.).

[141] Besevliev, V. Zur Chronik des Johannes von Nikiu CXX 46—49. Byzantino-Bulgarica 5, 1978, 229—236.

[142] Вж. бел. 135.

[143] Вж. бел. 140.

[144] Deèr. J. Zum Patricius-Romanorum-Titel Karls d. Gr. Archivum Historiae Pontificiae 3, 1965, 31—86 (по-нататък цитирано според препечатания текст в: Wolf, G. Hrsg. Das Kaisertum Karls d. Gr. (Wege der Forsch. 38, Darmstadt 1972), p. 240 sq.; Deèr, J. Zur Praxis der Verleihung des auswärtigen Patriziats durch den byzantinischen Kaiser. Archivum Historiae Pontificiae 8, 1970, 7—25.

[145] Цит. съч., 1972, с. 242, бел. 8. Подчертавания в цитата на автора.

[146] Пак там с. 278.

[147] Сравни: Vogt, A. Constantin VII Porphirogénète. Le livre des Cérémonies 2,1 (Paris 1939), p. 44 sq. Cap 56 (47), 2,1. Commentaire (Paris 1940), p. 59 sq. Според Фогт 63 вероятно в VIII в.

[148] Corpus Script. Hist. Byz. Const. Porphir. 1 (Bonn, 1829), p. 710 sq. (De ceremon. aulae byz. II. 52). За Spectabilis Patricii (велелепните патриции) се споменават тук като „брабеум“ (отличие) само пластинки от слонова кост с кодицил (императорска грамота), които императорът им връчвал лично.

[149] Guilland, R. Recherches sur les institutions byzantines (Berliner byz. Arbeiten 35, 1967) Bd. 1, p. 345 sq. — De cerem. (Anm. 148), p. 710 sq., личи, че лицата, които е трябвало да бъдат въздигнати в магистри, носят вече бялата златотъкана туника, когато застават пред императора, за да получат колани.

[150] Cass. Var. VI 2, 2 (Mon. Germ. Auct. ant. XII, p. 175): hinc est quod honor ipse *cinctus* est, cum vacaret,nihil iurisdictions habens et iudicantis *cingulum* non deponens (курсив на автора). Формулата от 511 г. е дадена дословно от: Heil, W. Der konstantinische Patriziat (Basler Studien) zur Rechtswissenschaft 78, 1966, p. 130 sq., който е събрал на с. 128—130 доказателствени денни относно правото на Теодорих да провъзгласява патриции (с лит.); Означението на служебните години на провъзгласените от франкските крале в VI в. патриции на Прованс, които са били кралски служители, с „patricia cingola“ трябва да е продължение на остготската традиция (Epitaph des Felix Ennodius, CIL XII 338): Heil. Цит. съч., с. 98.

[151] Ensslin, W. Theoderich der Grosse (2. Aufl. 1959), p. 196.

[152] Heil. Цит съч., с. 75 сл.

[153] Patricius-Ordo (Правилник за патриция) във ватикански ръкопис от XI в. (Cod. Vat. lat. 4917), отнесен от Heil (цит. съч., с. 66) погрешно към епохата на Павел Дякон (XIII) към епохата на император Отон III и неговия втори поход срещу Италия (998—999). Сравни: Erdmann, C. Forschungen zur politischen Ideenwelt des Frühmittelalters (1951), p. 94, Amn. 3—4; Schramm, P. E. Kaiser, Könige und Päpste 3, 1969, p. 314, Amn. 9, p. 352. В този Ordo не става дума за Cingulum (колан). Към удостояването със звание принадлежат наметало (mantus), пръстен на десния показалец (anulus in dextra indice) и златна диадема (aureus circulus). Според съобщение на госпожа Dr. T. Рауг от Комисията за среднолатински речник на Баварската академия на науките там няма доказателства за „цингулум“ във връзка с одеждите на патриций.

[154] Единственото, доколкото ми е известно, свидетелство (от 787 г.) за инсигнии (отличителни знаци — бел. прев.), с които византийския император е „удостоил“ чужденец със званието патриций, се отнася за лангобардския херцог Арихис фон Беневент, на когото били изпратени златотъкани одежди, меч, както и гребен и ножици: Cod. Carol. No 83 (Mon. Germ. Epp. III, p. 617). Франкският източник буди съмнения отосно достоверността на това съобщение, въпреки че P. E. Schramm (Kaiser, Rom. u. renovatio 1, p. 60) смята одеждите и меча за възможни служебни инсигнии. Символичното значение на гребена и ножиците досега не е изяснено във връзка с другите предмети, от което възниква въпросът, какво ли е накарало императора да „удостои“ своя съюзник с тези два предмета във връзка с титлата патриций.

[155] За литературни указания и помощ в различни случаи изказвам голямата си благодарност на A. Hohlweg, H. Fuhrmann (и двамата в Мюнхен).

[156] Сравни: Werner, J. Das Schiffsgrab von Sutton Hoo. Forschungsgeschichte und Informationsstand zwischen 1939 und 1980. Germania 60, 1982, 192—209.

[157] Сравни: Lexikon des Mittelalters 2 (1983) p. 1819 sq. Childerichgrab (mit. lit.).

[158] Вж. бел. 119—120.

[159] W. Seibt даде съгласието си тук да бъде обнародвано неговото становище.

Съкращения на цитираната литература

Bank (1966) = A. Bank. Byzantine Art in the Collections of the USSR (Leningrad-Moscow 1966).
Бобринской (1914) = граф А. Бобринской. Перещепинский клад. Материалы по Археологии России 34, 1914.
Cruikshank Dodd (1961) = E. Cruikshank Dodd. Byzantine Silver Stamps. Washington, D. C. 1961.
Dennison (1918) = W. Dennison. A Gold Treasure of the Late Roman Period. New York 1918.
Effenberger (1978) = A. Effenberger (Ed.), B. Marŝak, V. Zalesskaja u. A. Bank. Spätantike und frühbyzantinische Silbergefäße aus der Staatlichen Ermitage Leningrad. Staatliche Sammlungen zu Berlin, Ausstellungskataloge der rühchristlich-byzantinischen Sammlung 2. Berlin 1978.
Erdèlyi (1982) = I. Erdèlyi. Az Avarsàg ès Kelet a règèszeti forràsok tükrèben (Avary i vostok v svete archeologiĉeskich istoĉnikov). Budapest 1982.
Hampel 1—3 (1905) = J. Hampel. Alterthümer des frühen Mittelalters in Ungarn. Bände 1—3. Braunschweig 1905.
Кропоткин (1962) = Клады византийских монет на территории СССР. Археол. СССР Свод археол. источников Е 4—4. Москва 1962.
Làszlò (1955) = G. Làszlò. Etudes archèologiques sur l'histoire de la sociètè des Avars. Archaeologica Hungarica NS. 34, Budapest 1955.
Луконин (1977) = В. Г. Луконин. Искусство древнего Ирана. Москва 1977.
Мацулевич (1927) = Л. А. Мацулевич. Большая пряжка Перещепинского клада и псевдопряжки. Seminarium Kondakovianum (Prag) 1, 1927,
Маршак-Скалон (1972) = Б. И. Маршак и К. М. Скалон. Перещепинский клад. Ермитаж Ленинград 1972.
Noll (1974) = R. Noll. Vom Altertum zum Mittelalter. Katalog der Antikensammlung I, Kunsthistorisches Museum. 2. Auflage Wien 1974.
Orbeli-Trever (1935) = J. Orbeli et C. Trever. Orfévrerie sasanide. Musèe de l'Ermitage. Moscou-Lèningrad 1935.
Ross 1 (1962) 2 (1965) = M. C. Ross. Catalogue of the Byzantine and Early Medieval Antiquities in the Dumbarton Oaks Collection. Washington, D. C. 1 (1962), 2 (1965).
Schlunk (1939) = H. Schlunk. Kunst der Spätantike im Mittelmeerraum. Ausstellungskatalog der Staatlichen Museen. Berlin 1939.
Смиленко (1965) = А. Т. Смиленко. Глодоськи Скарби (Киев, 1965).
Tòth (1972) = E. H. Tòth. Preliminary Account of the Avar princely Find at Kunbàbony. — In: Cumania (Kecskemèt) Archeologia 1, 1972.
Weitzmann (1979) = K. Weitzmann. Age of Spirituality. Late Antique and Early Christian Art. Third to Seventh Century. Catalogue of the Exhibition at The Metropolitan Museum of Art, November 19, 1977 through February 12, 1978. The Metropolitan Museum of Art. New York, 1979.

Източници на образците и приложенията

Обр. 3	Прерисувано от G. Sturm (1—5) и Cs. Bálint (6).
Обр. 4	Вж. бел. 90.
Обр. 5	Прерисувано от G. Sturm.
Обр. 6	По László (1955), с. 280, обр. 84.
Обр. 7	Рисунки на G. Sturm.
Обр. 8	Прерисувано от G. Sturm по E. H. Tóth и A. Pierides (вж. бел. 116—117).
Обр. 9	Прерисувано от G. Sturm.
Прил. 1—16	По Бобринской (1914).
Прил. 17—18	По Кропоткин (1962), прил. 15—16.
Прил. 19	По Pierides, вж. бел. 116.
Прил. 20	Снимки от Ермитажа.
Прил. 21	Снимки от Ермитажа: за Маршак-Скалон (1972).
Прил. 22	Снимки от Ермитажа.
Прил. 23	Снимки от Ермитажа.
Прил. 24	1 по Dennison (1918), 2 по Grabar (вж. бел. 69).
Прил. 25	Снимки от Ермитажа: за Маршак-Скалон (1972).
Прил. 26	Снимки от Ермитажа: за Мацулевич (1927).
Прил. 27	Снимки от фондацията Abegg-Stiftung, Riggisberg.
Прил. 28	Снимки от Ермитажа: за Мацулевич (1927).
Прил. 29	Снимки от Ермитажа. 3 *б* прерисувано от 3 *а* от G. Sturm.
Прил. 30	Снимки от Ермитажа.
Прил. 31	1—2 по Бобринской, прил. 14, 43; 3 по снимка от Deutsches Archäologisches Institut Rom.
Прил. 32	Снимки на восъчни отпечатъци от Ермитажа. За Bank (1966), прил. 106 *а—б*.

ПРИЛОЖЕНИЕ 1

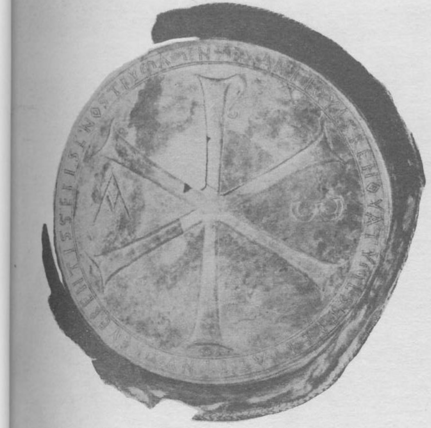

1*а*

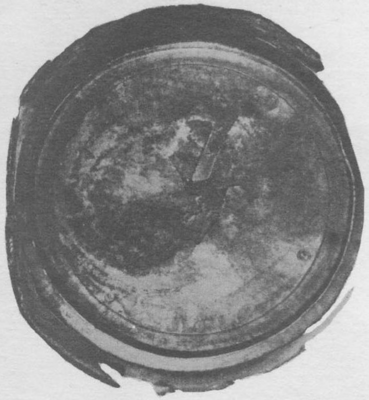

1*б*

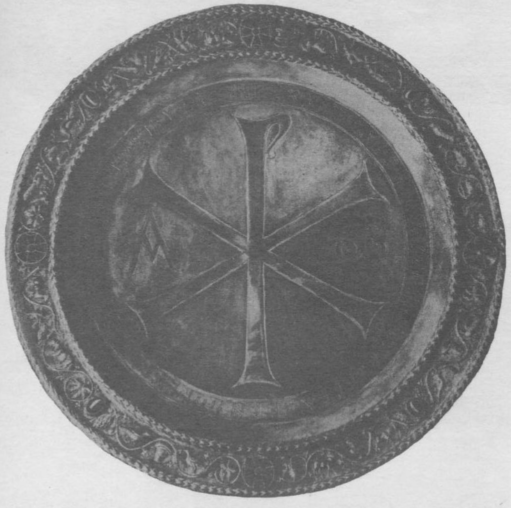

1*в*

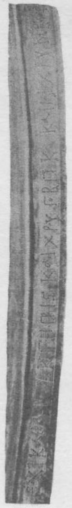

1*г*

Сребърен дискос за нафора на епископ Патернус.
1 *а*—лице; 1 *б*—страна с контролни печати;
1 *в*—реставрация от М. В. Фармаковский;
1 *г*—гръцки надпис на пръстеновидната основа
1 *а* и *1 б*—М 1:6; 1 *в*—М 2:9; 1 *г*—М 1:2

ПРИЛОЖЕНИЕ 2

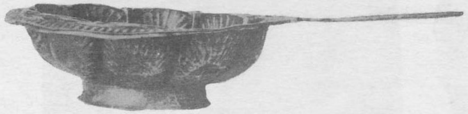

2 *а*

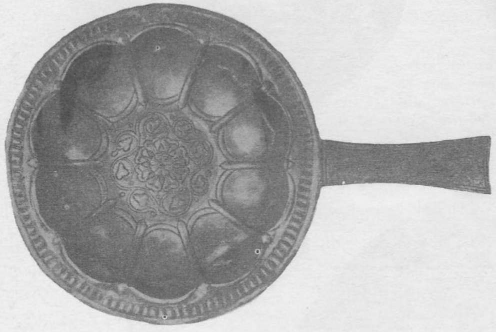

2 *б*

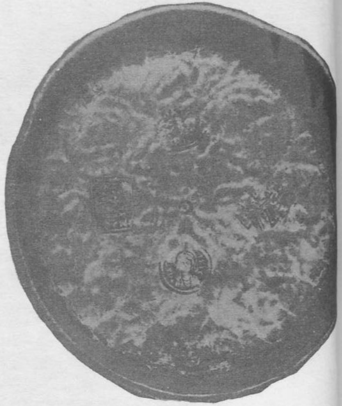

2 *в*

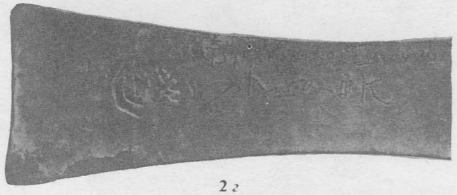

2 *г*

Сребърна византийска патера.
2 *а—б*—отстрани и отгоре; 2 *в*—дъното с контролен печат;
2 *г*—контролен печат и гръцки надпис на долната страна на дръжката
2 *а—б*— М 2:9; 2 *в—г*— М 2:3

ПРИЛОЖЕНИЕ 3

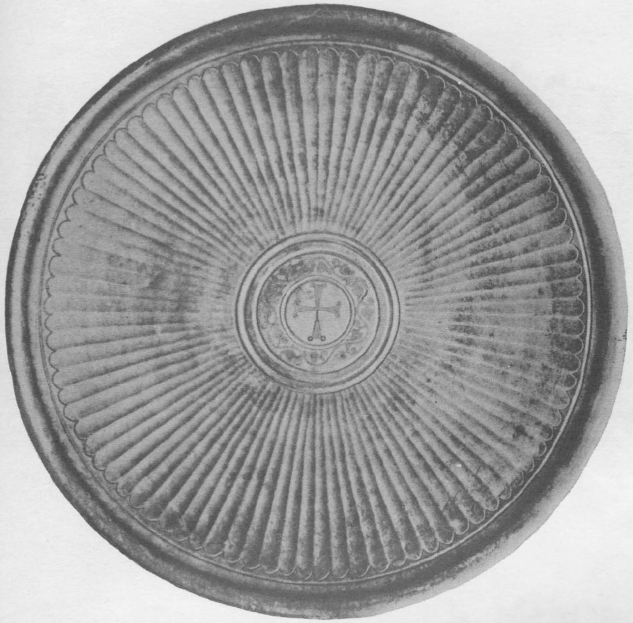

3 *а*

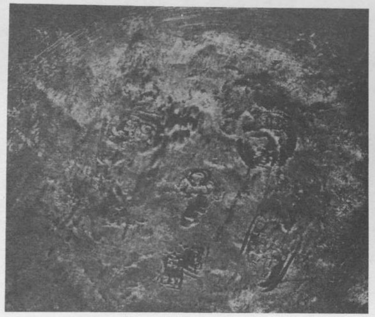

3 *б*

Сребърно византийско блюдо.
3 *а*—отгоре; 3 *б*—контролен печат на обратната страна
3 *а*— М 1:3; 3 *б*— М 1:2

ПРИЛОЖЕНИЕ 4

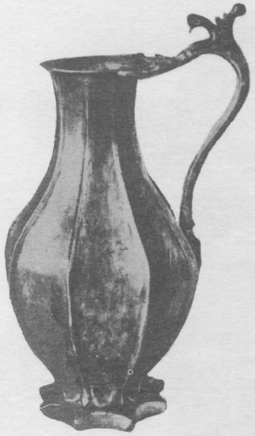
6 *а*

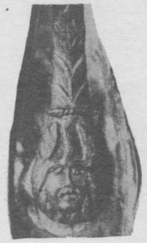
6 *в*

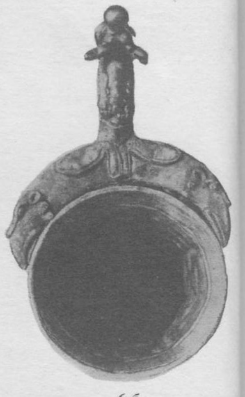
6 *б*

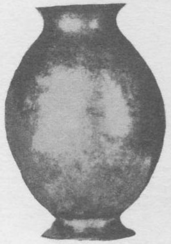
4

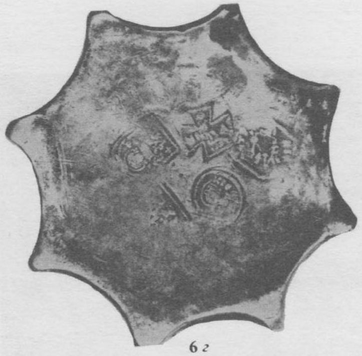
6 *г*

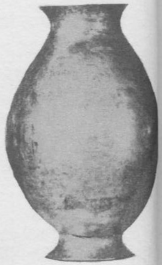
5

Сребърна византийска кана (6)
и две сребърни „номадски" кани (4—5).
4—5—М 1:6; 6 *а*—М 2:9
6 *б—в*—М 4:9; 6 *г*—М 2:3

ПРИЛОЖЕНИЕ 5

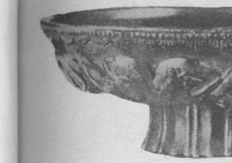
7 *а*

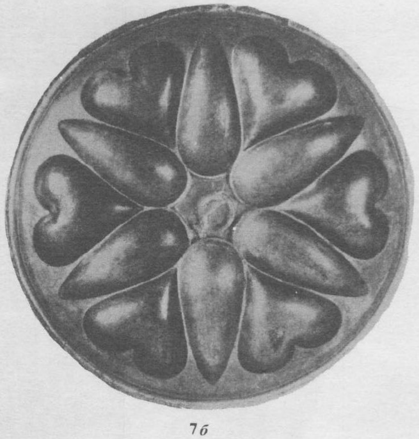
7*б*

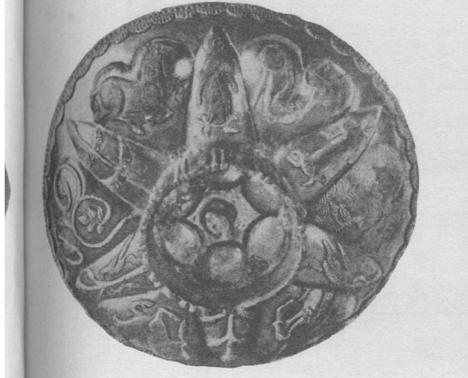
7 *в*

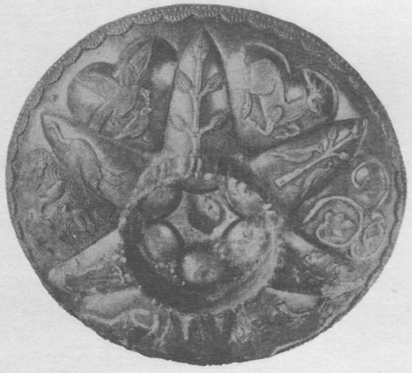
7 *г*

Позлатена сребърна сасанидска „фруктиера".
7 *а*—от страни; 7 *б*—отгоре; 7 *в*—отдолу
М 4:9

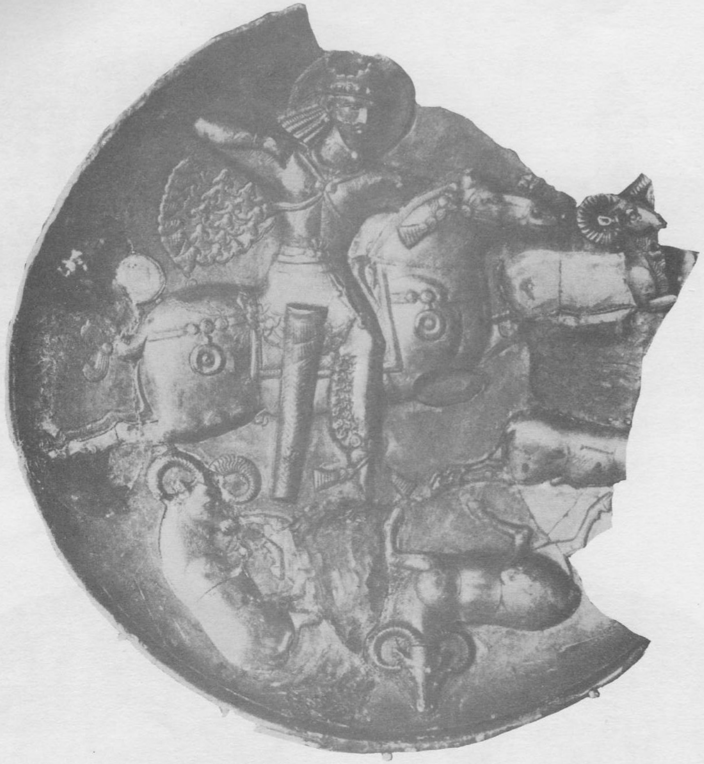

8 *а*

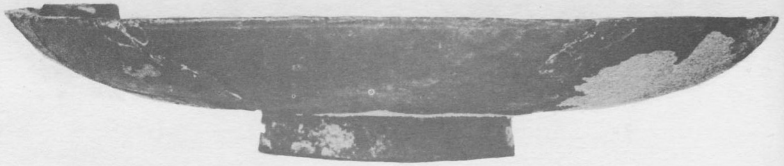

8 *б*

Сребърно сасанидско блюдо на Шапур II
с изображение на ловна сцена.
М 1:2

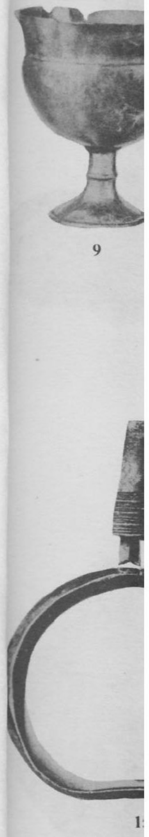

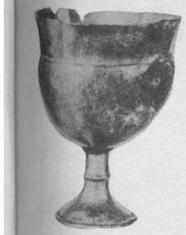

9

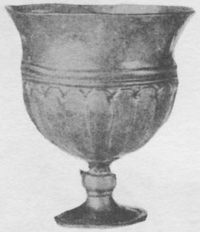

10

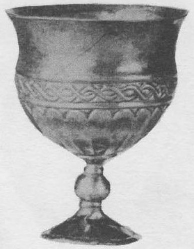

11

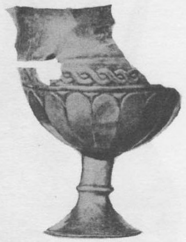

12

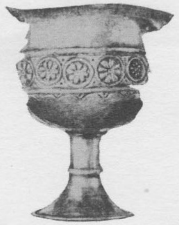

13

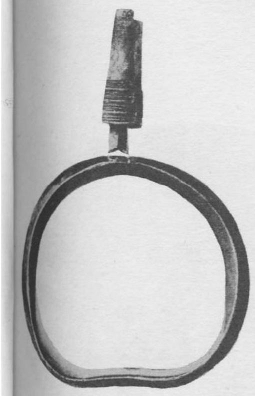

15

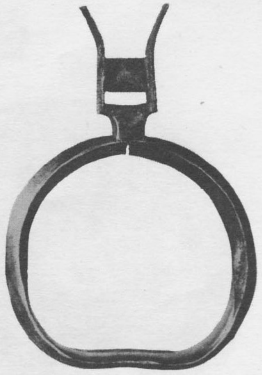

16

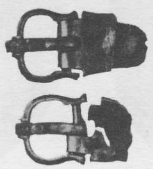

14

Бокаловидни съдове за пиене (9—13),
токи (14), двоики стремена (15—16). Сребро.
9—13 — М 1:3; 14—16 — М 4:9

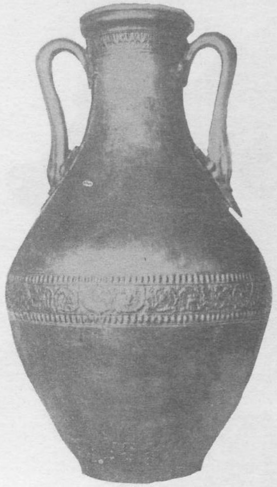

17 *а*

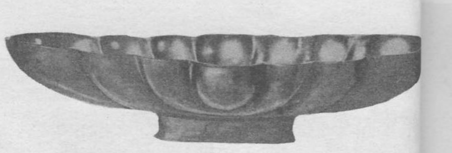

18 *а*

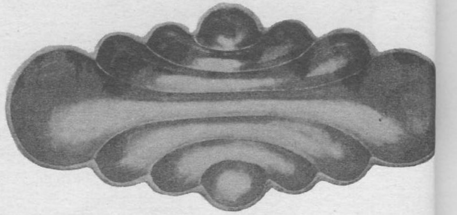

18 *б*

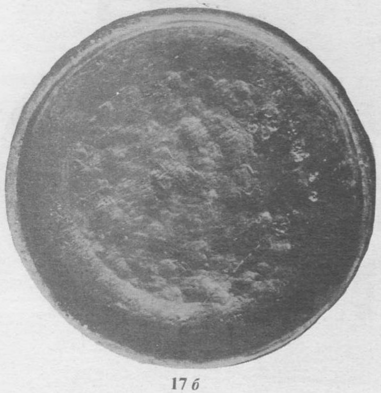

17 *б*

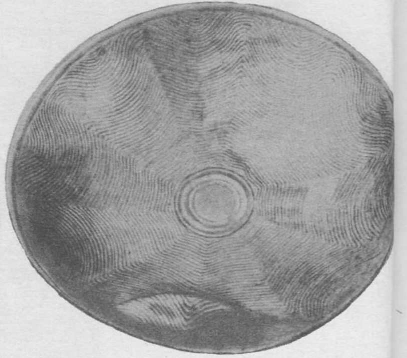

19

Сребърна византийска амфора (17),
златни сасанидски съдове (18—19).
17 *а* — М 1:6; 17 *б* — М 1:2;
18 — М 2:9; 19 — М 1:3

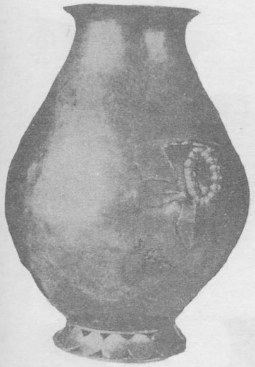

20 *а*

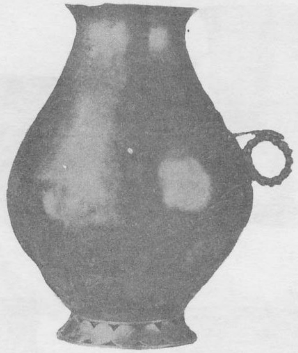

20 *б*

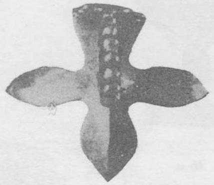

20 *в*

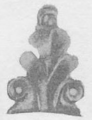

20 *г*

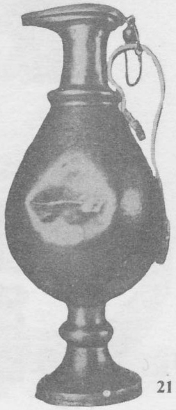

21 *а*

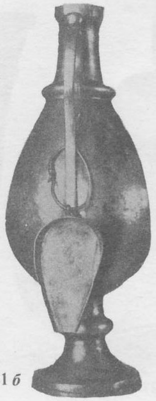

21 *б*

„Номадски“ (20) и сасанидски (21) кани
20 *в* — припоени плочки, 20 *г* —
пластинка за опора на палеца. Злато.
20 *а*—*б* — М 1:3; 20 *в*—*г* — М 2:3; 21 — М 2:9

ПРИЛОЖЕНИЕ 10

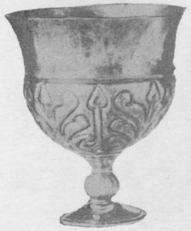
23

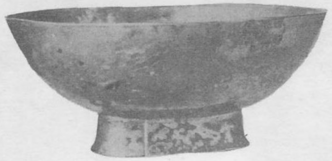
22

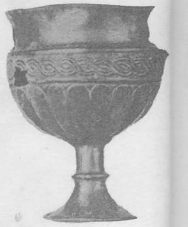
24

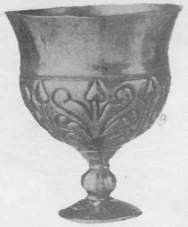
25

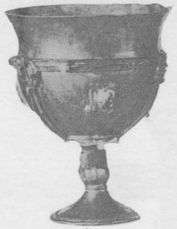
26 *а*

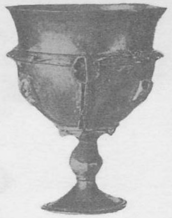
26 *б*

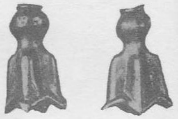
30

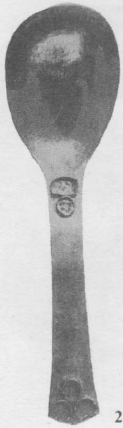
27

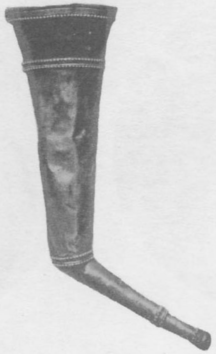
28

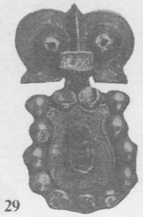
29

Сасанидска купичка (22), бокали (23—26),
лъжица (27), рог за пиене (28), псевдо-тока (29),
пискюли (30). Злато.
22—М 4:9; 23—28—М 1:3; 29—30—М 2:3

ПРИЛОЖЕНИЕ 11

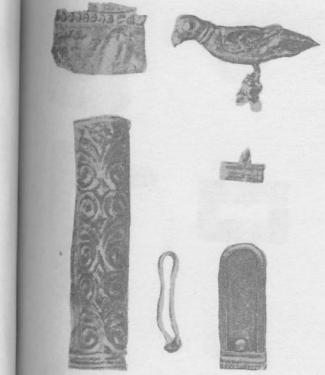
31

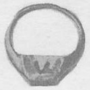
34

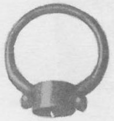
35

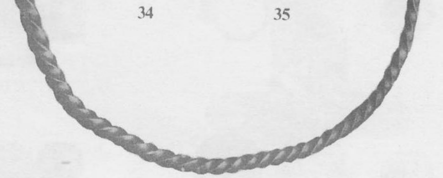
36

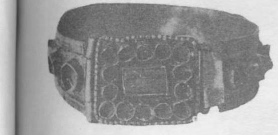
32

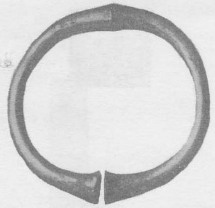
37

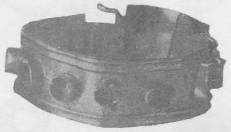
33

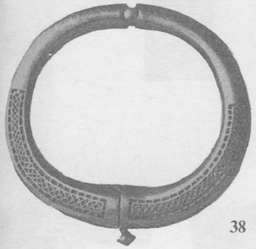
38

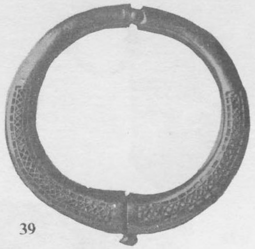
39

Различни златни предмети (31), двойка гривни (32—33),
пръстени (34—35), фрагмент от огърлица (36),
гривна (37), византийска двойка гривни
с винтова закопчалка (38—39). Злато.
31, 34, 35—М 2:3; за всички останали—М 1:2

ПРИЛОЖЕНИЕ 12

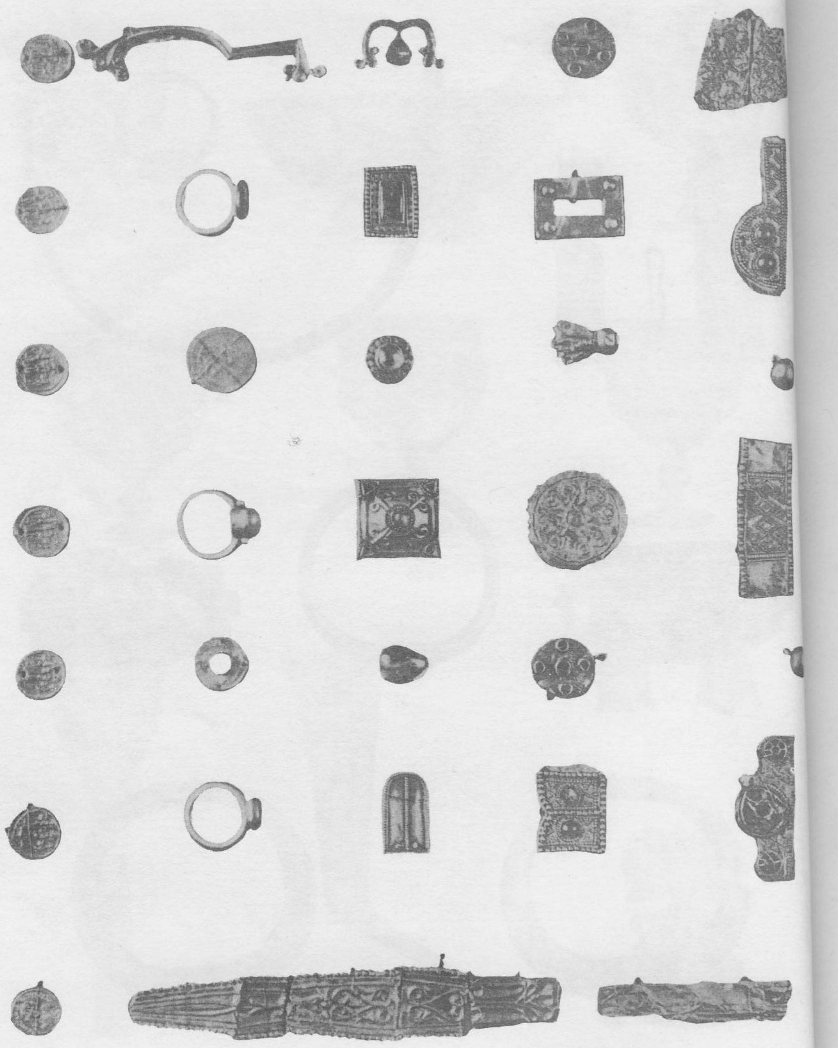

Солиди, пръстени, части от златни ножици
и държатели на саби, златни листове
М около 1:2

ПРИЛОЖЕНИЕ 13

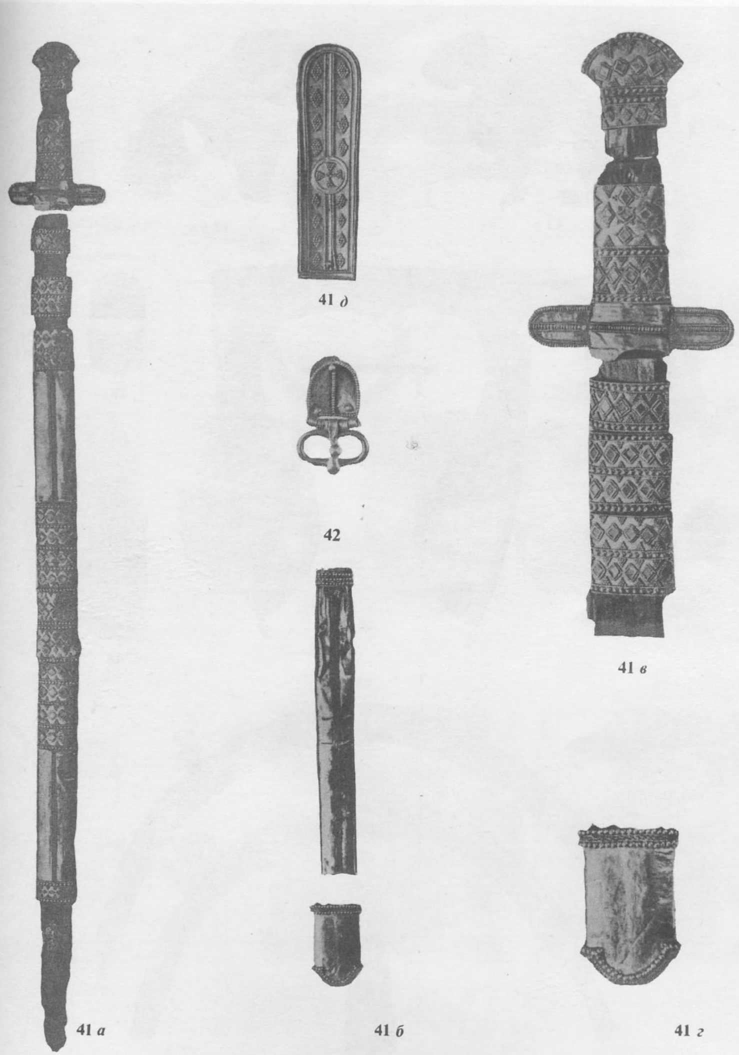

41 *а* 41 *б* 41 *в* 41 *г* 41 *д* 42

Сабя с дръжка и ножница, облечени в метален лист,
с кабошони и гранулация (41 *а—в*),
накрайник на каиш с гранулации (41 *д*), тока (42),
части от друга ножница на сабя (41 *б—г*). Злато.
41 *а—б*—М 2:9; за всички останали—М 4:9

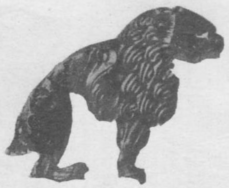
43 *а*

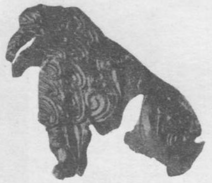
43 *б*

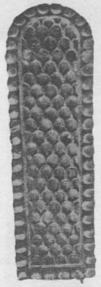
46

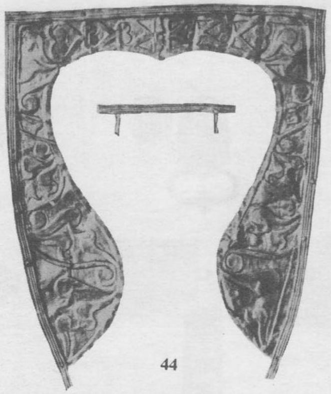
44

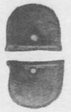
47

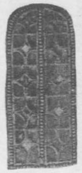
48

45

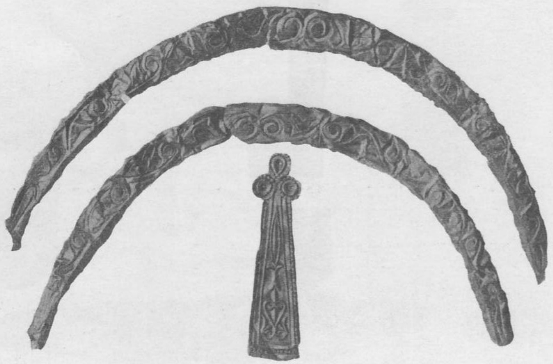

Двоика лъвове и извивки на седло
от позлатен сребърен лист (43 и 45 горе),
позлатена сребърна обковка на колчан (44),
златен накрайник на каиш (46),
златен накрайник с клетъчен емайл на каиш от конска сбурия (?) (48)
43, 46—48 — М 4:9; 44—55 — М 1:3

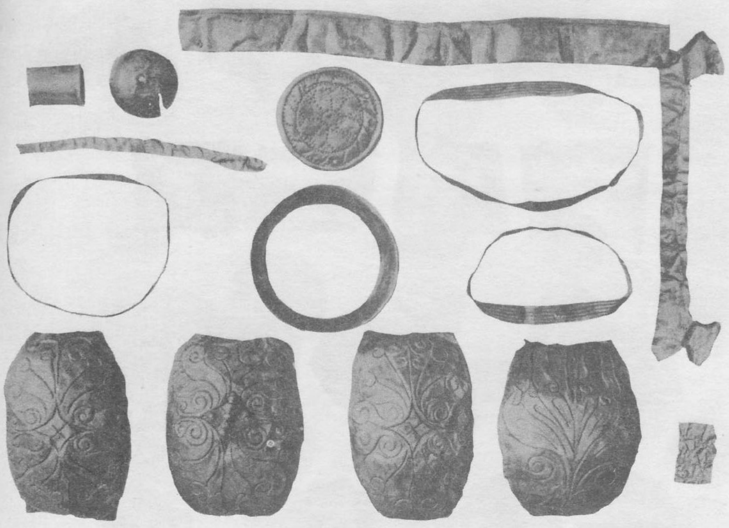
49

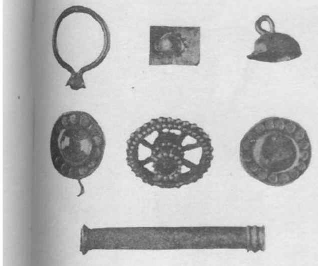
50

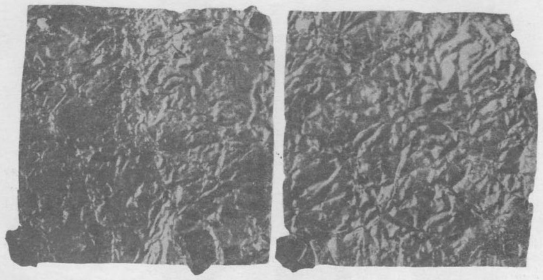
51

Предмети от златен лист и позлатен сребърен лист (49).
между които и четири листа от чашата на прил. 21—*4*,
различни златни предмети (50),
два квадратни златни листа от обковката на ковчега (51)
М 2:3

ПРИЛОЖЕНИЕ 16

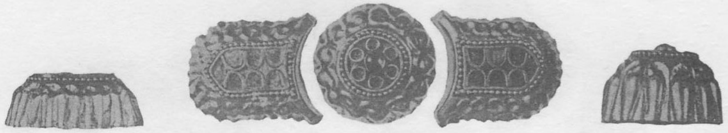
52

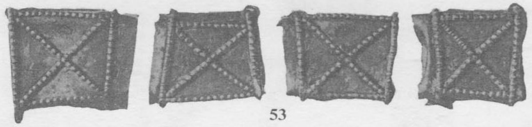
53

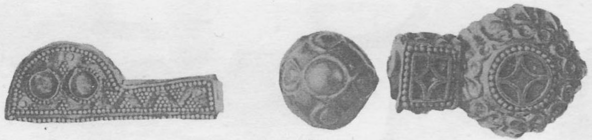
54

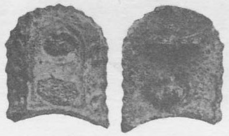
55

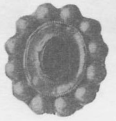
58

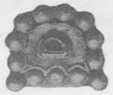
59

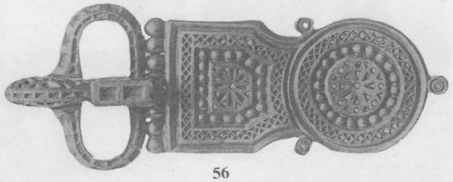
56

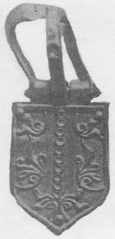
57

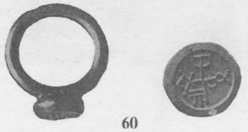
60

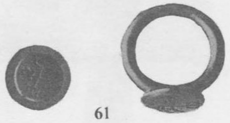
61

Листова обковка с клетъчен емайл на конска сбурия
и *р*-образен държателя на сабя (52—54),
обковка на колан (55, 58—59), голяма византийска тока (56),
тока (57), пръстени-печати (60—61). Злато
52—55, 58—61 — M 2:3; 56—57 — M 4;9

ПРИЛОЖЕНИЕ 17

1

2

3

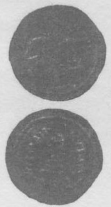
4

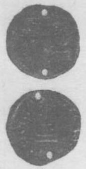
5

6

7

8

9

10

11

12

13

14

15

16

17

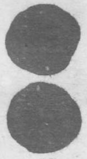
18

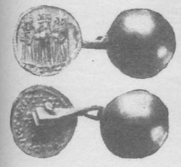
19

20

21

22

23

24

25

26

27

28

29

Пробити солиди, отчасти с припоени кабошони.
1—2 — Маврикий Тиберий (582—602);
3 — Фока (602—610); 4—9 — Ираклий с Ираклий Константин (613—641);
10—29 — Ираклий с Ираклий Константин и Ираклон (631—641)
M 2:3

ПРИЛОЖЕНИЕ 18

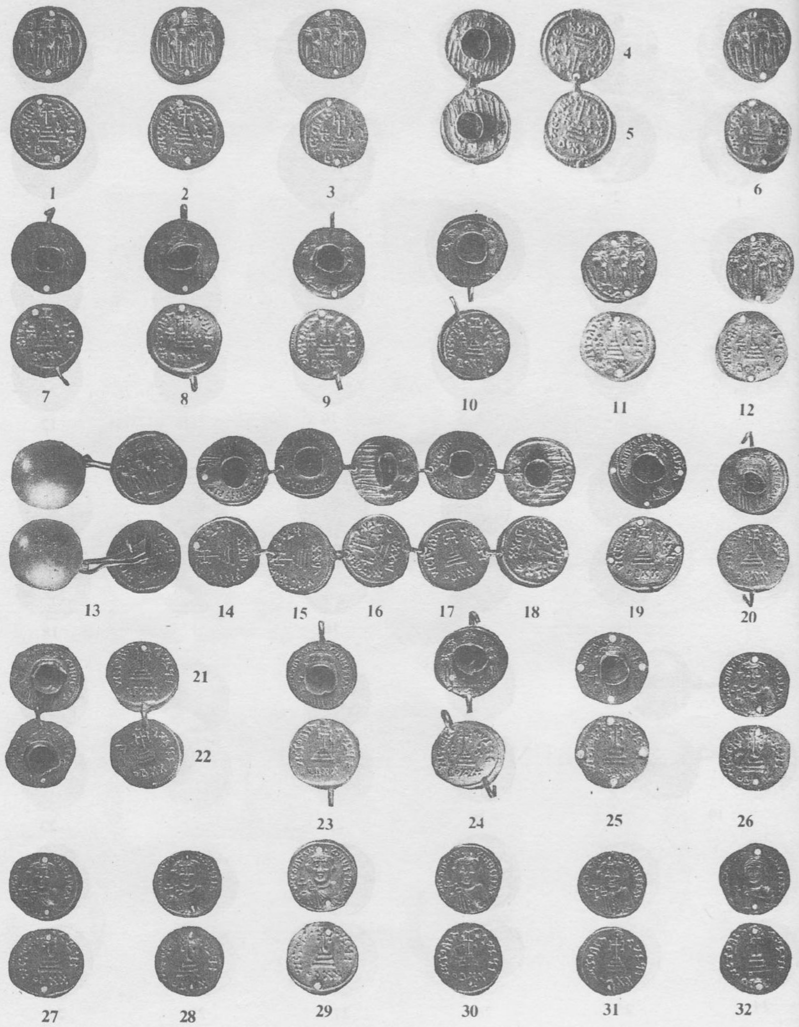
4
5
1
2
3
6
7
8
9
10
11
12
13
14
15
16
17
18
19
20
21
22
23
24
25
26
27
28
29
30
31
32

Пробити солиди, съединени с телени ушички
в части от верижка, отчасти с припоени кабошони.
1—13, 16, 18, 24—Ираклий с Ираклий Константин и Ираклон (631—641);
14, 15, 17, 19—23, 25—32—Констант II (сечени от 642—647 г.)
М 2:3

ПРИЛОЖЕНИЕ 19

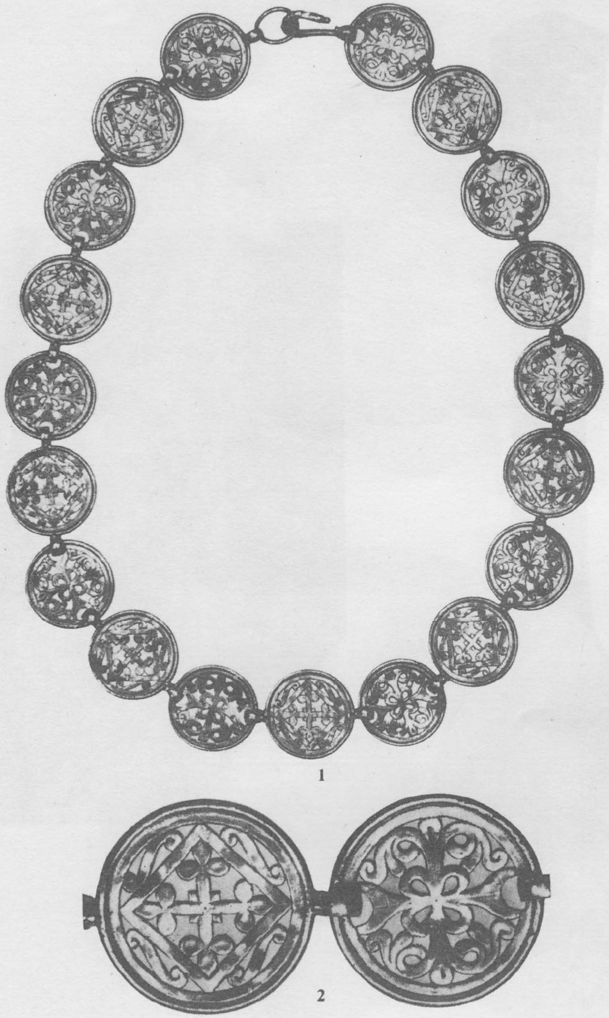

Византийска огърлица от съкровищната
находка в Кирения (Кипър). Злато.
1—М 4:5; 2—М 2:1

ПРИЛОЖЕНИЕ 20

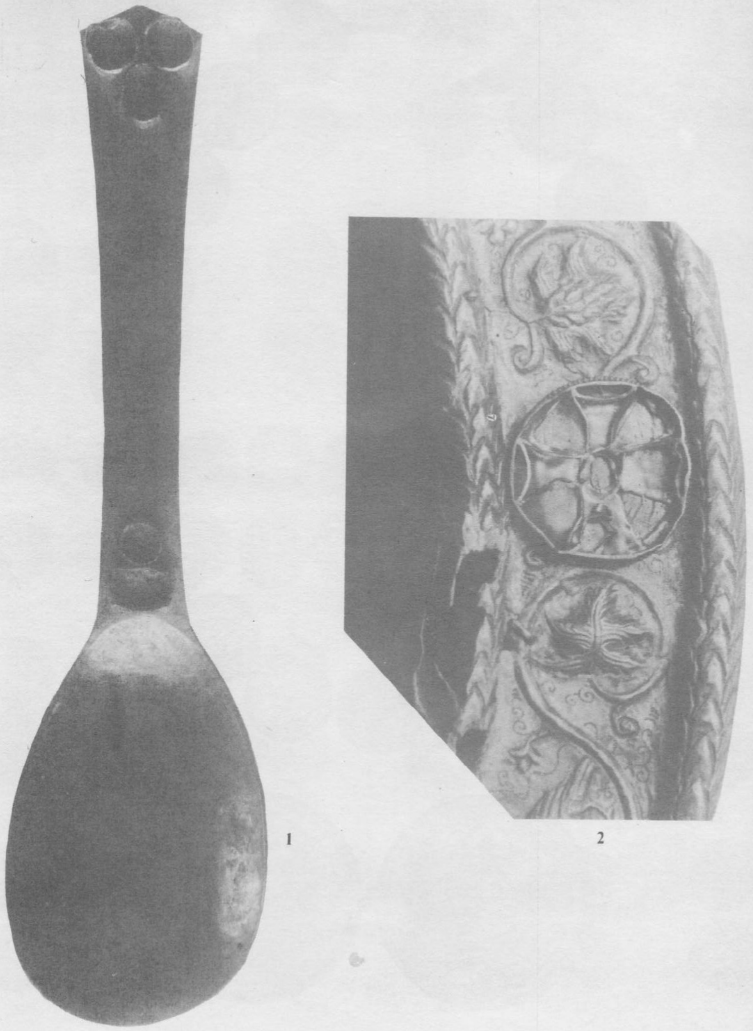

1 — златна лъжица (прил. 10, *27*);
2 — част от дискоса на архиепископ Патернус
(прил. 1)
с припоен кръстообразен медальон
М 1:1

ПРИЛОЖЕНИЕ 21

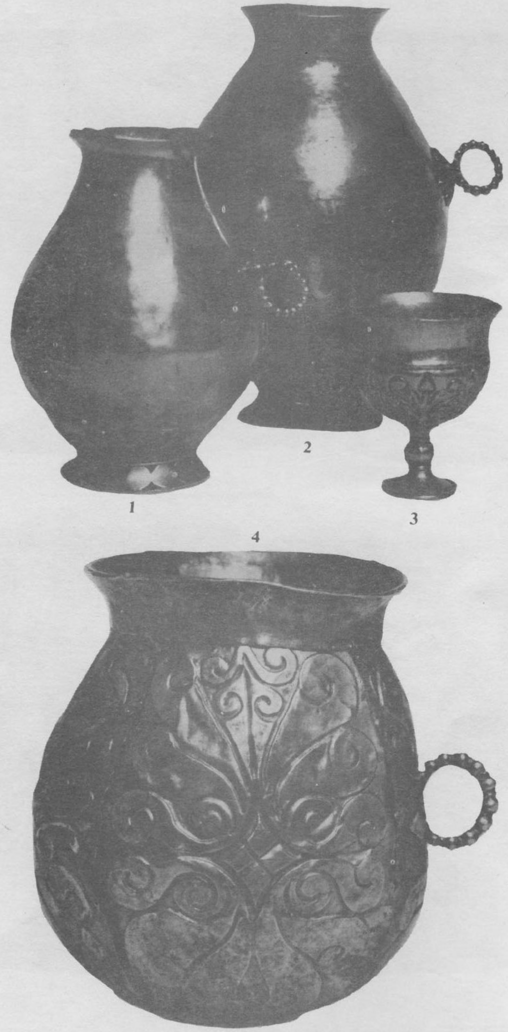

1—2 — „Номадски“ кани (прил. 9, *20* и 4—*4*); 3 — потир (прил. 22, *3*);
4 — „номадска“ дървена чаша, обкована
с позлатен сребърен лист (прил. 15, *49*)
1—3 — злато, 2, 4 — сребро, 1—3 — без мащаб, 4—М 1:1

ПРИЛОЖЕНИЕ 22

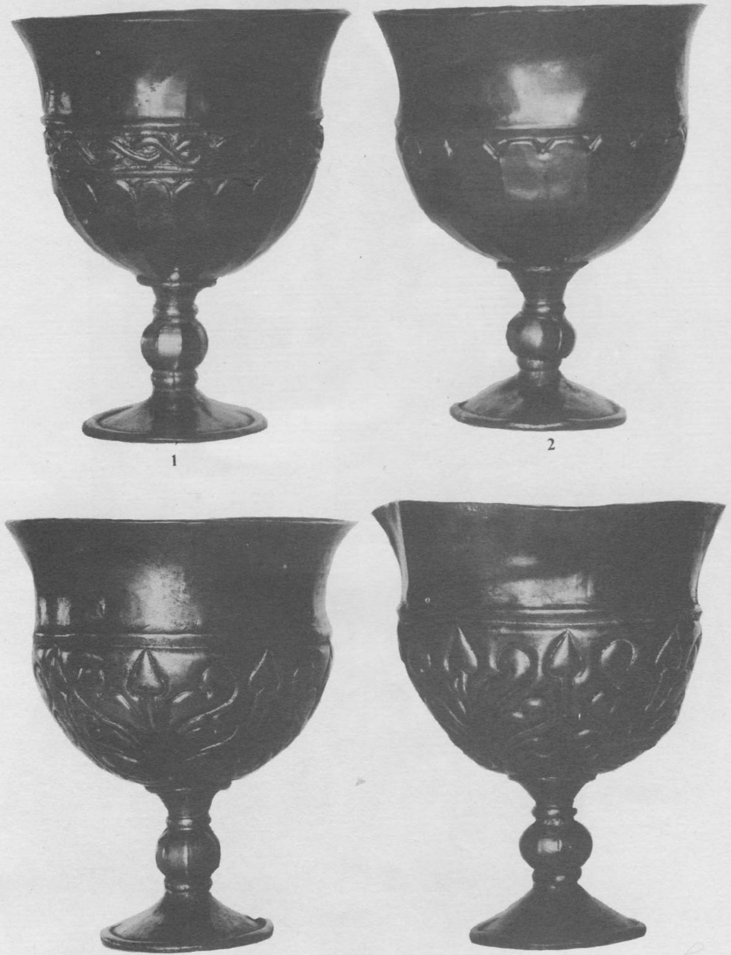

1—2 — Сребърни потири (прил. 7, *10—11*);
3—4 — златни потири (прил. 10, *23*, *25*)
М 1:1

ПРИЛОЖЕНИЕ 23

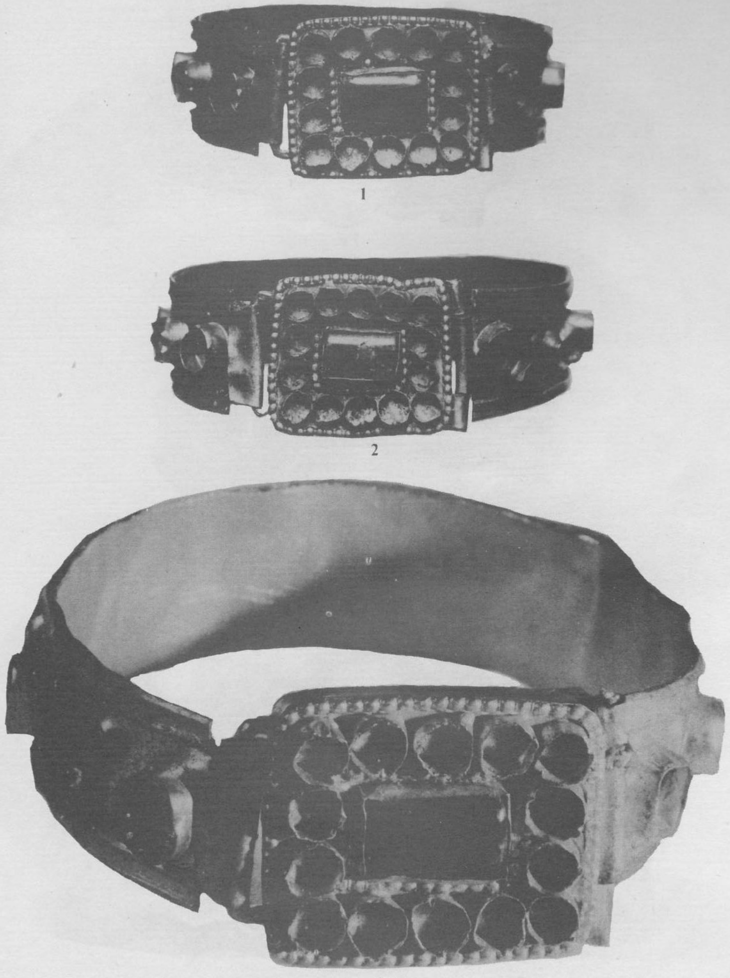

Двойка златни гривни с кабошони (прил. 11, *32—33*)
1—2 — М 1:1; 1 *а* — М 3:2

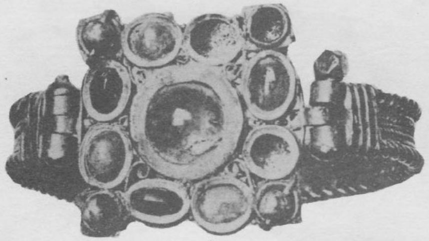

1 *а*

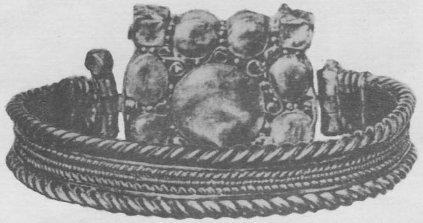

1 *б*

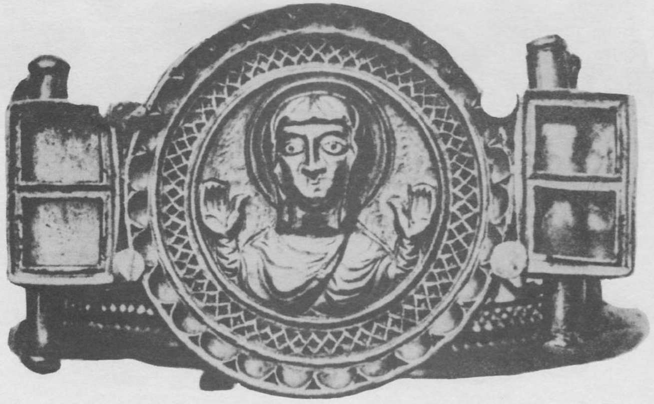

2

Златни византийски гривни. 1 — от Египет,
2 — в Британския музей
М 1:1

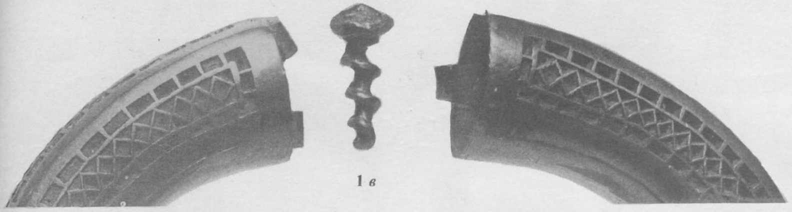

1 *в*

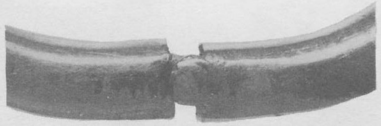

1 *г*

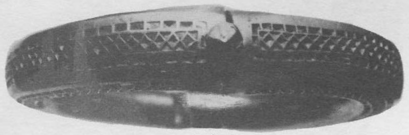

1 *б*

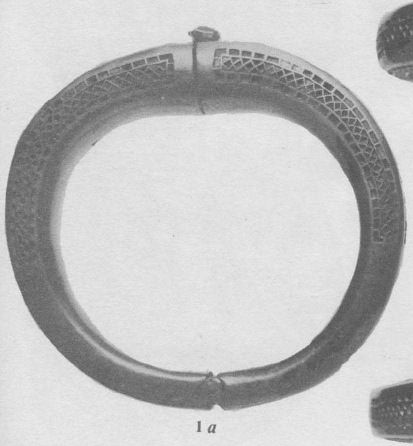

1 *а*

2

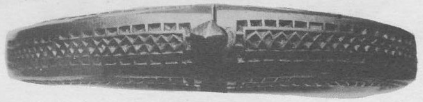

Златна византийска двойка гривни
с винтова закопчалка (прил. 11, *38—39*)
М 1:1; 1 *в—г* — силно увеличено

ПРИЛОЖЕНИЕ 26

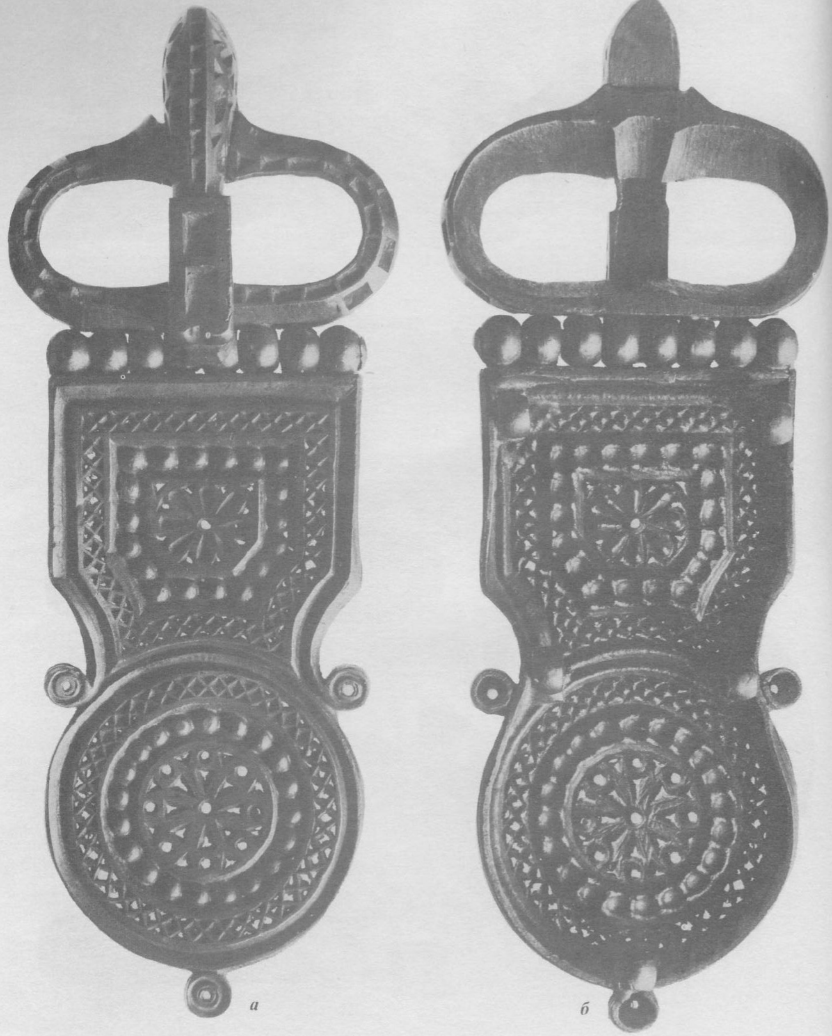

Византийска тока (прил. 16, *5б*)
а — лице, *б* — обратна страна. Злато.
М 1:1

ПРИЛОЖЕНИЕ 27

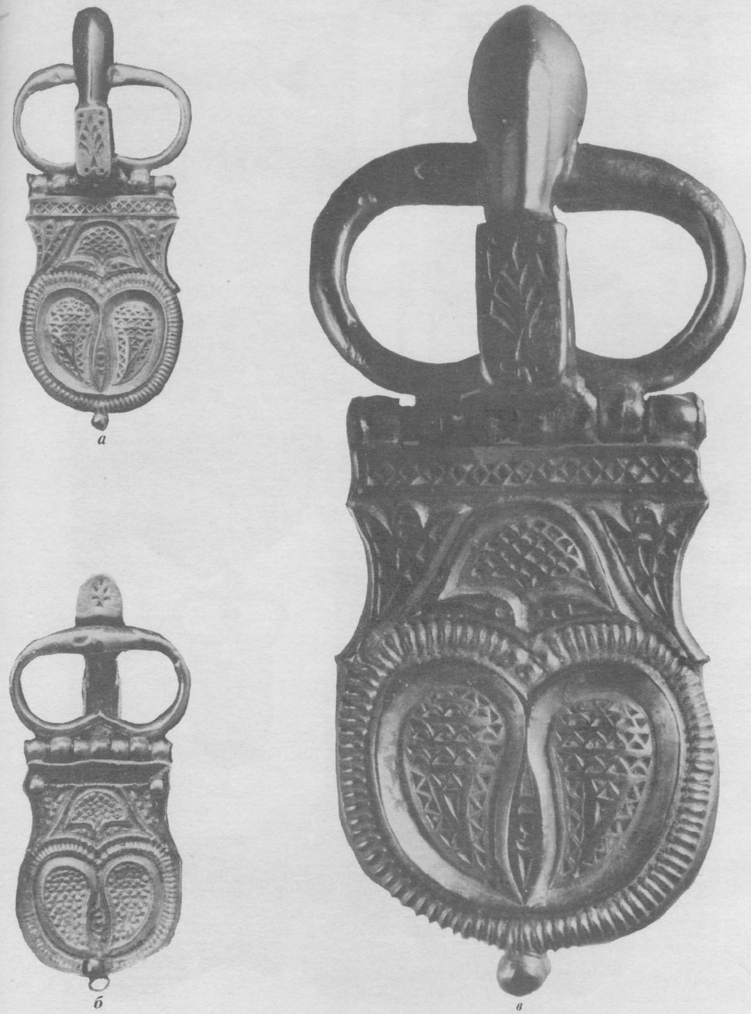

Византийска тока във фондацията Абег
а — лице, *б* — обратна страна,
в — увеличена снимка на лицето. Злато.
а—б — М 1:1; *в* — М по-голям от 2:1

ПРИЛОЖЕНИЕ 28

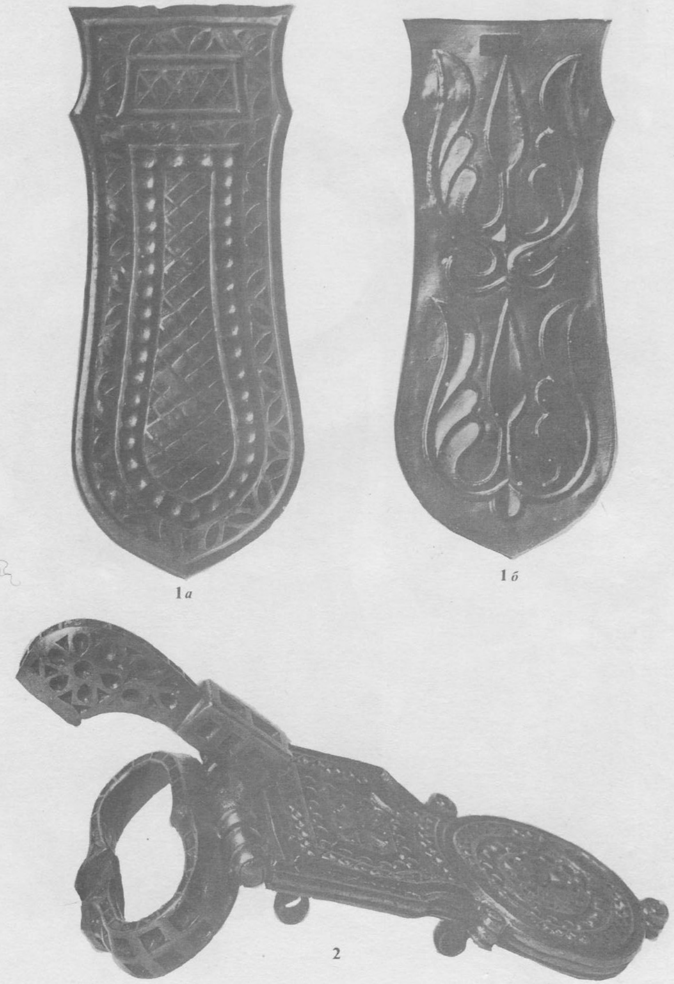

1 — византииски накрайник на каиш;
а — лице, *б* — обратна страна; голяма тока,
гледана отстрани (прил. 26). Злато.
1 — М 1:1

ПРИЛОЖЕНИЕ 29

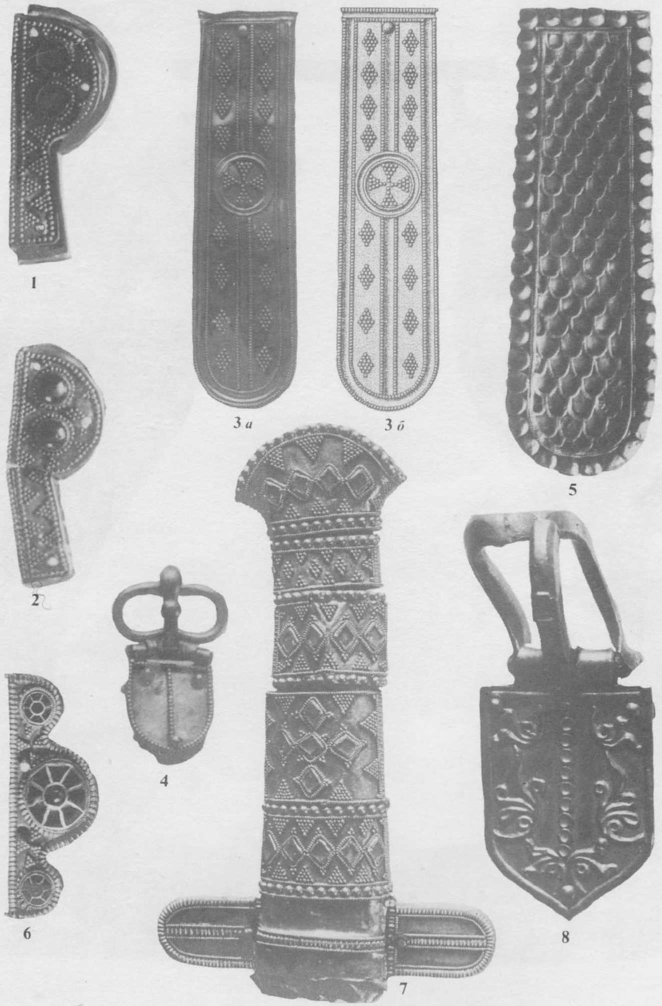

1—2 — *р*-образни държатели на сабя (прил. 12, *40* горе 16, 54);
3 — накрайник на кайш с гранулиран кръст в медальон (прил. 13, *41 д*
4 — тока (прил. 13, *42*);
5 — накрайник на кайш (прил. 14, *46*);
6 — Държател за сабя (прил. 14, *40 долу вдясно);*
7 — държател на сабя, стар монтаж (прил. 13, *41 в*);
8 — тока (прил. 16, *57*). Злато
М 1:1

ПРИЛОЖЕНИЕ 30

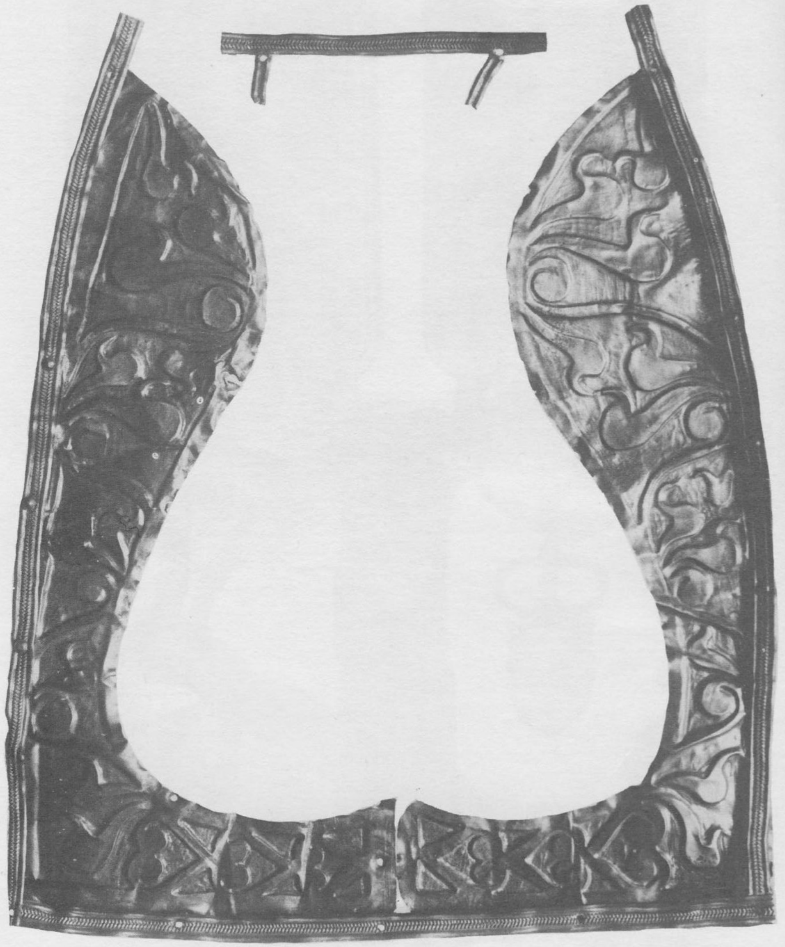

Обковка от позлатен сребърен лист
на колчан (прил. 14, *44* и обр. 5)
М 1:1

ПРИЛОЖЕНИЕ 31

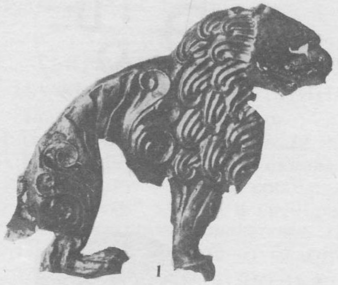

1

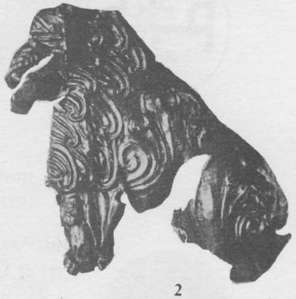

2

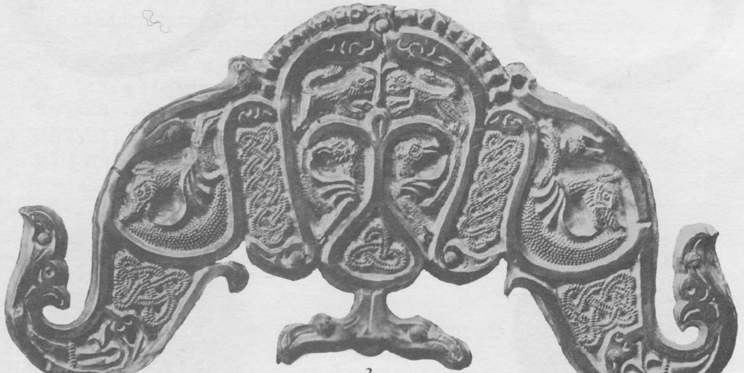

3

1—2—апликации във форма на лъв на извивката
на седлото (прил. 14, *43 а—б* и обр. 6);
3—златен обков на седло от кастела Трозино, гроб 199
1—2—М 2:3; 3—М 3:4

ПРИЛОЖЕНИЕ 32

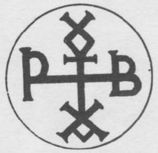
1 *а*

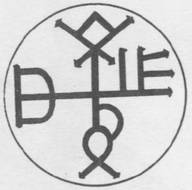
2 *а*

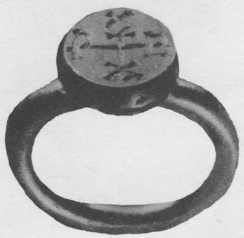
1

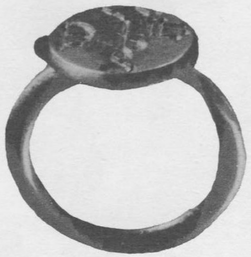
2

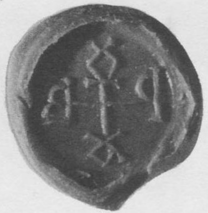
1 *б*

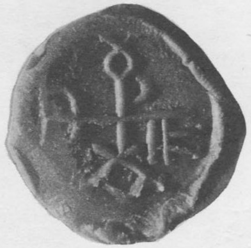
2 *б*

Златни монограмни пръстени
1 — „по-стар“ пръстен; 2 — „по-нов“ пръстен;
1 *б* и 2 *б* — восъчни отпечатъци
М 2:1

СЪДЪРЖАНИЕ

За автора и неговата книга (ст. н. с. к. и. н. Димитър Овчаров/*стр. 5*
Предварителни бележки/*стр. 8*
1. ЗА НАХОДИЩЕТО/*стр. 10*
2. „СЪКРОВИЩЕТО„ В НАХОДИЩНИЯ КОМПЛЕКС НА МАЛАЯ ПЕРЕШЧЕПИНА (Златни и сребърни съдове)/*стр. 12*
а) По-стари предмети/*стр. 12*
б) Византийски сребърни съдове/*стр. 13*
в) Сасанидски златни и сребърни съдове/*стр. 14*
г) „Номадски“ златни и сребърни съдове/*стр. 15*
д) Златният рог за пиене/*стр. 17*
е) Оценка на съдовете от благороден метал/*стр. 17*
3. БЕЛЕЖКИ КЪМ НЯКОИ ГРОБНИ ДАРОВЕ, ОТНАСЯЩИ СЕ ДО ЛИЧНОСТТА/*стр. 19*
а) Монтираните във верижки византийски солиди/*стр. 19*
б) Двойка златни гривни с кабошони/*стр. 20*
в) Двойка византийски златни гривни с винтова закопчалка/*стр. 21*
г) Голямата златна византийска тока за колан/*стр. 22*
д) Принадлежащият към златната тока ремъчен накрайник/*стр. 25*
е) За сабите и бойните колани/*стр. 26*
ж) Колчан, седло и навит навътре ластар на „майстора от Малая Перешчепина“/*стр. 28*
з) Кратки указания за другите дарове/*стр. 31*
4. РЕЗУЛТАТИ ОТ АРХЕОЛОГИЧЕСКИЯ АНАЛИЗ/*стр. 34*
5. КУБРАТ, ХАН НА БЪЛГАРИТЕ-ОНОГУРИ И ГРОБЪТ В МАЛАЯ ПЕРЕШЧЕПИНА/*стр. 39*
а) Исторически сведения за Кубрат/*стр. 39*
б) Кубрат като византийски почетен патриций/*стр. 42*
в) Гробът на Кубрат в Малая Перешчепина/*стр. 44*
Допълнение/*стр. 45*
Бележки/*стр. 47*
Съкращения на цитираната литература/*стр. 55*
Източници на образите и приложенията/*стр. 56*
Приложения

4.00 ①

ЙОАХИМ ВЕРНЕР

ПОГРЕБАЛНАТА НАХОДКА ОТ МАЛАЯ ПЕРЕЩЕПИНА И КУБРАТ — ХАН НА БЪЛГАРИТЕ

немска
първо издание
Редактор
Илиана Ненчева
Преводач
Михаил Матлиев
Художник
Лиляна Радева
Художествен редактор
Валери Александров
Технически редактор
Веска Андронова
Коректор
Хари Дуков
Издателски индекс 10821
Дадена за набор на 24. I. 1987 г.
Подписана за печат на 11. XII. 1987 г.
Излязла от печат на 15. I. 1988 г.
Формат 60 × 84/8. Тираж 2000
Печатни коли 11,25. Издателски коли 10,49. УИК 7,65
Код 28 $\frac{9531425331}{0636-17-88}$
Цена 1,64 лв.

Издателство с печатница на Българската академия на науките
София ул. „Г. Бончев“ бл. 6

Индекс 931/939

ИЗДАТЕЛСТВО НА БЪЛГАРСКАТА АКАДЕМИЯ НА НАУКИТЕ

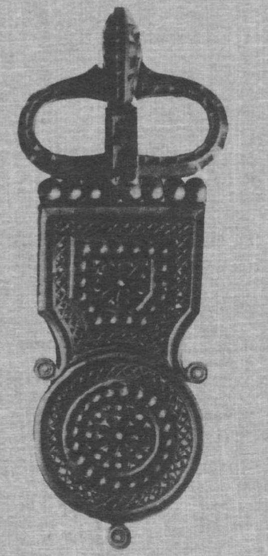

Цена 1,64 лв.